

Poznámka autorov internetovej stránky <http://www.stur.sk>

Dielo Ľudovíta Štúra „*O národných povestiach a piesňach plemien slovanských*“ uverejňujeme v znení, ako bolo publikované v diele: Spisy Ľudovíta Štúra, Sväzok druhý, O národných povestiach a piesňach plemien slovanských, Turčiansky Sv. Martin, tlačou Matice slovenskej a kníhtlač. účast. spolku, 1932, s drobnými úpravami podľa dnešných pravopisných pravidiel.

Ľudovít Štúr

*O národných povestiach
a piesňach plemien
slovanských*

OBSAH

Piesne slovanské	6
Záľuba Slovanov v speve	8
Význam spevu	8
Roztratenosť slovanského spevu	9
Povaha rozličných umení	9
Básnictvo vrcholom všetkého umenia	10
Básnictvo symbolické	11
Básnictvo klasické	11
Básnictvo romantické	13
Láska	13
Vernosť	14
Česť	14
Tajomnosť a dobrodruženie	14
Vek novší, opak romantizmu	15
Hrubá jeho zmyselnosť	15
Básnictvo najnovšie	15
Byron	15
Povaha piesní slovanských	16
Slovanské básnictvo dovŕšenie predošlých	17
Slovanský názor sveta: ctenie prírody	17
Povaha starých Slovanov čisté ľudská	17
Povaha vlastí slovanských	18
Spôsob života dávných Slovanov	19
Spojenosť Slovanov s prírodou v národných piesňach	19
Príroda účastnicou slastí i strastí ľudských	19
Úkazy prírodne konajú veštbu	20
Slovan i sám obcuje s prírodou	22
Kôň verný druh bojovníka slovanského	22
Zvieratá verní pomocníci ľudí	27
Obcovanie Slovanov i s hmotami neživotnými	28
I hmoty neživotné priberajú na seba osobnosť	31
Smiešne svadby	35
Zosobňovanie bezhmotných vecí	37
Porovnávanie s prírodou	38
Piesne inotajné	41
Paraboly	43
Predmetnosť a pomysel bez vnútorného spojenia	44
Obľuba v zvláštnych tvoroch, farbách	45
Oslavovanie čiasťok roku	46
Pretvorovanie človeka	46
Zakliatie	49
Vzťahy k človečenstvu	51
K rodine	51
Opustenie domova	52
Túženie po príbuzných	56
Zhliadanie	57
Prítulnosť rodinná	64
Láska k rodičom	65
Láska bratská	68
Pokuta zvodcova	73
Lúčenie s domovom a rodinou	73
Milšia smrť než nenávidený ženích	78

Obrady pohrebné	78
Siroba	79
Otčim a macocha	82
Láska u Slovanov	83
Prevaha rodiny nad lásku pohlavnú	86
Cnosť základ rodinného zväzku	86
Smrť z lásky	88
Podriadenosť lásky	89
Hrubá zmyselnosť v ošklivosti	92
Národné hry	92
Popevky spoločenské	93
Pobratimstvo a posestrimstvo	95
Vzťahy k osobám cudzím	95
Otcovražda	98
Odmena za dobré skutky	99
Rozpustilý život dobrodružný	100
Hajdúctvo	101
Kozáctvo	102
Vlasť	103
Spevy bohatierske	103
Láska k vlasti	116
Náboženstvo	122
Plastičnosť v piesňach slovanských	124
Prostota ich reči	127
Rozmer národných piesní slovanských	128
Ich spievanie	129
Spoločný ráz piesní slovanských	130
Nástín ich smútkový	131
Národné povesti slovanské	131
Zosobňovania prírody	131
Zakliatie a pretvorenie	131
Bujnité výtvary obraznosti	132
Príčiny a spôsoby zakliatia	132
Vyslobodzovania zakliatych	133
Stopy dávneho bájoslovia	133
Epika a lyrika národného básnictva slovanského	134
Ráz piesní jednotlivých národov slovanských	135
Zbierky slovanských piesní	135

O NÁRODNÝCH POVESTIACH A PIESŇACH PLEMIEN SLOVANSKÝCH

Jeho kniežacej Svetlosti
Michalovi Obrenovičovi
synovi národa nášho
mysľou i skutkami
v hlbkej úcte posväcuje

spisovateľ

Vaša Svetlosť!

Vyberúc sa na pole básnictva nášho prstonárodného, tiahnúce sa širokými a ďalekými krajmi veškerých plemien našich slovanských, vystrojil som sa tam, trebárs aj nevedome z Vašej strany, i s Vami, a chodil som vo vznešenom sprievode Vašom celé to pole preširoké. I Vám zaiste, jak hodnoverné ústa poviedajú, zvláštne ide k duši pieseň slovanská, a „ťažko Vama svuda bez svojega“. Baviac sa na poli tom kvetistom, a jako dakedy v detinstve na lúkach čireho poľa, v zábude na celý ďalší svet, kolimbajúc sa očima po kvetoch čarovnejšej, myslieval som vždy, jako každý z nich zabával a utešil by i dušu Vašu. A preto vrátiac sa z púti mojej, na ktorej obletovali ma duchovia otcov a mimovoľne pridružovali sa k nám aj duchovia mužov, širokým poľom slovanským s mnohonásobnou útechou už chodivších: Šafárikov, Hankov, Ševirevov, Bod'anského, Čelakovského, Vukov, Zaleského a druhých, uvedomujem Vás o vznešenom sprievode Vašom a uvádzam v známosť vykonanú cestu moju, aby, milo-li Vám tak bude, vydali Ste sa Sám na pole to a nabrali tam útechy, jakej nepodáva život druhý. Nájde-li obľuby v ňom duch Váš a útechy milostnej, jak o tom nepochybujem, bude mi to práce na púť moju vynaloženej odmenou dostatočnou.

A pohybuje ma posvätiť Vám dielo moje i to, že city, ktoré obletuje s obľúbením pieseň slovanská, preberajú i dušu Vašu, a že skutky, jaké oslavuje, i o Vás vydávajú svedectvo.

Málo mám k Vám slov, ale srdečných; na mále slov a na skutkoch i Vy prestávate radi.

Vašej Svetlosti

ctiteľ najvrúcnejší
pôvodca

V Modre, v slovenskom kraji,
v červni roku 1852

*Pieśni słowiańskie, jednej matki córę,
Odmienne licem, barwą rozmaite,
Lecz w jednej wielkiej przeszłości powite
Na śnieżnym grzbiecie starowioecznej góry,
Gdzie orłów gniazda, gdzie gromy a chmury,
Tysiąc was ludzi zrodziło czynami,
Oblicze wasze wypieściła sława;
Pieśni słowiańskie, s waszemi falami
Grzmiąta i cichła mężów czynna wrzawa,
I wyście w życiu stały jak poranek,
W śmierci jak jasny mogilny kaganek.*

*I były czasy, gdy przy jednym stole
Wszystkie ście ludy zabawiały razem,
I w umysł ciężki trudem i żelazem
Lały weselość, rozkosz i swawole,
Złociły dobrą, gromiły złą dołę;
Byłyście dziewic weselném westchnieniem,
Starców wieczorem i domów ogniskiem,
Szumiących wojów tarczą i ramieniem,
Polotem konia i strzały połyskiem,
I kwiatem życia i czarem i cudem,
I święta religią, na obradach ludem.*

*Pieśni słowiańskie, což na wielkiej ziemi
Jest wam obcego! – W której świata stronie
Na wasze dźwięki oblicze nie płonie?
Gdzież was nie przyjmą piersi bijącemi?
Piękne pielgrzymki, lany szerokiemi,
Od świata wschodu do świata zachodu
Drogę wam stara gościnność okryśli,
A od naroda idząc do narodu
Wszędzie znajdziecie pobratymcze myśli,
Dla was sny dziewic, biesiada wesola,
Prace dorosłych i tańczących koła.*

*A w waszej gędzbie, jak w mowie przyrody
Jest całość jedna a rozliczność tonów,
Szumią v niej bory odwieczne i wody,
I wiatr co kłosy kołysze zagonów,
I co warkocze rozwał dziewczki młodej,
I co w wojenną chorągiewkę dzwoni,
I co roztrząsa mogiły pioruny;
Dniepr w niej swe dumy ukraińskie roni;
Słychać w niej także polskiej lutni struny,
I śpiewnych Czechów pioseńki pieściwe,
I ruskie dumki, kukulki tęskliwe.*

*I szelest skrzydeł orłów Czarnogóry,
Sokołów Serbii miłośne kwilenie,
I mężki klekot bojewemi pióry,
I głos Dalmata pomorski, ponury,
Mile poranne Kroata marzenie,*

*I pieśń Słowaka cichą i domową,
Pieśni słowiańskie jako letnie noce
Wnikacie w duszę pogodą majową,
Ducha chwytnie, niby wyższe moce,
W kraj czarodziejski powieści przeszłości,
A serca wstęgą łączycie miłości.*

*Szczęśny poeta, kto was wszystkie razem
W gorącej piersi wykocha, wypieści,
I duszę waszym nastroi obrazem,
Nie darmo wielką pieśnią zaszeleści!
Jest komu śpiewać olbrzymie powieści,
Jest gdzie wyciągnąć głos długi, szeroki,
I żagle lotu porozpinać dumnie,
Jak sęp co niebios przepływa obłoki –
Bo do tej pieśni serca biją tłumnie,
Od mór zachodnich do północy morza
Zabrzmią jej echem obszerne przestworza!*

J. Dunin-Borkowski

Nieto spevavejšieho národa na svete od Slovanov. Nachádzajú sa i u iných národov piesne, očuť i tam spevy, ale ich nikde niet ani toľké množstvo, ani nie sú toľkej krásy, ako u nás. Čokoľvek z koľake každodenného života vystúpi, čokoľvek sa nad obyčajnú obecnosť v živote povznesie, všetko prechádza u Slovanov do piesne a v speve sa ozýva, tým usedavejšom lebo vznešenejšom, čím neobyčajnejšie sú výjavy, ktoré sa dotkávajú duše a vyludzujú spev. V speve hovorí Slovan k svetu, z pokolenia na pokolenie; v speve sú jeho najvrúcnejšie city, jeho najmilšie výtvory obrazotvornosti a celá jeho myseľ zložené. Národy indo-európske, ktorých Slovan je brat najmladší, vyslovujú všetky a každý na svoj spôsob to, čo v sebe skrýva a čím zahorela ich duša: Ind budovami chrámov ohromných, Peržan knihami svätými, Egyptčan pyramídami, obeliskami a labyrintami ozornými, tajomnými, Grék vyslovuje to v sochách krásnych, Románi v maľbe čarovnej, Germáni v hudbe dojímavej, a Slovania vyliali dušu a myseľ svoju v povestiach, piesňach a spevoch pohnutlivých. Všetko, čo žilo tamtým národom v ich dielach, to u Slovanov žije v ich piesňach a spevoch. Goethe povedal, že sochy sú skamenelé tóny, u nás u Slovanov teda budovy, sochy a maľby predchádzajúceho sveta rozpustili sa v tóny, hlasy alebo spevy. Nieto na povrchu zeme slovanskej ani vytesaných budov indických, ani stavieb egyptských, nekresala ruka slovanská ani sochy grécke, ani nenalčila štetcom malieb románskych, ale zato myseľ slovanská prešla do piesne a vyslovila sa v nej. Všetko, čo sa koľvek duše Slovana živšie dotklo, vyrazilo sa v piesni alebo v slove; národa, ako sme už spomenuli, od neho hovornejšieho a spevnejšieho niet na zemi! A preto i pravdivo i významne nazval sa národ náš Slovanom, to jest národom slovným, spevným.* Slovo aj inak má v živote slovanskom význam hlboký. Dobré slovo prijíma Slovan za náhradu všetkého s vďačnosťou, a slovom dajú sa uňho pôsobiť veci nadobyčajné. Slovom a piesňou ako sa vyslovuje, tak sa i otvára myseľ a duša slovanská; istejšieho k nej prístupu niet od tohoto.

V samej prírode tvory hlasom obdarené stoja vyššie i v organickej ústrojnosti od tvorov nemých. Čo v prírode skusujeme, to samo je pravdou i vo svete duchovnom. Najdokonalejší a najľudskejší spôsob zdieľať sa s inými o to, čo leží v duši, čo ju zaujalo a preberá, je slovo, a najkrajšie a najvábnejšie predstavenie toho stáva sa piesňou a spevom. Národ slovný alebo spevný, národ, ktorý si od vlastnosti tejto sám meno dal, slovanský, stojí vo veci tej vyššie od všetkých svojich bratov indo-európskych, duchom svojím v človečenstve horujúcich. Tí sa vyslovovali spôsobmi od slovanského rozličnými: budovami, stavbami, sochárstvom, maľbou; Slovania vyslovili sa slovom a v spevoch znázornili dušu a myseľ svoju. A že Slovania najľudskejší tento spôsob si vyvolili a obľúbili, musí byť aj duša ich ľudskejšia od tamtých a v nej viac než u iných svätého ohňa tohoto. Slovo a pieseň je ich vlastnosťou najpríslušnejšou a takrečeno umením národným. Ale zato aj, že duša ich vo všetkej svojej plnosti na tento spôsob sa vyslovila a sem sa obrátila v celej sile svojej, myslíme, nadarmo šľakujú niektorí našinci zvláštne slovanské umenie, či v budovníctve, či v sochárstve alebo v maľbe. Budovníctvo obecným len potrebám, ako sú príbytky rodinné, vyhovieť sa usilujúce, nemôže v príčine prednesenej prísť do povahy, ako ani sochárstvo a maľba, v núdznom napodobení predmetov svojich zakrpatené. Čo je u Slovanov vyššieho a lepšieho z budovníctva a maľby, to, mienime, je prenesené od národov cudzích a najmä v spomenutých umeniach nasledovanie vzorov nemeckých a byzantínskych. Nerozvíli sa umenia spomenuté na poli našom, ale zato udomácnili sa na ňom a zakvitli slovo a pieseň a stali sa umením naším národným!

Povedia nám síce odporníci Slovanstva, že piesne a spevy naše sú len kusy rozmetané a nespojené, že sa nevytvoril z nich celok jeden umelecky zvitý, a tak že sú napospol bez väčšej váhy pre ľudstvo. Pravda je síce, že Slovanstvo nemá ani jednej knihy, či spevnej, či svätej, v ktorej by bol duch slovanský, tak ako je, zaraz sprvoti vystavený; nemá Slovanstvo ani indických Ramayan a Mahabharat, ani perzskej Zendavesty, ani židovských kníh svätých, ani gréckej Iliady, ale všetko toto ako má svoje dobré príčiny, tak neujíma vysokej ceny spevom slovanským. Slovanstvo, od prastarých časov roztrhané a rozdrobené, nemohlo sa zmôcť na dej jeden, ktorý by bol myslou celého veľaobšiahleho národa zatriasol a spev jeden ním

* slovo znamená u Slovanov i pieseň, napr. „Slovo o polku Igorevie“

oslávený splodil; jeho deje, i to len v kmeňoch rozdrobených, sú viac mimovoľne a trpné ako činné, a padajú až do vekov, v ktorých, pre vrážajúcu z rozličných strán osvetu európsku do slovanského sveta, úvaha už a rozjímavosť bezprostredná prevažovala nerozjímajúcu obrazotvornosť, k spevotvorným prostonárodným dielam v svojej celosti nevyhnutne potrebnú. A nechýba ani Slovanom jednotlivých prostonárodných, k umeleckej dokonalosti sa dvíhajúcich spevných výtvorov; majú Česi svoj nevyrovnaný Rukopis kralodvorský a najmä spev vznešený „Slavoja a Záboja“, majú Rusi svojho Igora Sviatoslaviča, Srbi rad prostonárodných, opravdivým speveckým duchom dýchajúcich bohatierskych spevov, kozáctvo má preutešené svoje dumy, ktoré všetky výtvary speveckou cenou ďaleko prevyšujú napr. nemecké Nibelungy. V spevoch týchto a v ich neprebranej družine u rozličných kmeňov slovanských môže vidieť a poznať kto chce, čo je prostá, rýdza a nezopačená duša slovanská. Spevu jedného, pravda, všenárodného, ako sme spomenuli, u Slovanov niet, lebo nebolo všenárodného deja, a keď deje také na svete sa zjavia, myslíme i spevmi budú, nie síce už prostonárodnými, ale rozvážne umeleckými, oslávené. To bude, bohdá, náhrada za nedostatok náš!

Koľkú váhu piesňam a spevom slovanským pripisujeme, vidno z toho, že sme ich nazvali slovanským umením národným. Umenie napospol je jedna z najšľachetnejších stránok ľudstva; v ňom, kde sa ujalo, javí sa lepšia čiastka človeka i národa. Vyjadruje sa ním zo stránky i jednotlivcov i národov túžba po znázornení a spredmetnení niečoho božského v človečenstve, a preto aj umenie každé slúžilo najmä Bohu, jeho vyznávaniu a pocte, náboženstvu, i rozličným duchovným záujmom napospol. Upomína ono tým človečenstvo vždy na jeho pôvod, jeho od svetskej hmoty vznešenejšiu stránku, zavierajúcu v sebe pravdu tú, z ktorej by nikdy v svete nemalo spúšťať oči. Národy, u ktorých nijaké umenie ani nevzniklo ani sa neudomácnilo, vidíme drepenieť v surovosti a prostopašit' v svete neľudsky, ba ohavne, napr. všetky národy mongolské, či sa ony Mongolmi, Tatármi, Turkami alebo Čudmi zovú; naproti tomu u národov, u ktorých sa umenie rozvilo a zdokonaľovalo, vidíme ako život ľudskejší, tak ustavičné a nepretržené namáhanie po jeho zdokonaľovaní a zvelebení. Toto platí o národoch indo-európskych v človečenstve horujúcich, ako i z dobrej čiastky o národoch semitských, tamtým v dejinách zaraz po boku postavených.

Umenie určitejšie je znázorňovanie ducha v predmete, v tej alebo inakšej látke. Predstavenie tohoto spojenia musí byť také, že z celej látky len vybleskuje duch a ona ním akoby sa nesie. Kdekoľvek takéto spojenie sa zdarilo, všade povstáva výtvor umelecký. Rozličné však môžu byť látky, v ktorých sa má znázorniť duch a vedľa toho sú i rozličné umenia.

Najprostejšie a spolu i najstaršie umenie je budovníctvo, tvoriac z kameňa stavby nadobyčajné a budujúce alebo vytesávajúce v skalách chrámy ohromné, ako budovníctvo indické. Ale v skalnatých balvanoch alebo i v skladbách kamenných duch nijak sa znázorniť nedá, a preto budovníctvo nepostihuje idey umenia, ktorá sa práve preto okolo jeho diel len akoby zachvieva. Ostávajúce pozďaleka za ideou, nahradiť to chce budovníctvo ozornosťou stavieb svojich, ako v Indii a v Egypte, alebo prekvapujúcou divotvornosťou, ako chrámy gotické. Ozornosťou touto alebo čudnosťou a pošmúrnosťou stavby chce budovníctvo poraziť ducha jednotlivého a nútiť ho k pokore pred duchom zvrchovaným, okolo jeho stavieb sa ako schvievajúcim. — Ideu, ktorú budovníctvo znázorniť nemôže, znázorňuje už dokonalejšie od neho umenie, sochárstvo, predstavujúce ju v sochách vykresaných, postavách ľudských, a vyrážajúc v nich jednotlivé sily duchovné, ako: múdrosť, moc, hnev atď. Toto sú bohovia grécki, na prvý pohľad ukazujúci, čo v nich má byť predstavené. Sily čisto prirodzené, ako Aeol atď., nikdy sa v sochách v Grécku nepredstavovali, ale, pravda, Apolón, Zeus, Pallas Aténa atď. Medzitým i v sochách sa len jednotlivé sily ducha, i tie len utkvené, môžu predstaviť, a čo je hlavné, nedá sa vyjadriť v sochách to, čo rozumieme pod dušou, moc ducha citlivá, lebo sa na sochách kamenných výraz duše, to jest oči živé predstaviť nedajú. Nedá sa v nich vyraziť napr. láska, útrpnosť, milosrdenstvo, premoženie seba v bolestiach atď., a predstaviť to môže maľba, tým samým umenie od predošlých dokonalejšie. Maľba je prvé kresťanské umenie, a i sily ducha, ktorých predstavovaním sa predovšetkým zaoberá, sú len ctnosti kresťanské. Nekonečná, osobu vlastnú zapierajúca láska materinská, predstavená

maľbou kresťanskou v Márii, zachvievanie sa v čistej svätosti nad zemou, predstavené ňou v Spasiteľovi našom, alebo bolesť jeho na kríži a premoženie sa v nej také, že bolesť sa tráti a z nej sebedomé víťazstvo nad svetom slávne sa dvíha, alebo svätý zápal apoštolov za božské učenie, predstavený maľbou v sv. Petrovi a Pavlovi a podobné, boli a sú najhodnejším predmetom maľby kresťanskej.

Ale hoci maľba sily duchovné a hnutie duše určitejšie už znázorňuje, predstavuje ich ona len bez ďalšieho priebehu a rozvitku. A k tomu ani samu rozmanitosť jedného a tohože hnutia duševného nemôže vyjadriť. Priebeh však a rozvitok hnutí duševných, ich v okamžení klesajúcu a zas nanovo sa vzťahujúcu silu, ich prúdenie a vlnenie predstavuje už umenie od maľby dokonalejšie, a to hudba, ktorá má ešte i tú prednosť, že aspoň pozďaleka na rozmanitosť tohože duchovného hnutia hlasom svojím narážať môže. Inšie zaiste je obetovanie sa za človečenstvo napospol, ako Kristovo, a inšie za vlasť, ako Muciovo alebo koho iného; inšia je hrôza v povedomí zločinov pred súdom posledným a inšia bázeň pred súdom svetským. Medzitým, ako rečeno, i hudba len, a i to pozďaleka, na rozmanitosť týchto hnutí ducha narážať môže, všetku plnosť a hĺbku hnutí ako aj ich priebeh nemožno jej celkom vyvážiť a teda ani znázorniť.

Všetku hĺbku ducha, každé jeho hnutie a hnutia toho priebehu v najrozmanitejších záhyboch vyčerpať a predstaviť schopné je len samojediné básnictvo alebo poézia, umenie tým samým medzi všetkými najdokonalejšie a ich vrchovisko. A vec je toto celkom prirodzená, lebo budovníctvu a sochárstvu stojí k službe len hmota, či už kamenná alebo kovová alebo inakšia, ktorá v nemosti svojej nikdy celkom vyjadriť nemôže to, čo umelec, i sebaschopnejší, do nej vnieť sa namáha, a mnohé do nej sa ani vnieť nedá; zároveň týmto ani farby v maľbe, ani hlasy v hudbe nie sú schopné všeobsažne vysloviť všetok zápal ducha, dávajúci predmet umeniu a obraty jeho v rozličnom postavení a v najrozličnejších tvaroch života. Pravda síce, že sa to nimi stáva dokonalejším ako hmotou hrubou a neokrôchanejšou, všetko však prevyšuje v básnictve tvorivá obrazotvornosť, s ľahkosťou rozmanité výjavy ducha v najrozličnejších postaveniach maľujúca a jej k vonkajšiemu nakresleniu slúžiaca reč, ktorá bohatosťou a významnosťou slov svojich najlepšie predstaviť môže živé útvory obrazotvornosti pohyblivej. O koľko je reč spôsobiljšia vyčerpať celú hĺbku a plnosť ducha, o toľko i básnictvo dokonalejšie je od každého iného umenia.

Podstatný znak básnictva ako každého iného umenia záleží, ako sme už hore spomenuli, v znázornení ducha v predmete alebo, čo tu jedno platí, v prírode, na ten spôsob, že to znázornenie ducha každému samo od seba takrečeno vidieť sa dáva. Látka, ktorou v básnictve spojenie rečené sa spredmetňuje, je, ako sme už riekli, reč, útvory obrazotvornosti už hotové zvonku prednášajúca. Aby báseň bola v skutku tým, čím má byť, treba, aby v nej spojenie ducha s predmetnosťou bolo úplné, vykonané tak, že idea, v básni horujúca, predmetnosť preniká a ňou takrečeno pohybuje. Ak nie je v básni takého spojenia, báseň chabne a nie je výtvorom podareným. K pravdivosti teda básne nevyhnutne je potrebné spojenie dvoch spomenutých k básni prislúchajúcich živlov, z ktorých tým menej jeden sám o sebe môže byť tvorivom básne.

Idea, bez zaobalenia v predmetnosť prednesená, je myšlienka čistá, a taká je alebo veda, alebo zákon, pravidlá alebo reč alebo čo podobného; predmetnosť zas, príroda, predstavená bez idey, čo by ňou pohybovala, je hmota číra a bez opravdivej krásy. Môže ona byť súmerná, pravidelná atď., ale naozajstne krásna nie je. Ani opisy čistej predmetnosti, ako takej bez hlbšieho významu, napr. jari, leta atď. a iných úkazov prirodzených alebo inej hmotnosti, napr. hradov, bitiek atď., nie sú ešte nijakou básňou, lebo samy o sebe sú bez idey. Konečne i prostriedok ten alebo látka, v ktorej sa spojenie idey s predmetnosťou v básni zvonku predstavuje, to jest reč, musí byť povolaniu svojmu v tejto veci prístojná: živá a názorná. Slová takrečené odťažené, číre pochopy bez obrazov vyjadrujúce, alebo čiastočky reči nenázorné, len slová jedny s druhými spájajúce, najmenej pristanú básni, a od pravých umelcov len zriedka, iba kde sú nevyhnutné, v reči sa užívajú. V básni i výpovede i slová majú byť obrazy. Čím bližší človek alebo národy prírode, čím viac ona myseľ synov zemskej tajomným svojím životom púta, tým je i obraznosť táto väčšia a nenútenejšia, a i sama reč je názornejšia a takrečeno kvetistejšia. Naproti tomu čím ďalej od prírody, tým ťažšie i duchaplnému umelcovi

vmyslieť sa do prvotných názorov tých, tým viac aj idea rúcho trätí a na myšlienku vybieha, a teda i tým viac namáhania byť musí u umelca, aby sa názornosť nestratila a šľaky úvahy sa zatreli. V časoch našich nikto už nestvorí Iliady, ani nevykúzli spevov ďalekej našej starožitnosti, objavených nám v Rukopise kralodvorskom.

U všetkých národov indo-európskych i iných nachádza sa básnictvo, ale rozličné podľa rozličného k sebe postavenia dvoch spomenutých, k básni prislúchajúcich živlov.

Akže predmetnosť, príroda, nad ideou má úplnú prevahu, a idea, duch, ešte len temno tušený, v prírode sa vidí a synom zemským znázorňuje, povstáva na tomto stupni básnictvo symbolické, preto tak nazvané, že príroda je tu samojediným a nepretrženým symbolom toho temno tušeného ducha alebo božstva. V prvotinách týchto rozvitku človečenstva príroda je teda zbožnená a i náboženstvo prirodzené, ale práve preto i človek, ktorý len duchom svojím pozdvihnúť sa môže, o ňom však ešte nevie a v prírode ho len temno tuší, je zubožený a pred životom prírody porazený, skľúčenejší tým viac, že život prírody na východe je velikánsky a ohromujúci. Preto teda ani človek, ktorý sa na tomto stupni ešte nezmožil na nijakú osobnosť slobodnú, nemôže byť symbolického básnictva predmetom, leda vari v podriadených a služobných okolnostiach; predmetom zaiste dôstojným básnictva tohoto je len božstvo v prírodu zahalené. A ako príroda len jedno je, tak i božstvo je len jedno, rozličné síce v oddielnych silách prirodzených, ale všetky tieto sily sú len výtoky jedného a tohože, v celej prírode rozliateho. Práve i preto, čokoľvek sa v prírode mení, ostáva len vždy jedno a tože, v rozličných iba podobách a útvoroch. Názory tie vidno v celom východnom básnictve, a najmä v indickom. Indické básnictvo, napr. v spevoch Ramayan a Mahabharat, zaoberá sa ospevovaním skutkov božstiev, že však, ako rečeno, božstvo v indickom názore v prírode sa javí a príroda bez pretrženia ustavične sa mení a z jedného útvoru do druhého prietvoru prechádza, zato i v básnictve tomto panuje akási zmätenosť a závratnosť. V básňach tých vídať napr. vyvstávať hory a vrchy, a z týchto hôr a vrchov hneď sa utvoria bohovia, ktorí sa do boja dávajú medzi sebou; boj je tuhý, ale zas o chvíľu nevídať nič, všetko sa trätí a len vrchy a hory čumejú zas. Symbolické básnictvo vo vznešenom spôsobe predstavuje sa nám i v básnictve židovskom, najmä v žalmoch. Nezbožňuje sa síce v židovstve príroda, lebo je tam Boh už od nej oddelený a nad ňu nekonečne vyvýšený, ale predsa celá príroda zvestuje Boha a je len rúchom velebnosti jeho. Keď sa Boh ukázať chce vo vznešenosti svojej, do nej sa oblieka a zvestuje tak mohutnosť a silu svoju. Všetky žalmy o názore tomto svedčia, napr. utešený žalm 104: „Dobrořeč, duše má, Hospodinu, Hospodine, Bože můj! velmi si veliký, velebnost a krásu si oblekl, přioděls' se světlem jako rouchem, roztáhl's' nebesá jako kortynu; kterýž sklenul na vodách paláce své, kterýž užívá hustých oblaků místo vozů a vznáší se na pří větrovém“ atď. Alebo v žalme 89: „Ty panuješ nad dutím moře, když se zdvihají vlny jeho, ty je skrocuješ, Tvát' jsou nebesa, tvá také i země; okrešlek a plnost jeho ty si založil“ atď. I hučanie Libana i hukot riek a vôd morských zvestujú len vôľu Boha, jeho úmysly, jeho hnev atď. Ale ako v symbolickom básnictve napospol, tak i v židovskom, kde celá váha kladie sa na ideu, človek, hoci už viac na nohy postavený, než ďalej na východe, pred velebnosťou a mocou božskou je len porazený, skľúčeny červík a prášok. „Aj, na dlaň odměřil si mi dnů a věk můj jest jako nic před Tebou a jistě žeť není než pouhá marnost každý člověk, jakkoli pevně stojící.“ „Ty zajisté si svatý, zůstávající vždycky, k veliké chvále Izraelovi; já pak červ jsem a ne člověk, útržka lidská a povrhel vůbec“ — atď.

Symbolické básnictvo v prvotnom svojom názore nachádza sa z veľkej čiastky v najstaršom básnictve slovanskom, v prostonárodných povestiach našich, dosiaľ málo uvážených, o čom nižšie obšírnejšie.

Keď idea a predmetnosť prichádza do súmeru, do úplnej rovnováhy, doplňujúc jedna druhú a tvoriac spolu jednotu nerozdielnu, povstáva básnictvo klasické. Niet tu už predmetnosti, prírody, nad ideou tak vysoko horujúcej, ako na východe a podobne i v básnictve jeho, ale je len významná ukazovateľka ducha, ktorý už s ňou v rovnom položení, v súmere sa nachodí. V tom záleží umenie plastické napospol. Socha grécka nie je balvan skalistý, ani útvar nejaký ozorný, ktorý by ohromnosťou svojou mal dojímať, ale vo vytesanom napr. Zeovi alebo Apolónovi hneď na pohľad ukazuje, že tam moc a tuto múdrosť, duchovné teda sily z nej žiarit' majú. Ale hoci celá príroda sa hýbe a trvá nie sama sebou, lež

niečím iným, vyšším, čo i svetu gréckemu bolo vedomé, ktorý na základe tom napr. tajný život prírody zvedochťivo načúval, na ňom svoje veštby atď. osnoval, predsa najvidnejší je duch a jeho pôsobenie na svete v človeku, a práve preto aj u duchaplných Grékov bohovia predstavujú sa v podobách ľudských. Niet tu teda temného tušenia o duchu, ako na stanovisku predošlom východnom, ale je jasné videnie jeho, jeho cieľov a pôsobenia v podobách tých bohoľudských, pravdaže ešte len prirodzeným rúchom zaodetých. Ale tým, že bohovia ľudské podoby na seba berú, i ľudia stávajú sa bližšími bohom, zastávajú si na svete silnejšie a smelšie, stávajú sa osobnosťami slobodnými a, pravda, i vystupujú z plazivej služobnosti východnej, či pred božstvom, či pred rozkazom ľudským. Ale ako podoby božské zjavujú sa tu ešte len v prirodzenej hmote a v rúchu z nej vystrojenom: tak i národy, ich zverenci, konajú a pôsobia božsky alebo opravdivo ľudsky, duchu primerane, nie z poznania ducha, jeho určenia a povolania, nie zo zásad mravných, z povinností uvedených, ale celkom z prirodzeného hnutia, z okamžitého pocitu, z náklonnosti, z príchylenstva, prirodzenosťou spôsobeného, takýto je život grécky a na takomto poli kvitne i básnictvo klasické, ktoré, nakrátko, nič nie je iného, ako oslava konania a pôsobenia ľudského z pohnútok prirodzených. Achil ide pred Tróju, nie vari z nejakej povinnosti k urazenému gréckemu národu, ale že sa mu tak ľúbi, že telesnú silu svoju a hrdinstvo pred čatami bojovníkov chce ukázať; no urazený od Agamemnona celkom sa oddá prirodzenému hnutiu svojmu, hnevu, a stráni sa boja; lež preniknutý zas ľútosťou nad mŕtvolou Patrokla, najmilšieho priateľa svojho, schytí zbroj a letí ako šialený do poľa nanovo. V boji samom dotrie konečne i na Hektora, od ktorého ruky padol priateľ jeho najdrahší, premôže ho i posieľa ho do Hádu, a v rozľútenosti svojej uviaže mŕtvolu Hektorovu na chvost konský i šmýka niekoľkoráz okolo celej Tróje. Ale keď pozde v noci prichodí do jeho stanu Priamos, Hektorov otec, starček, už bez najvznešenejšieho syna, okrasy svojej i Trójanských, Achil spamätá sa, zabúda hnev, prijíma starca vlúdne, usadí i uhostí ho a vydáva mu mŕtvolu syna jeho najmilšieho. Všetko to robí Achil nie z povinnosti ľudskej, ale z ľúlosti nad starcom i hrdinom, i že mu pritom prichodí na myseľ otec jeho vlastný, ktorý tiež nevie, či kedy uvidí syna svojho živého. — Odyseus prichodí pre zbraň padlého Achila do rozbroja s Ajaxom, privlastňujúcim si zbraň tú ako pamiatku po Achilovi, ktorému bol po Patroklovi priateľom najlepším. Ale že Gréci po stávke, v ktorej Odyseus nie že by vyhral, ako radšej prekabátil Ajaxa, prisúdia zbraň tú Odyseovi, Ajax rozhnevaný sám sa prepichne mečom v šialenstve; čo keď sa Agamemnon a rada grécka dozvie, chcú mu odoprieť počesť pohrebu. Ale Odyseus, pamätlivý na obyčaj posvätnú a preniknutý ľútosťou nad hrdinom, ktorý tak pochodil i tak mizerne zhynul, oprie sa tomu a rečou svojou privedie Grékov k pohrebu bohatierovi prístojnému. Ani Odyseus nemá tu na mysli človeka a povinnosti k blížnemu, ale že tak konať mu káže obyčaj posvätná i ľútosť nad slovutným bohatierom. — Antigona vie, že smrť tráplivá nastáva jej, keď brata milého Polyneika, ktorý zbroj zdvihol proti rodnému mestu, vlasti svojej, pochová; ale neodstrašuje ju smrť trápna od predsavzatia i jeho vykonania, a pochováva brata milého, konajúc tak povinnosť ľudskú, ale nie zo známosti o nej, lež že stojí so zavrhnutým v prirodzenom zväzku krvi, že je on jej milý brat. — A tak i priatelia naozaj nerozlučiteľní, Orestes a Pylades, jeden za druhého pred oltárom sa chcú dať v krvavú obeť a jeden za druhého nasilu sa tisnú k smrti, len preto, že od chlapčerstva neodolnou prirodzenou náklonnosťou priťahovaní takrečeno jeden do druhého sa vžili, že sa jeden do druhého to po obličaji, to po hnutiach, obyčajoch a každom dychu duše zaľúbili, a s padnutím jedného i druhého bytnosť vädne a sa tratí. — Na tento spôsob básnictvo klasické točí sa okolo tých vzťahov, v ktorých vidieť život vznešenejší, ľudský, na základe prirodzených pohnútok, ako sú: láska rodinná, hrdinstvo osobné, priateľstvo, oddanosť vlasti atď. Ako všade inde, tak na východe i v rodine panuje viac hrubosť ako mrav jemný, a to z jednej strany prísnosť surová a z druhej plašlivá podrobenosť; ale v Grécku púta rodinu vzájomne k sebe oddanosť milostná. Osobného hrdinstva na východe celkom niet; nikto tam nejde z dobrej vôle do boja a nemá na mysli vyznačiť sa na poli bojnom udatnosťou a odvahou svojou; a v Grécku je to naopak. Tamto ženú sa množstvá do boja nasilu, aby počtom sa vynahradiť nedostatok odvahy a udatnosti jednotlivých; lež Grékov hŕstka často stačí poraziť Peržanov kopy nepočtené. Nikto nezaprie, že k hrdinstvu treba ducha, odvahy a smelosti, ale táto moc duchovná sa prirodzenou silou ako u Herakla, Hektora, Achila atď. podporuje, ba bez

nej v gréckom svete by hrdinstvo ani nebolo možné bývalo. Priateľstvo grécke nepochodí z totožnosti zásad a jednakosti účelov medzi spojencami, ale, ako sme už spomenuli, z náklonnosti osobnej. A grécka oddanosť vlasti je láska nie svetoobčianska, ale láska k príbuzným a blízkym, jedného jazyka užívajúcim, žijúcim podľa týchže obyčajov, náklonností a mravov, slovom, je to len rozšírenejšia láska rodinná. I vlasti grécke obmedzené sú viac len na obce, aniže kedy mohol sa národ grécky zmôcť na vlasť jednu a veľkú; Grék vlasť svoju musel mať takrečeno každý deň pred očima, a nebol by celkom chápal to, čo sa dnes na západe rozumie pod slovom štát, v ktorom niet zreteľa na spojenstvo prirodzené a živé, ale kde z istých pochopov odvedenými pravidlami hýbe sa veškerosť k nemu náležiacia. Na ďalšom východe od Grécka o priateľstve, láske k vlasti a iných podobných úkazoch v mysle vystavenom nemôže byť ani zmienky. Súmer a rovnováha, v akej sa v svete gréckom nachodí príroda a duch, — takže človek, konajúci ľudsky, robí to z hnutia prirodzeného, nepokladajúc to pritom za povinnosť predpísanú, kde teda ešte myseľ nie je povedomá celého obsahu a nevyhnutnosti toho, čo my pod povinnosťami ľudskými napospol rozumieme, a tak v každej prípadnosti o požiadavky takéto nie je na rozpak, ale kde pritom prirodzenosť už pod vládou ducha samochtiac takrečeno stojí, všetko teda nenúteno a ľahko sa vykonáva — je konečne i toho príčinou, že v gréckom živote i v klasickom básnictve panuje tá prostota, jasnota a pokoj, v gréckych dielach nám tak milo lahodiaci. Darma by sme sa po tom ohliadali v svete za vekom klasickým nastupujúcim.

Rozpadne-li sa tento súmer medzi prírodou a duchom, čo sa stáva, keď duch príde k úplnému poznaniu svojej výsosti, hlbokosti a obsažnosti, a človek k dokonalému uvedomeniu o povinnostiach svojich v každom i najmenšom prípade, tým samým však prirodzenosť, nemohúc sa s ním na stanovisku tom viac merať, podeň upadá, duch teda sám ostáva na výške: povstáva básnictvo romantické, ktoré je zobrazenie konania ducha z pohnútok z neho samého čerpaných bez zreteľa na prirodzenosť, ba práve s odstrčením jej. K tomu poznaniu ducha prišlo človečenstvo náukou Kristovou, rozhranie medzi starým a novým svetom tvoriacou, a tak i umenie romantické napospol, ako sme to už hore pri maľbe i hudbe spomenuli, a menovite i romantické básnictvo rozvíja sa výslovne pod vplyvom náuky kresťanskej. Náukou kresťanskou je človek nekonečne povýšený i zveličený, lebo sám Syn boží prijal na seba podobu ľudskú, čím človek napospol účasť dostal v kráľovstve božom; ale aby sa tohoto hodným stal a výsosť svoju utrámal, musí zo všetkých síl na tom stáť, aby to, čím sa mu onoho účastenstva dostalo, t. j. ducha, k úplnému panovaniu i nad sebou i nad svetom doviedol. A vskutku i vidíme v národoch, po zavedení kresťanstva vystupujúcich, a to v románskych i v germánskych, namáhanie neslýchané tohoto spôsobu, ktorému na čele stojí sama schránka náuky kresťanskej, t. j. cirkev, a po nej všetky tie jednotlivé i spoločné úsilia, ktoré si pripustili hlas jej k srdcu i za povinnosť si vybrali kliesniť náuke božskej cestu do sveta, teda pustovníctva, rády mníšske a neskôr i rytierske, ba i samo svetské rytierstvo prvotné. Ale všade a na každom temer kroku tomuto prerazeniu ducha a požiadaviek jeho do každodenného života vzpiera a protiví sa prirodzenosť; nečudno teda, že úsilia tie, vybravšie si úlohu takú veľkú a ťažkú, na túto prekážku neprestajnú svojej úlohy sa oborili, ju práve v zápale svojom za ničomnú a vonkoncom zlú vyhlásili, a tak i k úmyslom a ku skutkom tým prišli: prirodzenosť pokoriť a jej sa celkom striasť a zbaviť. Známe sú sľuby mníšske: zriecť sa vlastnej vôle a dokazovať neobmedzenú poslušnosť, zriecť sa sveta a všetkých pohodlností jeho a vyvolať si úplnú chudobu, zriecť sa zväzkov, ktoré ľudstvo má za najšťastnejšie na svete, ktoré však na prirodzenosti sa zakladajú, t. j. stavu manželského. Známe sú i mnohé na skrotenie telesnosti predpisované prostriedky, ako pôsty atď., ba pri snažení tom vidíme i fanatické úsilie na podmanenie telesnosti, ako bičovanie sa atď.

Miernejšie a jemnejšie vedie si z tohoto zreteľa rytierstvo svetské, v ktorom vlastne to, čo sa pod romantikou vyrozumieva, zakvitlo. K tomu patrí predne láska, takzvaná romantická. Ako človek napospol došiel kresťanstvom príslušného mu práva a vážnosti, tak ho došla i žena, na východe ešte podrobená, i v gréckom svete ešte omnoho nižšia muža a vlastne len jeho pomocnica. K oslobodeniu a rovnoprávnosti ženy značne dopomohlo i to, že žena bola matkou syna človeka, umretého na kríži za vykúpenie človečenstva. Príčina, pre ktorú žena na východe bola v opovržení a v podrobení, t. j. jej prirodzená slabosť a útlosť, po náhlade

kresťanstvom zmenenom, romantikou pozdejšou pestovanom, poslúžila jej k výhode, a to k väčšiemu jej šetreniu i útlejšiemu s ňou nakladaniu. Pochopu a spôsobu tohoto rytierstvo mocne sa pridŕža a za jeden z hlavných zámerov svojich ho vydáva. Ale práve táto útlosť a jemnosť ženy nekonečnú príťažlivosť a vábivosť má pre toho, kto je povahou svojou hrubší a prísnejší, a to je muž. Dojme a prenikne-li sa povaha táto od onej jemnejšej, povstáva láska romantická a ono splynutie duší, ktoré takrečeno jedným dychom dýchajú. V láske tejto niet prirodzenosti odmrštenej, ale je zjemnená a zušľachtená, a láska akoby zduchovnelá. Zato i láska táto je hlboká a osobe ňou zaujatej svetom celým. Osoba tá na ňu seba i všetko iné nasadí, a pretne-li sa neuhasí jej túžba nejakou nehodou, všetko iné trápí pre ňu cenu; nič jej je viac ten život, nič ten svet! Zhasnúť potom so svojou túžbou — to jej je túžba jediná. Lásku túto ospevuje trubadúrstvo a minnesängerstvo, a vidíme ju vzorne predstavenú v Shakespearovom Romeovi a Júlii, v Goethovom Clavigovi, i v Schillerovom Don Carlovi atď. O takejto láske nevie nič svet starý. Antigone u Sofokla hovorí, že by ona to, čo za brata proti výslovnému rozkazu panovníkovmu urobila a tým odsúdenie na smrť si pritiahla, nikdy nebola urobila za manžela, ako i vskutku pre zbožný svoj čin, bratovi preukázaný, opúšťa Haimona, ktorého bola už snúbenicou. I Haimon ozýva sa k otcovi, vládarovi neúprosnému, že nikdy mu nebude manželstvo také dôležité, ako dôležitý mu je rozsudok múdry, ktorý by mal vysloviť. Pravému romantikovi reč Antigonina musela by sa vidieť hrubou a nevzdelanou, lebo láska v jeho očiach všetko prevyšuje. Odtiaľ v romantickom svete toľko zúfalstva a samovrážd.

Druhý výjav romantizmu, ktorého sa na výšinách svojich mocne pridŕža, je vernosť alebo plnenie daného slova i pri akýchkoľvek nehodách, i proti vlastnému alebo zemskejmu pohodliu a úžitku. Vo vernosti tej je vyslovené, že osoba ju sľubujúca viac si váži vôľu svojej, raz k niečomu určenej, než ktorejkoľvek inej výhody, teda viac šetrí ducha než hmotu svetskú. Môže sa to nazvať i družstvom na jedných, ale vznešených zásadách a účeloch osnovaným, ktorého zo spojencov každý sa drží, hoci by ho i čo v tom potkalo. Romantickú vernosť vzorne vidíme predstavenú v Tankredovi a v Cidovi Campeadorovi, z ktorých prvý ostáva verným pánovi a spojencovi svojmu Bouillonovi pri všetkých prekážkach a nerestiach až do smrti, hoci by i on mohol, ako to iní robili, statky a panstvá si osvojiť a im zároveň niekde na zámku pohodlný a pánovitý život viesť; druhý zas vernosť zachová kráľovi svojmu i vtedy, keď ňu upadá do nemilosti, aniže preto upúšťa od boja proti neveriacim Arabom. I keď je v nemilosti u kráľa, predsa mu Campeador oddáva kľúče od všetkých Arabom vytrhnutých hradov. Tento pochop o vernosti značne napomáha tvorenie a zveládok románskych a germánskych dŕžav, a nikde ani nie je ako tu mravne tak zhnusené a zatratené odpadnutie od neho, totiž zrada, ktorá i vskutku v časoch ešte sviežich národov tých omnoho je redšia než kde inde.

Tretie, na čom si romantizmus zakladá, je česť, alebo zakladanie si na sebe, svojom duchu, i príbytku a vonkajšom zjavisku jeho, svojom tele. Ani jednej z týchto podstatných čiasťok človeka nikto sa nectne dotknúť nemá, ani slovom ani skutkom, a pohaní-li ich kto, musí podstúpiť boj, v čom známy u národov spomenutých súboj má svoj pôvod. Pohanenie najväčšie je výčitka chabosti, lebo chabý, zároveň otrokom, nevystaví a neobetuje telo svoje za niečo vznešenejšieho, za majetok duchovný. Súbojom dokazuje pohanený, že vyššie kladie ducha nad telo svoje, ktoré vydáva v nebezpečenstvo, že nezasluhuje hany, k sebe on nedovoľuje pristúpiť nectne a haniteľ že má vziať trest za rúhanie svoje. Pochopu tohoto o cti nezná svet starý, a ani my Slovania v pôvodnosti svojej neznáme ho. Homérovi hrdinovia do tuha si niekedy pohovoria i dobre si nadajú, ale preto, čo i okamžitá zvada sa strhne i vari jeden na druhého napadne, predsa na súboj nepríde. Tak ani u nás nie. Romantickému svetu sa to zdá byť obecným, nám zas konanie jeho vidí sa hrdým, v niečom ľahkovážnym i márnym, ako napospol pochopy a spôsob jeho nosia na sebe niečo viac šľachtického, odrážajúceho, než ľudského. Pošlo to z rytierstva, tými pochopmi vedeného. U nás je bohumilšie trpieť i padať za vec obsažnejšiu a väčšiu, ako seba k vôli.

I na každom inom poli, kde vystupuje duch romantický, či na poli náboženskom, dŕžavnom alebo na ktoromkoľvek inom, ide mu najmä o preukázanie výsosti svojej, viac o prerazenie so svojou ideou, ako o ňu, o vec samu. To je podstatný a všeobecný ráz romantiky. Tak konajú germánski hrdinovia Shakespearovi, tak Goethovi atď. Prirodzená je tomuto smeru hrdosť, a že sa mu často nepodarí vyvieť to, čo chce, na seba si však premnoho zakladá,

stadial' v romantike toľko bolesti, hnevu, zúfalstva, zviňania a rozpadávania so sebou. A že duch je tu k sebe obrátený, duch však napospol je nekonečný a nepostižný, okrem toho že vo vekoch kvitnúceho romantizmu obor sveta nie je ešte veľmi rozšírený, z veľkej čiastky teda svet neznámy: to všetko dodáva romantizmu a napospol stredoveku istého rázu tajomného a pošmurného, istej túhy po podivnom, čudnom, neobyčajnom. Tento ráz nesú na sebe i verejné budovy germánskeho stredoveku, takzvané chrámy gotické, a spolu i podujatia vekov tých iného druhu, napr. krížové ťaženia, povstale z myšlienky viac peknej a čudnej, ako spásonosnej. Pekná je zaiste myšlienka obsadiť a držať v moci svojej hrob Spasiteľa, zem Svätú, ale k blahu a zušľachteniu ľudstva málo dopomáhajúca. Slovania, okrem málo Čechov, z povinnosti feudálnej sa pripojivších, nemali účasti v ťaženiach krížových. Okrem toho aj inak plný je svet príhod neobyčajných, takrečených avantúr, po ktorých najmä rytierstvo sa zháňa. Menšie takéto neobyčajné príhody v živote má za predmet zvláštny druh básnictva romantického, taknazvané balady a romance.

Ale človek, čo by sa koľko len duchom byť namáhal, predsa vždy len ostane duchom a telom, a nikdy jedine čírym duchom byť nemôže, ani sa od prirodzenosti celkom nikdy neodtrhne a neoslobodí. Tajiť sa nedá, že by tieto v okrese stredoveku a romantizmu navedené pokusy neboli bývali veľké a vznešené; ale predsa naposledy ostávajú len pokusmi neuskutočiteľnými, márnymi. Stredovek a romantizmus, urobiac pokusy tieto a príduc konečne po úsilnom namáhaní k presvedčeniu, že to všetko nadarmo, ako klopotom padol s výšky svojej a to zrovna do stavu opačného, teda do prirodzenosti a zmyselnosti, a v tejto najmä v novších časoch dobre zachutilo nástupcom národov, vek kresťansko-romantický tvorivších. Ako v iných okresoch, nevynímajúc ani cirkevný, už v posledných stoliatiach stredoveku úpadok tento vo všetkom sa dáva znať a veľký krik i rozličné snahy spôsobuje: tak zachvacuje on i umenia a menovite i básnictvo romantické, najmä v najnovších časoch. A keď i tieto výšiny života neutrímali sa pred úpadkom, tým menej sám život každodenný, čo však obyčajne jedno s druhým kráča. Nástupcom národov menovaných a pokoleniam terajším v úpadku ich pozdávajú sa nielen snahy, ale i túžby, akými sa svet kresťansko-romantický v stredoveku zaoberal, smiešnymi a v pravom zmysle toho slova čudnými; ale to neslúži nijak za dôkaz odsúdenia tamtých, len za svedectvo zkaženosti pokolení terajších. Úpadok tento vzorne sa predstavuje v najrozmyslenejšom diele básnickom Goetheho, v Doktorovi Faustovi. Faust, trápený túžbou neodolateľnou vyskúmať ostatné tajomstvo sveta a pochopiť vesmír, oddá sa na učenie všetkých vied, mysliac si, že čerpanými z nich známostami konečne nájde kľúč od tajomstva vesmíru; ale po všetkých najúsilnejších namáhaniach vidia sa sklamaným, pustí sa do rozkoší a v prúde tom urobí zväzok s čertom, vladárom nad touto čiastkou sveta a svojím odtiaľ verným druhom a pomocníkom. Čert, verný povolaniu svojmu, s radosťou povoľuje rozkošníctvu svojho nového zverenca, vodí ho z rozkoše do rozkoše, a Faustovi to za čas i neslýchané chutí, ale čím ďalej viac sa mu i to prijedá, bývalá a na čas rozkošou zahlušená mrzutosť zas ho napadá, i žiada teda čerta, aby ho vyviedol z tejto túlačky a zaprevodil ta do sveta krásy, do kraja ideálov. Stane sa mu po vôli. Vidí tam Helenu i napadá ho zas osteň zmyselnosti; lež nemohúc zadost'urobiť žiadosti svojej, ide v nechuti ďalej, sám už so sebou v boji, strhaný, bez pokoja. Takýto ešte motá sa všelikade po svete, ale uspokojenia nenachádza už nikde, ba ešte teraz len vzbudzujúca sa zas v ňom lepšia strana začína ho bodat' pre spáchané hriechy a zločiny. Pohrúžený takto v zdvojnásobnených trapiech, bodaný čím ďalej tým viac svedomím, blíž sa ku koncu púti svojej, k hodine ostatnej, pred ktorou, túžiac po malom aspoň ul'avení biednej duši svojej, obracia sa opäť k Bohu a oddáva sa na pokánie. V ňom skonáva, i dosahuje u Boha plného milostivého odpustenia.

Čo tu vidíme na osobe básnicko vyvedenej, plní sa na celom svete romantickom. Ako Faust, upadol i svet ten, čo najmä v ostatných týchto časoch vidíme, z presileného namáhania a túžby preniknúť v nekonečnosť nepostižnú, do bahna zmyselnosti a rozkoše, a myslí si, že teraz už uhádol cestu pravú. Umenie terajšie tohoto sveta nosí na sebe patrné a očividné znaky tohoto úpadku, skazenosti a spodletia. Básnictvo jeho stojí v tej veci na prvom mieste. Ako za prechod z výšky niekdajšej k tomuto úpadku môže sa pokladať básnictvo Byrona, v zmysle prehnanom opravdivá romantika. Jemu nikdy nejde o mravné idey, nikdy vlastne o zámery ľudské, to už bola Byronovi vyjazdená, vyšliapaná cesta, on musí zajasať sa niečím novým a

neobyčajným, a preto vždy a všade ide mu o to, aby v najneobyčajnejších, najvymyslenejších, najčudnejších a protivných polozeniach preukázal konanie a víťazstvo ducha. Hrdosť je to veľká a Byronovo básnictvo opravdivá apoteóza svojhlavosti, dobrá pre strhancov, ľudí čudných a zúfalcov, ale nie pre tých, ktorým svietia hviezdy jasnejšie. Keď však možno sa oddialiť od cesty ideí mravných, hoc i nie s úmyslami nectnými, ako to o Byronovi nijak istiť nechceme; keď len na vystavenie neobyčajnosti, novosti a svojhlavosti prichodí: čože bude už raz po strhnutí do tohoto prúdu novšie, neobyčajnejšie a originálnejšie od protiv všetkých tých ideí, ktoré niekedy umeniu a najmä i básnictvu svietili, od protiv, rozumieme, ideí mravných, človečenstvo vedúcich a ustavične viesť majúcich? Neviazanosť úplná, terajšia sloboda na západe, neviazanosť v kruhu rodinnom, v obci, spustenie sa náboženstva a ostavenie ho, podľa slov bežných, zberbe poverčivej, zato však vyvýšenie pôžitku každodenného a rozkoše za modlu zvrchovanú, úplná pohodlnosť života, delenie sa s majetkom, emancipácia takrečená žien, láska zmyselná, spodlená láska romantická, vzájomné klamanie sa v manželstve, nevernosť, ako tu tak inde atď. atď., to sú teraz tie originálne idey písomníctva i dôstojné básnictvo západu spravujúce. Pravda, sú to veci pikantné, a po takých západ baží, lebo presýtený a precibrený vkus jeho, ako všade inde, tak i v písomníctve už len pikantnosti potrebuje, aby ešte trochu čul, aby na chvíľu osviežel. Idey takéto pikantné pod náčelníctvom Eugena Sue, George Sandovej atď. atď., a v sprievode sta ich nasledovníkov, zaplavili teraz písomníctvo francúzske, z veľkej čiastky už i nemecké a iných západných národov v spôsobe románov a noviel, básnictva prozaického, lebo ved' o čistej básni, tuším, že tam už ani reči byť nemôže. Román a novela, patriac podstatou svojou k romantickému básnictvu a majúc pôvodne zámer pôsobiť vyššími romantickými pohnútkami, hore vyššie od nás uvedenými, v líčení každodenného obecného života, prečo i spôsob prozaického prednášania pribierajú, hodia sa na zveličenie obecných a ledajakých tých smerov, snáh a skutkov na západe, vyznať treba, výborne; zato i celé skoro písomníctvo západné utieklo sa teraz do samých románov a noviel. Romány a novely v knihách, romány v časopisoch i novinách, romány všade. I dramatika terajšia západná páchne len duchom takýmto. Za vecami týmito lipne teraz západ, z čoho on podistým neokreje. Ale aký div, keď sa tam pôžitok každodenný a rozkoš tak zveľebuje a kladie za modlu, že sa tam neprestajne stretáme so skutkami a zjavmi každú šľachetnejšiu myseľ hlboko odstrkujúcimi? Aký div, že sa tam vidíme zapierať seba s odhodením každého šľachetnejšieho citu, zapierať svojich, zapierať snahy a zámery lepšie a znižovať sa na úslužnú pokornosť a plazivosť pre tamtie statky márne? Aký div, že pri takomto stave vidíme tam bezráznosť pospolitú a následkom toho služobnosť mrzkú, mrzkejšiu tým viac, že nieto nedostatku poznať a skúsiť niečo lepšieho? Jednotliví všeobecného hnutia neospravedlnia! Nuž ale buď si tam ako buď so západom, keby len mnohí z nášho sveta nevideli v ňom, ako je, nasledovania hodné príklady! Nepočúvajúc však hlasu sveta nášho, zaliezajú ta mnohí ako oslepi, strebú kal ten a prenášajú ho k nám v útvoroch svojich písomných, verných odtlačkoch zkazenosti západnej. Aj im mnohým sú spomenutí vodcovia a ich družina vzory dokonalosti umeleckej. Ľudia biedni a slepi! Nedáva chorý sily životnej: iného potrebuje svet náš, nie toho, čo mu niektorí prinášate s terajšieho západu!

Odvrátiac oči s mrzutosťou od týchto úkazov posledných časov na západe, obráťme ich teraz na svet náš; vari že ich tam potešia výjavy radostnejšie. Široký a veľký svet tento šumí piesňami ako je široký, ako dlhý, a kolujú po ňom povesti prastaré. Čože hlásia a oslavujú tie spevy o čom vypravujú povesti tie starožité?

Nie je dané človeku obrátiť vnivoč prirodzenosť svoju, a nie je toho ani treba. Keby sa to stať mohlo, prestal by človek byť človekom a prešiel by do nejakého tvora vyššieho, ale tak víťazstvo jeho v obore prirodzenosti, ku ktorému je konečne povoláný, by zmizlo. I v prirodzenosti ho otáčajúcej, družke jeho od Vesny po Moranu, môže on a má ostať vždy verným povolaniu tomu, ktoré prijal človek napospol od ducha; nemá a nemôže sa jej striasť, ju zahodiť, ňou opovrhnuť, pošliapať, ale stred nej, ba práve s jej pomocou vznešenosť a vyššie určenie svoje objavovať: nie je ona ani taká zlá, za akú ju vyhlásil stredovek, naopak, môže dávať vnuknutia nezopáčenej mysli k dobrému, slovom, druh jej, tak má stáť prostred nej, aby i ona v ňom i on v nej bol oslávený, a tvorenstvo celé v radostnej vždy rozčulenosti ukazovalo: „Aj, človek!“ Toto postavenie človeka v prírode oslavuje pieseň slovanská.

Symbolické básnictvo, pokladajúc vec z nášho stanoviska, je viac hra obrazotvornosti s prírodou, v ktorej je ešte duch zavalený. V klasickom stojí prirodzenosť a duch v úplnom súmery, ale tak, že okrem prirodzeno-mravných vzťahov ostatný a nekonečný obsah ducha nie je v ňom ešte vylúštený a vedomý, človek teda je ešte len jednostranným a nie úplným človekom, týmto áno v rodine, v priateľstve z náklonnosti poslom, v obetovaní seba, kde ho k tomu dobrá vôľa a jasné postavenie sa v kole svojich, alebo vlast' vyzýva, ale nie je ním ešte v mnohonásobnom postavení k človeku napospol, k blížnemu, v oddanosti a hájení pravdy úhrnkom a ktorejkoľvek veci svätej. V romantickom básnictve je duch nad prirodzenosťou horujúci, viac však idúci na to, aby moc a výsosť svoju preukázal, než aby pravde napospol víťazstvo pripravil, prečasto tiež viac si zakladajúci na výmysloch a titerkách svojich, než na pravdách podstatných; a v slovanskom básnictve, ktokoľvek doňho nahliadne hlbšie, pozná, že v ňom duch, idey mravné, ľudské, zákonom božím zvestované, v obsiahlosti svojej zjavujú sa v živote z nutkania prirodzenej náklonnosti, čím básnictvo slovanské stáva sa akoby zahľavením a dovŕšením všetkých predchádzajúcich, ale práve preto i básnictvom vlastným a samostatným. Samostatnosť mu prisúdil už i Boďanskij v spise svojom, O narodnoj poezii Slavianskich plemen, a po pravde. Ako z určenia básnictva slovanského vidno, príroda nie je v ňom odhodaná a zapovrhnutá, ale stojí práve s duchom vo zväzku a v družstve, zo všetkých strán mu ona tajomne šepká a ho alebo vystríha, a najviac mu prikyvuje a prisvedča. Jej pole je v básnictve slovanskom rozsiahle, ako v piesňach, tak v povestiach národných, v ktorých práve vysoko horuje. Povesti tieto sú najstaršie útvory ducha slovanského, v ktorých u národa nášho, v ten čas ešte detinský svoj vek trávivšieho, obrazotvornosť ďaleko prevažovala rozmyšľavosť a známosť jeho, a preto i v nich príroda je prvotnej hravej obrazotvornosti jeho predmetom najširším. Veľkú túto účasť prírody v prstonárodnom básnictve našom vysvetľovali našinci z veľkej lásky Slovanov k nej, čo je vysvetlenie síce pravdivé, ale všeobecné a povrchné. Ani vysvetľovanie Boďanského v spomenutom spise, istiaceho, že Slovanov láska k prírode pochodí z ich orbymilovnosti, nepostačuje, lebo i sama táto orbymilovnosť je len jeden z výplyvov lásky tejto, ju vždy, pravda, osviežujúci a napomáhajúci, ale nijak jej príčina. Pravú teda príčinu inde hľadať treba: leží ona v súzvuuku tom, v ktorom stojí, ako u dávných Helénov, duch s prírodou v povahe slovanskej a v najstarších predstavách a názoroch národa nášho. Nie je osnova piesní, a najmä povestí našich prstonárodných od dnes alebo včera, ale čo ony aj podobu svoju a jednotlivé predstavenia mnohonásobne popremieňali, siahajú pôvodom a hlavným názorom svojím do vekov najstarších, a tento najstarší názor národa nášho na svet, ako o tom sto dôkazov v piesňach, najmä však v povestiach našich máme, nie je iný než panteistický. Národ náš, o čom medzi znateľmi niet už ani najmenej pochybnosti, siaha pôvodom svojím do Indie, kolísky a pestovateľkyne panteizmu, podľa ktorého názoru i príroda má svoj, v podobách síce jednotlivých pomíjajúci, ale ostatne nepominuteľný život, a celé tvorenstvo je jedným duchom spojené, názornejším a významnejším síce v niektorých útvoroch, ale vo všetkých tým istým a jedným. Z tohoto názoru vytekli pôvodne prezaujímavé povesti naše, a tenže názor, hoc i pod najrozličnejšími, vplyvy vekov sviežosti a farbitosti svojej zväčša zbavený, prejavuje sa i v piesňach našich prstonárodných. Z týchto žriediel vyviera i národa nášho láska k prírode, jemu samému nie dosť už vedomá, ale vždy tá samá, nezmenená.

Spomenuli sme zhora, že duch slovanský nijakého iného umenia nevytvoril, ani žiadne iné nemôže nazývať svojím, iba piesnictvo; ale do neho vdýchol všetku silu svoju, lebo ono túžbu jeho najlepšie vyslovovalo. A básnictvo, ako sme už vyššie dokázali, je vrchoviskom umenia, i pre národ najprírotovejší, najrozumiteľnejší a najľudskejší spôsob vysloviť to, čo pokladá za krásne a vznešené; a národ, ktorý sa na tento spôsob a celkom v ľudskom duchu vyslovuje, iste má v srdci a v mysli svojej najviac zápalu toho vznešeného. I sám naozajstný život Slovanov, dobre-li ho povážime, vydáva o tom svedectvo neomylné. Pozrieť treba v tejto veci do drienosti našej a uviesť si do pamäti, že v dávných obciach našich podľa výslovného svedectva inostranných spisovateľov nebolo ani núdnych, ani opustených, že v nich panovalo všestranné pohostinstvo i k svojim i k cudzím, že každý cudzinec cestujúci končinami našimi stál pod ochranou všetkých, a vedený od domácich z obce do obce užíval všade plnej bezpečnosti a zaopatrenia vo všetkom potrebnom; rozpamätať sa potom treba v tomto zmysle

na to, že cudzinci, presťahovavší sa na stále bydlisko do krajín našich, prijímaní boli všade s láskavosťou a s akýmsi vyznačením; a konečne a nadovšetko, že zajatí vo vojnách, ako o tom inostranní s udivením vyprávajú, bývali po čase od predkov našich alebo na slobodu a k svojim púšťaním, alebo medzi nich do rodín prijímaní atď. Povážiac to, smelo istíme, že takých ľudských črt nikde, ani u jedného národa nájsť nemožno, lebo čo by aj v inšom sa iné národy vyrovnali predkom našim, ako sa v tej miere nevyrovnávajú, predsa každý iný národ zajatých na vojne nepriateľov, ktorí mu stáli o záhubu, uvažoval do otroctva a nakladal s nimi i s ich potomky najsamovoľnejšie. I zriadenie starých obcí našich, aké ešte podnes v Rusku nachodíme a aké u všetkých Slovanov za starodávna neomylné bývalo, dokazuje, že Slovan človeka napospol pokladal za blížneho, a podľa toho uznával mu rovné právo s ktorýmkoľvek iným. Neklamú sa istotne tí, ktorí istia, že to má dobré svoje príčiny, prečo Slovania tak ochotne kresťanstvo, náboženstvo lásky k blížnemu, prijímali, a ono tak rýchlymi krokmi sa medzi nimi rozšírilo, vyjmúc len tie kraje, v ktorých sa im železom vnucovalo a kde pod jeho zásterou predkovia naši k veľkým bremenám prinucovaní bývali. Ani dnes ešte, hoci už veky cudzích vplyvov ponad nás prešli a nevhodné príklady neboli ani na kmene naše bez účinku, hoci už u dajedných kmeňov našich pôvodná ich povaha sa v niečom skrivila a národ slovanský napospol pod trpkým osudom premnoho vystál: jednako sa Slovan, či z povedomia či z náklonnosti prirodzenej starým našim mravom verný, od nikoho v šetrnosti a láske k blížnemu napospol prevýšiť nedá, a nikde zaiste hlas ľudský vrúcnejšieho ohlasu nenájde, ako práve v duši nezopačeného Slovana. Samy mnohé deje kmeňov našich ukazujú nám podstatnú túto črtu povahy slovanskej, napr. ťaženie Poliakov, s kráľom Sobieskim na čele, pred Viedeň, najväčším nebezpečenstvom a úzkosťami sklúčenú, ťaženie dobrovoľné, z čistej náklonnosti ku kresťanstvu, bez všetkých nárokov; alebo vtrhnutie Rusov s cárom Alexandrom do Paríža, sídla národa, pri ktorého vpáde do Ruska Rusi oddali ohňu svoju mátušku Moskvu, srdce národa, a Alexandrovo tam a jeho Rusov s francúzskym národom, bez všetkého pomýšľania na pomstu, ľudské, spanilomyselné nakladanie atď. Nezbožňujeme Slovanov, dobre vedia, že i odporné konanie, ako v živote nižšom, tak i v dejoch ich sa nájde; veď tá je povaha národa nášho, že v rozdráždenosti svojej i do krajnosti sa popustí, ale zas pri poslednom rozhodnutí nanovo lepšia stránka jeho ducha víťazí. V tom i záleží, podľa mienky našej, mravné vychovávanie národa nášho, viesť ho slovom i skutkom k tomu, aby sa mohol premáhať v krajnostiach: za zdar jeho ručí nám sila, krajnosťami neporušená a vždy konečne na lepšiu stránku sa prevažujúca. Ostatne všetky deje kmeňov našich sú podľa hlbokého nášho presvedčenia len predsieň budúcich dejov väčších a významnejších; k čomu je národ náš v dejinách ľudstva povolaný, to ešte len budúcnosť ukáže a vyloží...

K vypestovaniu prstonárodného básnictva slovanského, takého, aké je, podstatne zaiste dopomáhala i zem, na ktorej Slovania sú rozložení. Krajiny nad Dunajom, zväčša rovinate, kde-tu obsiate pahorkovitými horami, vyšším pásmom hôr len v Bulharsku pretiahnuté, úhrnkom rozkošným podnebným obdarené a prajné rastlinstvu každého druhu, iste i lásku k prírode značne podporovali i obrazotvornosť zažili ľúbeznú. Kraje tatranské, obstaté síce vrchmi, na niektorých miestach vysoko sa vypínajúcimi, ale zväčša vinúcimi sa uľahlejšie, v mnohonásobných úložistých a nie neúrodných dolinách svojich, konečne do preúrodnej, riekami prúdistými i vážnym Dunajom preorávanej roviny vybiehajúcich, poskytujú akoby obydlia pokoja, milého marenia a nutkajú k túžbe rozčúlenej. I vysoké spomenuté vrchy, nie Alpy príkre, večne snehovité, nedostupné, ale viac v spojení s nižšou zemou, skôr zabávajú a vynášajú ducha, než zrážajú. Okolia nad Moravou a Labe majú skoro ten samý ráz ako tatranské, ale menej ozornosti, lež viac spojitosti v sebe a otvorenosti a preto i k milému rozmaru myslí pridávajú duchu osteň ku konaniu a väčšmi na to otvárajú pole. Ale krajiny za Tatrami, rozkladajúce sa v rovinách ako more rozvlnených a neprehľadných, napospol úrodných, nie pieskovitých, zvlažovaných a poprekrižovaných i prúdmi bystrými i riekami vážne sa valiacimi, k poludniu práve rozkošný oblek južného podnebia priberajúcich, otvorené i silnému pôsobeniu moci prirodzených, ako slnka i vetrov atď., ale vcelku neškodnému, vo vábivom i bujnom rozživotení a v ozornosti svojej mocne zapalujú obrazotvornosť, vlievajú do duše túžbu rozčúlenú i nekonečnú a otvárajú pole k dejstvám odvážnym i mohutným. Len ďalej k severu priberajú roviny tieto ráz jednostrannosti a pošmurnosti severnej, čo sa javí i na

básnických útvoroch severnejších tých krajov, ktoré vcelku menej si zahrávajú s prírodou, už úbohejšou a chladnejšou, nasledovne nosia na sebe menej pestrej farbitosti a sú pošmurnejšie.

K utvoreniu sa konečne básnictva tohoto, takého, aké je, dopomáhal tiež značne i sám spôsob života našich predkov. Známo je z písem inostranných spisovateľov, a presvedčujeme sa o tom ešte i dnes na mnohých stranách v Slovanstve, že predkovia naši nebývali hromadne v jednom mieste, ale roztrúseno a osobitne, čo i podnes ešte, kde to len možno, s radosťou akousi národ náš zachováva. V poli stojí dom osamotený, v ňom prežíva rodina časy svoje; a v tejto osamotnenosti človek, otočený samou prírodou, s ktorou od počiatku vedno žije a okrem ktorej málo iného obcovania má, obracať k nej sa donucuje, a z druhej strany potrebou sa mu stáva túliť sa tým srdečnejšie k rodine, ktorá mu je samojediným ľudským družstvom v samotinách týchto. V dlhom prežívaní spolu človek na prírodu navykne, oni sa vzájomne takrečeno zrozumejú, skadiaľ i väčšia známosť prírody u ľudu nášho i veľké jeho za ňou lipnutie; v prírode osamotelej stojí mu len jeho dom, bydlisko rodiny, a stadiaľ v značnej miere i tá u ľudu nášho i v básnictve jeho ustavičná, neuhasná túžba po dome a rodine, i tá láska k tomu v slovanských piesňach tak často spomínanému a ospevovanému „číremu poľu“. Ale prejdime už na samé pole básnictva nášho prstonárodného, široké a kvetisté, vlniace sa hneď lúkami a pahorkami, hneď sa zahybujúce k domom, príbytkom rodín, hneď skláňajúce sa k belasým horám, za ktoré len túžba nesie a nie oko, a hneď zas utajujúce sa v hájoch tónistých a horách temných, otáčajúce hneď jazerá i rieky šumivé a nakytené odrazu bohatiermi, zádušne sa po ňom nesúcimi, alebo ubehajúcimi prudko do ďaleka.

Človek slovanský, spojený s prírodou zväzkom nerozlučiteľným, obzerá sa na ňu ustavične, nachádza položenie duše svojej v nej zobrazené, úkazy jej berie za význam stavu svojho, i udalostí jeho sa týkajúcich, a príroda navzájom ponúka ho, aby zrozumel jej i hnutiam jej a zobrazil si na nich stav svoj i city svojej duše. V tomto spojení má sa jeden k druhému, a rozumejú si oba dobre i bez výrazných slov ako starí známi a priatelia. Takéto spojenie nachádza sa v piesňach slovanských napospol; privádzame na to piesne niektoré slovenské (slovenské všetky uvádzame podľa vydania Kollára: *Národné Zpiewanky čili písne světské Slovákův v Uhrách, díl prvý i druhý, v Budíně 1834, 1835*):

*Hory, hory, čierne hory, však nad vami smutno stojí,
Sestra bratu hlávku myje, do vojny ho vypravuje.
„Hoj, braček môj premilený, kedyže mi prídeš z vojny?...“
„Sestra moja premilená, prídi ty von po tri rána.“
Prvé ráno von vyzrela, biele zore uvidela:
„Hoj, Bože môj premilený, už je brat môj pripravený!“
Druhé ráno von vyzrela, červené zore videla:
„Hoj, Bože môj premilený, už je brat môj v prudkom ohni!“
Tretie ráno von vyzrela, čierne zore uvidela:
„Hoj, Bože môj premilený, už je brat môj dorúbaný!“ atď.*

Hory tu smútkom zastreté dávajú na znak žiaľ sestry za milým, do vojny odchádzajúcim bratom, a zore oznamujú jej zakaždým, čo sa s ním stávalo v dialke. Alebo:

*Zahučali hory, zahučali lesy:
Kdeže sa podeli moje mladé časy?
Moje mladé časy nezažili krásy,
Moje mladé letá nezažili sveta!
Mladosť moja, mladosť, kde si sa podela,
Ako by som kameň do vody hodila;
Ešte sa ten kameň vo vode obráti,
Ale moja mladosť nikdy sa nevráti.*

Hučanie hôr, akoby vzdychnutie ich žalostné, vyludzuje i zo srdca žiaľne zavzdychnutie, a že hučanie chytró sa miňa i tam kdesi sa tratí, zavzdychnutie to je žiar nad uletlou minulosťou.

Tak v piesni „Venček“ rozlučujúci sa s milou necháva jej venček, majúci jej dávať najavo, čo sa s ním stane:

*Keď on bude zvädlý, to som dorúbaný,
A keď bude suchý, to som dostrieľaný;
Keď sa nepremení, vedz, že som ja zdravý atď.*

Pieseň „Beneš Hermanov“ Rukopisu kralodvorského začína hneď:

*Ai ty, slunce, ai slunečko!
Ty-li si žalostivo,
Čemu ty svietiš na ny,
Na biedne ludi?*

ako by i slnce kormútiť sa malo nad skormútenými; alebo v piesni „Záboj, Slavoj, Ludiek“:

*Huče divá řeka,
Vlna za vlnú sie válé,
Hučechu vši voi skok na skok,
Vše sie hnáše přes búrřiucu řeku,
Vody uchvatichu mnostvie cuzích,
I přenesechu své zviesty na druhý břeh —*

rozoznáva rieka svojich známych i cudzích, týchto uchvacuje a tamtých prenáša na druhý breh.
V piesni „Opustiena“:

*Ach, vy lesi, tmaví lesi,
Lesi Miletinští!
Čemu vy sie zelenáte
V zimie, v letie rovno?*

pozastavuje sa nad tým, že zasmútené („tmaví“) lesy jednako sa zelenejú, i v zime i v lete, a v smútku svojom predsa i tvár veselšiu ukazujú; ona že by tiež rada nesmútiť tak ťažko a ustavične, ale rany jej sú hlboké, lebo stratila i otca i matku, i mládenca jej vzali, a nemá ani sestry, ani brata.

V „Libušinom soude“:

*Ai Vletavo, če mútíš vodu,
Če mútíš vodu strebropienu?
Za¹ tie lutá rozvlaiáše búra,
Sesypavši tuču² šíra neba,
Oplakavší glavy gor zelených,
Vyplakavší³ zlatopieskú glínu?
Kakobych jáz vody nemútíla,
Kegde se vadita rodná bratry,
Rodná bratry o diediny otie⁴,
Vadita se kruto mezu sobú*

¹ či

² chmáru

³ vypláknúvší

⁴ otcovské

*Oba bratry, oba Klenovica
Roda stara Tetvy Popelova,
Jenže pride s pleky s Čechovými
A sieže žirné vlasti pres tri reky atď.*

Vltava rieka na otázku, prečo sa kalí a smúti, odpovedá, že pre zradu dvoch bratov rodných medzi sebou o dedovizeň, na čo tým väčšiu príčinu má, že rozvadení bratia pochádzajú zo starého rodu Tetvy Popelovho, ktorý so samým praotcom Čechom prišiel do týchto pekných, úrodných krajov; jednako jeden z bratov, ako z piesne ďalej potom vidno, zradu kuje na túto vlasť a na svojich, chtiac, aby sa medzi nimi rozsúdilo podľa cudzieho práva Nemcov. I donáša povest' o zvade tejto bratskej na Vyšehrad lastovička, kde „bieduie i nariecaie mutno“, a tam rozumejú jej nariekaniu.

Maloruská (uvádzame piesne maloruské podľa ich vydania od Waclawa z Oleska: Pieśni Polskie i Ruskie ludu Galicyjskiego, we Lwowie 1833 a od Żegotu Paulego: Pieśni ludu Ruskiego w Galicyi, tom pierwszy i drugi, Lwów 1839, 1840):

*Šumyt, šumyt dubrovoňka,
Tužyt, tužyt divčynoňka,
Tužyt, tužyt i dumaje,
Na nedolu⁵ narikaje:
„Ach, nedolo, vsim nemyła,
Čomžeś mene ne vtopyla?
Lučše bulo utopyty,
Niž z mylenkim rozlučyty“ atď.*

Bulharská (Slovanské národní písňe, sebrané Františkem Ladislavem Čelakovským, díl první, druhý, třetí, v Praze 1825, 1827):

*Ojle, goro zelena!
Što si goro povehnala⁶,
Povehnala, posehnala?⁷
Dali te je, goro, slana uznobila⁸,
Jeli te je, goro, paržar oparžilo⁹?
Nito me je slana oznobila,
Nito me je paržar oparžilo,
Toku¹⁰ mi je srce izgorelo.
Včera projdoha tri sindžira robe¹¹:
Prvi sindžir se mladi devoçi Grkiňki,
Katri¹² ideha i plačaha:
De je naše bogastvo?
Vtori sindžir se crnooki Vlachiňki,
Ideha i plačaha: Milito Vlaški žltici!¹³
Trecija se mladi nevešti Bulgarski,*

⁵ zlý stav, polozenie

⁶ uvädla

⁷ uschla

⁸ mráz spálil

⁹ sparno opálilo

¹⁰ ale

¹¹ tri tovary otrokov

¹² ktoré

¹³ dukáty

*Ideha i plačaha: Miloto naše otečestvo,
Milite naši maški dečica!*

Zvädla teda a uschla hora nad žiaľom Grékyň i Vlašiek, plačúcich nad stratou svojho majetku, a nad ľútosťou Bulhariiek, horekujúcich nad svojou vlasťou a svojimi deťmi.

Hnutia a úkazy prírody zvestujú tiež pravdy a veci budúce neomylné. Slovenská:

*Zaspievalo vtáča na kosodrevine:
Čo komu súdené, to ho ver neminie.*

Taktiež:

*Leteli havrani, leteli nad nami:
Pane, večný Bože, čo to bude s nami!*

Havrani sú v názore slovenskom vtáci zvlášť vedúci a vešteckí.

*Jasné hviezdičky svieťa, už moje húsky letia,
Letia mi z druhej strany s dobrými novinami.*

V hrdinskom speve „Slovo o polku Igorevie“: „div kličet vrchu dreva“ — div, potvora, prorokuje krikom svojím nešťastie a vo všetkých našich piesňach potknutie koňa tiež nešťastie značí atď. S názorom týmto na prírodu v spojení stojí v náboženstve pohanskom predkov našich všeobecne platné hádanie z ukazov prírody, ktoré ani dnes ešte u ľudu nášho celkom nevyhynulo. I z obyčajných, a najmä z neobyčajnejších prirodzených udalostí hádajú sa i dnes ešte veci budúce. To isté i zo snov. Ruská:

*Večer to mne, matuška, malym malo spalos¹⁴,
Kak prividelas' mne, matuška, kruta gora vo sne,
Čto na krutoj gorie biel gorjuč kameň ležit;
A na kamne vyrostal čast rakitovoj kust.¹⁵
Kak na kustikie sidit ptica mlad sizoj orel,
Vo kogtiach¹⁶ svojich on deržit černa vorona,
Čto rozgovorit rodnaja jeja matuška:
Ty diťa moje, diťa miloje,
Ja tebie, diťa, son etot razsužu:
Čto kruta gora, to kamenna Moskva,
Biel gorjuč kameň, to naš Kremľ gorod,
A rakitov kust, to kremlevskoj dvorec,
Sizoj orel, to naš baľuška pravoslavnyj Car,
A černej voron, to švedskoj korol':
Pobiedit¹⁷ naš gosudar zemľu švedskuju,
I samova korola vo polon¹⁸ vozmet.*

A takto v premnohých piesňach slovanských. Nielen že zvestuje a znaky dáva príroda, ale človek slovanský i obcuje s ňou ako so živou a rozumnou, a ona s ním navzájom cítiac, radujúc sa, trpiac, a hynúc s ním v nešťastí zajedno. Slovenské:

¹⁴ zadriemalo sa mi

¹⁵ krik

¹⁶ pazúroch

¹⁷ premôže

¹⁸ plen

*Keď sme sa my s milým rozlučovať mali,
Aj tá zem plakala, čo sme na nej stáli;
Keď sme sa lúčili pod zeleným stromom,
Tie vtáčky plakali, čo sedeli na ňom.*

Alebo:

*Skala milá, skala, čo si neplakala,
Keď som sa s mým milým rozlučovať mala — atď.
V šírom poli hruška stojí,
Pod tou hruškou tábor leží.
Všetkým pánom kone hrali,
Len milého smutne stojí.
„Hore, hore, koník vraný,
Pod ten kaštieľ murovaný,
Tam budeš mať stajeň teplú,
Ja budem mať pannu peknú.“
„Netreba mne stajne teplej,
Ani tebe panny peknej.
Keď ty budeš jesti, piť,
Mne nemá kto dati žrati.
Keď ty budeš z tanierika,
A mne dajú do rebríka,
Keď ty budeš z pohárika,
A mne dajú do škopíka.“
„Ej, koničku sivo-vraný,
Čo si taký nahnevaný?
Či ťa ťaží tá zbroj moja,
Či šablíčka oceľová?“
„Neťaží mňa tá zbroj tvoja,
Ani šabl'a oceľová,
Lež ma ťažia tvé ostrôžky,
Čo pichajú moje bočky,
Kde ma kol'vek popichajú,
Všade krvou zalievajú.
Ta ma vyved' na trávniček,
Vezmi zo mňa kantáriček,
Nech ma straky, vrany zedia,
Mrcha pánom na znamenia.“*

Podobná tejto je i maloruská i srbská. Maloruská:

*Dub na duba pochylyv sia,
Konyk na kozaka zasmutyv sia;
Oj, koniu, mij koniu smutny, ne vesely,
Čom' ty do mene, koniu, ne hovoryš?
Čy ti dokučylo¹⁹ sedlo moje,
Čy ti dokučyła zbroja moja,
Čy ja ti dokučyv, kozak molodeńki?
Ni mia dokučylo sedlo tvoje,*

¹⁹ znechutilo

*Ni mia dokučyla zbroja tvoja,
Ni ty mia dokučyv, kozak molodeňki;
No my dokučyla korčma tvoja:
Aj kuda jideš, korčmy ne mynaješ,
A kuda chodyš — jíš, piješ, hulaješ,
A o mene, voron' konia tvojho taj ne dbaješ,
A do hory jideš, pidtynaješ,
A jak z hory jideš, ne strymaješ;
Čerez luhy jideš, ne popasaješ,
Čerez Dunaj jideš, ne napovaješ.*

Srbská (piesne srbské uvádzame podľa vydania Vuka Štefana Karadžića: Srpske narodne pjesme... Knjiga prva, druga, treća, u Beču 1841, 1845):

*Konj junaka ostavio
Na zlu mestu u Kosovu,
Junak konju govorio:
„Oj, konjicu, dobro moje!
Zašto mene ti ostavi
Na zlu mestu u Kosovu?
Sta je tebi dodijalo²⁰
Ili ti je dodijalo
Bojno sedlo šimširovo?
Ili ti je dodijala
Teška uzda iskitjena?
Ili su ti dodijali
Česti puti na daleko?“
Konj junaku govorio:
„Ni je meni dodijalo
Bojno sedlo šimširovo,
Niti mi je dodijala
Teška uzda iskitjena,
Niti su mi dodijali
Česti puti na daleko,
Veće su mi dodijali
Česti puti u meanu²¹,
Mene svežeš za meanu,
A ti ideš u meanu,
U meani tri devojke:

Ti se igraš s devojkama,
A ja konjic žedan²², gladan,
Kopam zemlju do kolena,
Grizem travu do korena,
Pijem vodu sa kamena.“*

Podiví táto podobnosť slovenskej, maloruskej a srbskej piesne.

V druhej srbskej zasa milá kuje koňa, a to striebrom a olovom, a sľubuje mu, že ak vec svoju dobre vykonajú, i jej i jemu že bude dobre, on dostane dobrú potravu a za náhradu ešte

²⁰ znechutilo

²¹ do krčmy

²² smädný

„dan da jedeš a dva da se igraš“, ale ak im vec zle vypadne, potrava jeho že bude horká a k tomu „dan da jedeš a dva da boluješ“.

Dievča v rozhovore s rybou, srbská :

*Djevojka sjedi kraj mora,
Pak sama sebi govori:
Ah, mili Bože i dragi!
Ima l' što šire od mora?
Ima l' što duže od polja?
Ima l' što brže od konja?
Ima l' što sladje od meda?
Ima l' što draže od brata?
Govori riba iz vode:
„Djevojka, luda budalo!²³
Šire je nebo od mora,
Duže je more od polja,
Brže su oči od konja,
Sladji je šećer²⁴ od meda,
Dražji je dragi od brata.“*

Maloruská:

*Sivyy konju, sivyy konju,
Ščo ty zadumav sia?
Nemaš mojej divčynoňki,
Ščo ja v nij kochav sia.
Sivyy konju, sivyy konju,
Najidz sia obroku;
Poženem sia za divčyno'
U zemlju hlboku.
Sivyy konju, sivyy konju,
Tiažko na tia bude,
Pojidemo razom z vitrom,
Popasu ne bude.
Bihaj, konju, bihaj, konju,
Bu vže večerije;
Oj, tam sedyt moja mila,
De z lisa zorije,
Vydžu milu, vydžu lubku,
Divit sia v vikonce;
Choť jak temno, choť nevidno,
Svitit sia jak sonce.*

Kôň nad zabíťým kozákom smúti i sám hynie v žiali. Maloruská:

*Oj, try lita, try nedily,
Jak kozaka v lisi vbyly²⁵;
Pid javorom zeleneňkim,
Ležyt kozak molodeňki;*

²³ šialená

²⁴ cukor

²⁵ zabili

Na ním tilo počornilo,
A vid²⁶ vitru strupišilo²⁷;
Nad nym konyk zažuryv sia²⁸,
Po kolina v zemlu vbyv sia.
Ne stij, konju, nado mnoju,
Vydžužbo ja ščyríst²⁹ tvoju;
Bihaj, konju, dorohoju.
Vdar v vorota holovoju,
Oj, vyjde brat, utišyt sia,
Vyjde maty, zasmytyt sia:
„Oj deš, konju, pana skinuv,
Može tvij pan v vijni zhynuv?“
Za mnoj Turki nadihnaly,
Pana moho z mene znialy;
Oj, cyt, maty, ne žury sia,
Oj, vže tvij syn oženyv sia,
Vzav vin sobi za žinočku
Zelenyju muravočku³⁰.
Vožmy, maty, pisku žmeniu³¹,
Posij jeho na kameniu,
Jak toj, maty, pisok zyjde,
Vtody tvij syn z vijny pryjde.

Podobného obsahu maloruská:

Umer kozak, umer kozak, i kozačka mova,
A lešyv sia kiň vorony i jasnaja zbroja.
Oj, zyjšly sia kozačeňki do jednoji chaty,
Vziely radu kozačkoju, komu konia daty.
Sotnykovy konia daty, hetmanovi zbroju,
Šob pozvolyv pochovaty kozaka z strilboju.
Tilo vezut, konia vedut, kiň holovku klonyt,
A divčyna za kozakom bily ručki lomyt. Atď.

Moravská (piesne moravské uvádzame podľa vydania ich od F. Sušila: Moravské národní písně, v Brne 1840):

Pod Slavkovem, pod tú horú,
Rozstavil Rus svú armádu.
Minulého dňa druhého
Pobil Francúz Rusa mnoho.
Minulého dňa třetího, Ptal se jeden na druhého:
Neviděls-li bratra mého?
Ptali se jeden druhého.
Tvůj bratříček už tam leží,
Krev mu z obú bokú beží.

²⁶ od

²⁷ strupelo

²⁸ rozžialil sa

²⁹ srdečnost'

³⁰ pažit'

³¹ hrst'

*Vraný kúň stojí u něho,
Hrabe nôžkú, lituje ho,
Že už pozbyl pána svého,
Co mu dával oves, seno.*

I v piesňach srbských Šarac, verný kôň Kraljevića Marka, predvídajúc blízku smrť svojho pána, slzy roní.

V piesni „Zbyhoň“ Rukop. kralodvorského i junák, pripravený o svoju milú, i holub o holubicu, spolu sa kormútia a spolu držia, a junák vybaviac si milú zo zajatia, púšťa i holubicu z hradu na slobodu.

Ba pomáhajú tvory životné ľuďom dobrovoľne v ich prácach a vykonávajú im vôľu. Maloruská:

*Tam na horojci Try panienojci
Jačmin žnut;
Hej, mylyj že Bože! Ktož im dopomože?
Nevyžnut!
Sonieňko nyško, Večerejko blyško,
Nevyžnut.
Ptašeňki litajut, Snopojki znašajut,
Neznesut;
Hej, mylyj že Bože! Ktož im dopomože?
Neznesut.
Sonieňko nyško, Večerejko blyško,
Neznesut.
Sivy sokolejko kopojki skladaje,
Nezložyt;
Hej, mylyj že Bože! Ktož mu dopomože?
Nezložyt.
Sonieňko nyško, Večerejko blyško,
Nezložyt.
Zazulajka kuje, Kopojki rachuje,
Nezlyčyt³²;
Hej, mylyj že Bože! Ktož jej dopomože?
Nezlyčyt.
Sonieňko nyško, Večerejko blyško,
Nezlyčyt.*

V povestiach našich najmä cestovateľom, idúcim v mene božom vykonať ľuďom službu prospešnú, bohumilú, pomáhajú tvory rozličné: kone, ryby, a prítovaryšujú sa im v horách na ceste: myšky, zajace, medvedi, levi atď., prosiac sami, aby ich cestovateľ so sebou vzal, „lebo že mu budú na dobrej pomoci“.

Maloruská:

*Oj, iz za hory, za zelenoji
Vychodyt že nam čorna chmaroňka —
Ale ne je to čorna chmaroňka,
Ale no je to naperedovec³³,
Naperedovec, krasnyj molodec.
Zaperezau sie³⁴ čornou ožynou³⁵,*

³² nesčíta

³³ vodca

*Za tou ožynou ta try truboňky:
Perša truboňka ta rohovaja,
Druha truboňka ta zolotaja,
Treta truboňka ta žubrovaja.
Ta jak zatrubyt ta v rohovoju:
Ta vraduje sie vsia zvir u poly —
Ta jak zatrubyt ta v zolotoju:
Ta vraduje sie vsia ryba v moru —
Ta jak zatrubyt ta v žubrovoju:
Ta vraduje sie veš myr na zemly.*

Maloruská:

*Vyjdy, Hanuneňko molodeňkaja, Podyvy sia vsiudeneňko:
Čy ne stoit tvij bateňko³⁶
U kotroho porožejka?
„Oj, znajuž, bo ja znaju,
Že batejka ne maju,
Pišlu voronu V čužu storonu
Po svoju rodynojku,
Pišlu zazulu V seruju zemľu
Po svojego batejka.“
Vorona letyt, Visty³⁷ prynosyt:
Lude tu rodynojka,
Zazula letyt, Visty prynosyt:
Ne bude tu tvij batejko. Atď.*

Obcovanie toto deje sa v prstonárodnom básnictve slovanskom nielen so životnými tvormi, ale i s hmotami neživotnými, ktoré tiež zároveň tamtým stoja ľuďom dobrovoľne k vôli. V piesni slovinskej, v Krajnsku spievanej (piesne slovinské uvádzame podľa vydania ich od Stanka Vraza: Narodne piesni ilirske, koje se pievaju po Štajerskej, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske, u Zagrebu 1839), žena Vida, dajúc sa odvieť od zámorca do Španielska za dojku ku kráľovičovi španielskemu, opustiac doma muža i choré dieťa, takto sa potom v diaľke bolesťou prejatá domáha muža i dieťaťa:

*Vida zjutrej je zgodej ustala —
Zgodej ustala, per³⁸ okni stala,
Gori pride to rómeno sónce,
Tak je rekla sóncu lépa Vida:
„Kaj³⁹ te prašam, ti rómeno sónce?
Kaj détece moje boljno dela?“
Sónce pravi: „Kaj bó z dej delalo!
Ravno zdej só svéčo deržali.⁴⁰
Tvoj star móž pa se po morji vozi,
Se po morji vozi, tebe iše⁴¹,*

³⁴ opásal

³⁵ sieťou

³⁶ otec

³⁷ zvesti, správy

³⁸ pri

³⁹ čo

⁴⁰ ráno mu slávnosť konali, t. j. pohrebnú

*In⁴² se po tebi, Vida, milo joka.⁴³
Takrat še bolj se je zajokala,
Béle róke sirota je lomila,
In zvečer je spet per okni stala,
Gori pride ta presvitla luna:
„Kaj te prašam, ti presvitla luna!
Kaj détece moje boljno dela?“
Luna pravi „Kaj bol zdej delalo!
Ravno zdej só ti ga zakopali.
Tvoj star oče se po morji vozi,
Se po morji vozi, tebe iše,
In se po tebi, Vida, milo joka“. Atď.*

V povestiach našich podobne cestovateľom, po dobrej práci idúcim, stoja na pomoc i rieky, i vetry, i stromy, i lavičky atď.

S touto tak obľúbenou prírodou a s predmetmi jej, keď alebo hynú, alebo keď sa má s nimi či na čas, či na veki rozlúčiť, nemôže to len prebolestne padať duši slovanskej. Slovenská:

*Zoťali brezu, už ju vezú,
Už na ňu chlapci nepolezú.
Už sa tá breza vyvalila,
Čo veľa ľudí ochladila.
Ej, ochladila, kým tam stála,
Kým ju sekera nezotála.
Už sa tá breza nezelená,
Už je i ztade odvezená.
Plakali chlapci i dievčatá,
Že je tá breza už zoťatá.*

Slovenská:

*Ej, škoda, Bože, Šariša!
Že ho podmýva Torysa!*

Slovenská:

*Ej, lúčka, lúčka, lúčka zelená!
Kto ťa bude, lúčka, kosiť,
Keď ja budem šabl'u nosiť?
Ej, lúčka, lúčka, lúčka zelená!
Ej, hora, hora, hora zelená!
Kto ťa bude, hora, rúbať,
Keď ja budem maširovať?
Ej, hora, hora, hora zelená! Atď.*

Slovinská z Krajnska. Junák devu Jericu, upadnuvšiu do tureckého zajatia, ako to z obsahu piesne možno vyrozumieť, svoju sestru, stadiaľ oslobodzuje a domov na koníku donáša a, oddajúc ju, vchádza do záhrady:

⁴¹ hľadá

⁴² a

⁴³ beduje

Milo njemu se stori⁴⁴,
On na vèrt⁴⁵ gre⁴⁶ zeleni,
Tam vtèrga jabelko,
Prav rudečo jabelko,
In tako le govori,
Ko ta sad v rókah dèrži:
„Jablan, jablan, jablanca!
Bódi srèčno ti domá!
Ko sim ješ še pobić biû,
Tebe sim skèrbno sadiû!“
Spet se milo mu stori,
Potok sólz mu grè z oči;
Se na konjiča zavhiti
In na Dunaj odleti,
Ter tako še govori:
„Jes cesarja služíû bóm,
Vèčno pustim ljubi dom!“

Moravská:

Proč, kalino, proč nerodíš,
A zdali se sucha bojíš?
„Co bych se já sucha bála,
Šak jsem jinda rodívala.
Šak jsem jinda rodívala
Červenýma kalinama.
Vršky ptáci obzobali,
Spodek chlapci oblámali.
Vršky ptáci na hnízdečka,
Spodky chlapci na péřečka.
Panny sobě na voničky,
Malým dětom do ručičky.“

Ruská (ruské piesne uvádzame podľa vydania ich od N. Sacharova: Skazania Russkago naroda, Russkija narodnyja piesni, kniga pervaja, vtoraja, tret'ja i četvertaja, Sanktpeterburg 1841):

Vo polie lebeduška klikala,
Vo teremie⁴⁷ Chavroňuška plakala.
Bog sudi rodimava baťušku⁴⁸,
Molodu v čuži ľudi otdajet!
Ostajetsja zelen sad bez meňa,
Zavjanut⁴⁹ vsie cvietočki vo sadu:
Aleňkij moj, bieleňkij cvietok,
Golubyj, lazurevyj vasiľok.
Nakažu svojemu baťuške rodnomu:

⁴⁴ milo sa mu urobí

⁴⁵ záhrada

⁴⁶ ide

⁴⁷ budove

⁴⁸ otca

⁴⁹ uvädnú

*Vstavaj ty, moj baťuška, raneňko,
Polivaj vsie cvietiki časteňko,
Utrennoj, večernej zareju.*

I v smrti ešte žiada si byť daromi prírody okrášlený. Slovenská:

*Odkážte mojej milence,
Nech mi odošle dva vence,
V zelenom budem viseti,
V ružovom budem ležati — atď.*

Ale ani po smrti nepretrhuje sa obcovanie s ňou. Maloruská:

*Tam na hori stojit javir, javir zeleneňki,
Zahybaje⁵⁰ na čužyni kozak molodeňki:
Zahybaju, zahybaju, pryjde čas vmeraty,
Prošu tebe, moja myla, daj matyňci znaty.
Pryjšla maty, pryjšla maty, pryjšla matynočka,
Obernula bile lyce naprotiv synočka:
Oto vydyš, mij synočku, moje lube dytia,
Ne sluchaveš otcia, matki, takie tvoje žytia.
Prošu maty, prošu maty, krasno pochovaty,
Šoby v dzvony zadzvonyty, v orhany zahraty;
Nechže mene ne chovajut⁵¹ ni popy, ni diaki,
Ino mia naj pochovajut vkrainški kozaky.
Sypte, bratia, sypte, bratia, vysoku mohylu,
Nechaj každý o tom znaje, šo z kochania hynu;
Posadit my, moji sestry, v holovach kalinu,
Nechaj každý o tom znaje, šo z kochania hynu;
Budut ptaški prylitaty, kalinoňku jisty,
Budut meni prynosyty vid myloji visty.*

V tomto sa zakladá tá veľká náklonnosť ľudu nášho k takrečeným pohrebným veršom, v ktorých sa dáva do úst zosnulým lúčenie od svojich milých, a pri tejto obrazotvornosti národa nášho, všetko obživujúcej, nie je ani div, že náš obecný ľud verí v obcovanie s umretými, i na duchov. V Čechách v niektorých krajoch verí ľud obecný, že ostatný vyneseny na cintorín vždy stojí tam na stráži až do príchodu druhého.

A nielen z iniciatívy ľudí prirodzenstvo s nimi obcuje, ale i samy od seba i tvory neosobné i hmoty neživotné osobnosť priberajú, spolu obcujú, cítia, v nehodách spolu túžia, v dobrých príhodách sa ,veselia a napospol na spôsob tvorov rozumných konajú. Slovenská:

*Hora, hora, biela hora,
Na tej hore biela skala,
Na tej skale holub sedí,
Blíži sa mu strelec mladý.
„Ach, ty strelec, nestrieľaj ma,
Malý osoh vezmeš zo mňa,
Nožičky mi zmeraveli,
Krídelká mi opršali.
Krv mi v žilách zmedenela,*

⁵⁰ hynie

⁵¹ nepochovajú

*Uschli všetky kosti tela.
Smútok zomdlel všetku silu,
Bo som stratil moju milú.“*

Slovenská:

*Ej, javor, javor zelený,
Čos' taký smutný v jeseni?
„Ako bych nemal smutný byť,
Keď zo mňa spadol kvet i list.“*

V Rukopise kralodv. „Zezhulice“:

*V šírém poli dubec stojí,
Na dubci zezhulice,
Zakukáše, zaplakáše,
Že není vezdy jaro. Atd'.*

Maloruská:

*Zakladav sia orel z konem,
A za tyi krynyčeňki⁵²:
„Oj, čy skorijš ty dobižyš,
Meni krylcia povtynaješ?“
„Oj, ty skorijš ta doletyš,
Meni nohy povtynaješ?“
Oj, kiň bižyt — zemľa dryžyt⁵³,
Orel letyt — piro dzvenit;
Oj, kiň bižyt — vše jaramy⁵⁴,
Orel letyt — vše luhamy,
Kiň do vody prybihaje,
Orla brata vyhladaje:
Orel letyt i ne śmyje,
Konia brata ne piznaje:
„Daruj, koniu, krylečkamy,
A chto chodyt nižečkamy.“*

Maloruská :

*Oj, v luzi bereza stojala,
A na berezi zazula kovala,
Pytala sia zazula berezy:
„Oj, berezeňko, čom ty ne zelena?“
„Oj, jak ja maju zelena buty,
Koly⁵⁵ pidomnoju Tatary stojaly,
Mečamy bile obtynaly,
A jasneňkiji ohni rozkladaly,
Kierničnoj' vody dostavaly,*

⁵² studničky

⁵³ trasie sa

⁵⁴ údoliami

⁵⁵ keď

*Kryštalevy flaški nalyvaly. “
Samborivci šapočki znosyly,
Taj hultaja živcem⁵⁶ na pal vbyly.*

Maloruská. Na začiatku piesne vychodí deva na horu a tam žiali za svojím milým, za svojím sokoloňkom, zakrytým už mohylou. Mohyla potom vystupuje v piesni:

*Hej, v polu mohyla z vitrom hovoryla:
Hej, povij ty vitre, hej, povij bujneňki,
Sčobym sia zminyla.
I viter ne vije, sonce dopikaje,
Hej, ta jeno mene divča jak kalyna
Kvitom prykryvaje.
Kvitom prykryvaje i rosyt slozamy:
Mylyj v toj mohyli, kvity na mohyli,
Taj ja budu z vamy.*

I vtákovi sloboda najdrahšia. Slovinská v Štyrsku:

*Vtica poje v zelenoj naranči,
Njo si gleda mlada gospa⁵⁷ z grada.
Hodi vtica k meni v beli grad!
Pri meni bóš drobní džündž zobala —
Džündž zobala, farazino pila,
Per kraljiči mladem bóš sedela —
Bóš sedela, pésnice mu péla.
„Nečem, nečem, mlada gospa, k tebi!
Ti bi mene v béli grad zaperla.
Raj⁵⁸ odletim si ja v lóg⁵⁹ zeleni,
Se nazoblem rómene pšeničke,
Se napijem lépe frišne vode,
No zapojem z moje drage vole.“*

Slávik túži len za hájom, a hovorí, že len tam môže dobre spievať. Srbská:

*Lepo peva slavujak
U zelenoj šumici⁶⁰,
U zelenoj šumici
Na tananoj grančici⁶¹.
Otud idu tri lovca,
Da streljaju slavuja,
On se njima molio:
„Nemojte me streljati,
Nemojte me streljati,
Ja ću vama pevati
U zelenoj baščici⁶²*

⁵⁶ za živa

⁵⁷ pani

⁵⁸ radšej

⁵⁹ luh, háj

⁶⁰ háji

⁶¹ snietke

*Na rumenoi ružici. “
Uvatiše tri lovca
I odneše slavuja,
Metnuše ga u dvore,
Da im drage veseli⁶³;
Neće slavuj da peva,
Nego oće da jadi.⁶⁴
Odneše ga tri lovca
I pustiše u luge.
Stade slavuj pevaty:
„Teško drugu bez druga!
Teško drugu bez druga,
I slavuju bez luga.“*

Srbská:

*Dva se draga na livadi ljube,
Oni misle, niko ih ne vidi;
Al' njich gleda zelena livada,
Pa kazuje stadu bijelome,
Stado kaza svojemu pastiru,
Pastir kaza na putu putniku,
Putnik kaza na vodi vozaru,
Vozar kaza orachovoj ladji,
Ladja kaza studenoi vodici,
A vodica djevojačkoj majci.
Ljuto kune⁶⁵ lijepa djevojka:
A livado, ne zelenila se!
B'jelo stado, poklali te vuci!
A pastiru, posjekli te Turci!
A putniče, noge t' usanule!
A vozaru, voda t' odnijela!
Laka ladjo, vatra t' izgorela!
A vodice, ti ga usanula!*

Maloruská:

*Išov, perejšov misiać po nebu —
Ta strityv sia misiać z jasnoju zoriju:
Oj, zoria, zoria! de v Boha bula!
De v Boha bula — de maješ staty?
De maju staty? u pana Ivana,
U pana Ivana, da na jeho dvori,
Da na jeho dvori — da u jeho chati.
A u jeho chati, da dvi radosty:
Peršaja radost': syna ženity,
A druga radost': dočku oddavaty;
Syna ženity — molodca Kominka,*

⁶² záhrade

⁶³ aby zabával ich milé

⁶⁴ beduje

⁶⁵ zlorečí

*Dočku oddavaty — molodu Nastasiu.
Buvaj že zdorov, molodče,
Ta ne sam z soboju — z otcem, z materiu!
I z milym Bogom, i zo vsiem rodom,
Iusom Christom, sviatym Božestvom!*

Sem spadajú i veselia a svadby zvierat. Obrazotvornosť slovanská zvieratá i v tom zosobňuje, že sa im rozličným medzi sebou dáva ženiť a veselia vystrájať, pri ktorých sa všelijakí vážni hostia poschodia, podľa obyčaje ľudskej i zabavia, i si poskočia. Hrá sa v tomto ohľade obrazotvornosť slovanská so zvieratmi hlavne pre žart a smiešnosť, ktorá v tomto spôsobe, prikrojac vážné na chatrné, veľmi je po chuti národu nášmu, najmä u západných jeho kmeňov, Čechov a Slovákov, u ktorých i hlavne tieto smiešne svadby nachádzame.

Slovenská:

*Kosí zajac otavu,
Líška pohrabuje,
Komár kopy nakladá,
Muška potlačuje.
Komár k muške prisedá,
Rád by sa ženiti,
Ovad boty obúva,
Rád by družbom byti.
Vzal si on za pytača
Nebohého vrabca,
Ktorý jeho otcovi
Dosiaľ žito vracia.
Ona za oddavača
Mravca si pozvala
A jeho sa radila,
Či by zaň ísť mala. Atď.*

A keď už bolo veselie:

*Ovad jakožto družba
Všade predok viedol,
Pískal, výskal, tancoval,
Skákal ako vedel.
Potknul sa na komára,
Komár z ochotnosti
Bežal domov pre šabl'u
A tam nechal hostí.
Keď si šabl'u priniesol,
Zaťal do ovada,
Z toho bitka veľiká
Stala sa i vada.
Naposledy komára
Ovad o zem pleštil,
Tak, že dušu vypustil
A oči vytreštil. Atď.*

A takýchto slovenských pesničiek jesto viac:

*Keď komára ženili. Atď.
Kamže ideš, kamže ideš, zajáčko atď.,*

*Vlk sa chcel ženiť, kázal namlúvaťi
Sebe kozu pannu. Atd'.*

Česká:

*Vlk se ženit chtěje,
Namluvenou maje
Kozu pannu choti —*

a ďalej:

*Kocour byl za družbu,
Stál myši na službu
S zajícem mláďencem;
Osel za pekaře,
A tchoř za kuchaře
S urozeným kancem. Atd'.*

Ďalej:

*Když po jídle bylo,
Komu se líbilo,
K tanci se chápali:
Mládenec zajíček
Činil bystrý skoček,
Dostal facalíček
Od panny družičky,
Překrásné lištičky,
Kteráž na něj brala;
Když se bystře točil
A proti ní bočil,
Hned mu věnec dala.
Chrt mu to záviděl,
Že krásnou pannu měl;
Jak po žrádle bude,
Chce do pole jíti,
Jeho pobídnouti
V kordy neb pištoly.
Zajíc se mu ozval,
Huncvutem jej nazval,
Že se mu postaví:
Jakož poctivý je,
Že se bránit bude,
Záda své nastaví. Atd'.*

Aj inú toho druhu pesničku majú Česi:

*Vímť já ptáčka jednoho,
Dudek se jmenuje,
Který se oženit chce;
Sojku brát si bude. Atd'.*

I Malorusi majú takéto piesne, jednu celkom podobnú slovenskej:

Kosyl zajač otavu, lyška pohrabuje — Atd'.

Inú:

*A ščygel dumaje,
hromadu zberaje,
Šo ne maje z kim meškaty,
ženyty sia maje. Atd'.*

V inej zas vrabec len z dobrej vôle hostinu vystrája.

Srbi nemajú takýchto vzácných svadiieb, ale majú ženenie sa slnka i mesiaca. V jednej z takýchto piesní si slnko i mesiac jednu devu nahovárajú, deva nejde za slnko, lebo že je príliš páľčivé, ale ide za mesiac:

*„Jer se mesec promjenjuje,
Ona ima svoje dosta:
Sve zvijezde za jetrve
Prehodnicu drugaricu,
A danicu zaovicu.“⁶⁶*

A pri takýchto veselíach bývajú na svadbu povolávaní i Pán Boh i sv. apoštolovia, i rozliční svätí, najmä sv. Nikola a sv. Ilija, a dostávajú obyčajne na srbských veselíach dary, napr. Boh výšiny nebeské, sv. Ilija strely a hromy atď.

V starom názore slovanskom vidíme i mesiac a zornicu predstavených ako milého a milú, alebo (ako u Srbov) ako brata i sestru. U južných Slovanov nachádzame ich i v štítoch, vyznamenávajúcich bez odporu lásku, i na Slovensku na starých vežiach vídať tento symbol lásky.

Konečne v básnictve našom i prirodzené bezhmotné moci a beh času obliekajú sa do rúcha osobností, čo stáva sa najmä so snom v prekrásnych uspávajúcich piesňach slovanských. Maloruská:

*Oj, chodyt son kolo vikon⁶⁷,
A drymota kolo plota;
Pytaje sia son drymoty:
„De budemo nočovaty?“
„De chatoňka tepleňkaja,
De dytoňka maleňkaja.“*

Srbské:

*Ninaj, ninaj, zlato moje!
Čuj, dje⁶⁸ mi te sanak zove;
San te ljubi i govori:
„Ušikaj se, drago moje.“*

Alebo:

*San me mori, san me lomí,
Spavala bich ja;*

⁶⁶ švagrínú, zolvicu

⁶⁷ oblokov

⁶⁸ ako

*Ali mene sanak neče,
Nego Jova mog;
Čuvaj, sanko, Jova moga,
Čuvao vas Bog!*

Alebo:

*Sanak ide uz ulicu,
Vodi Jova za ručicu;
Sanak Jovu govoraše:
„Chodi, Jovo, u bešiku⁶⁹,
Da se sanko naspavamo,
I u jutru podranimo,
I vodice donesemo,
Našu majku odmjenimo.“*

A v maloruskej doháňa človek minulé roky na koňoch:

*Zapriažu čotyry koni,
Koni voronyji,
Ta pijdu ja dohaniaty
Lita molodyji.
Oj, dohnav-že lita svoi
V kalynovim mosti:
Vernite sia lita moi
Choť do mene v hosti!
Lita-ž moji, lita moji,
Lita molodeňki!
Koly dola neščaslyva —
Budťe koroteňki!*

V uvedených dosiaľ ukážkach básnictva slovanského predstavuje sa človek vo vnútornom spojení s prírodou, alebo príroda práve sa zosobňuje; ale je v básnictve našom i len vnútorné čiže vonkajšie spojenie s ňou, v ktorom sa city alebo príhody v piesňach obsažené prírodou, jej úkazmi a tvormi len napodobňujú, jedny s druhými zrovnávajú pre väčšiu názornosť a obraznosť, v básnictve nevyhnutne potrebnú. V tejto prípadnosti je príroda viac len okrasou prstonárodného básnictva nášho, a i v takomto spôsobe preniká ho celé. Slovenská:

*Mesiačik svieti, hviezdy kolom neho.
Môj milý na koni, chlapci kolom neho.*

Alebo:

*Veje vietor po doline, Moja mladost' len tak hynie,
Len tak hynie, len tak hynie, Ako lístok v bukovine.*

Alebo:

*Hora, hora, vysoká si,
Moja milá, ďaleko si,
Ďaleko si za horama,*

⁶⁹ kolísku

Vädne láska medzi nama. Atd'.

Alebo:

*Smutne slávik spieva v kletce ulapený,
Keď sa rozpomenie na hájik zelený.
Veru si i ja tak neveselo spievam,
Keď sa na predošlé časy rozpomínam.*

„Záboj, Slavoj a Ludiek“ v Rukop. kral.:

*Z črna lesa vystupuje skála,
Na skálu vystúpi silný Záboj,
Obzíra krajiny na vše strany,
Zamúti sie ot krajin ote všech
I zastena pláčem holubinym.*

Tu čierny les a nad ním vypínajúca sa skala len preto sú uvedené, aby i Zábojov žiaľ a hnev nad utlačením vlasti, i jeho v tomto hneve a žiali prebehujúce oko po nej celkom živo sa videli.

Moravská:

*Hájičku zelený, už jsem ťa dohájl,
Galánečko⁷⁰ moja, už jsem k vám dochodil.
Háječku zelený, kdo ťa hájit bude?
Galánečko moja, kdo k vám chodit bude? Atd'.*

Maloruská:

*Dalaš mene, moja maty,
Zamuž molodoju,
Jakby tuju konopelku
V vodu zelenoju;
Oj, jak tiažko konopelci
Seri v vody hnyty,
Ješče tiažše molodyci
Na čužyni žyty. Atd'.*

V tomto spôsobe sú napospol osnované národné poľské piesne, takrečené Krakoviaky:

*Miła mi ta strona, gdzie słonieczko wschodzi,
Lecz mi jeszcze milsza, gdzie kochanka chodzi.*

*Świeci miesiąc, świeci między gwiazdeczkami,
Najmilsza mi moja między panienkami.*

*Gołębica siwa, gołębiczek siwszy,
A mój kochanieczek ze wszystkich najmilszy.*

*Teraźniejsze chłopcy jak polne motyle,
Chociaż się pokocha, to tylko na chwilę. Atd'.*

⁷⁰ dievčina

Maloruské na spôsob Krakoviakov:

*Oj, chłopčyno, chłopčynońko, takes' my myleńki,
Jako v liti pry dorozu javir zeleneńki.
Tuda lozy chylyly sia, kuda im pochylo,
Tuda ocy dyvyly sia, kuda serciu mylo.*

Srbská. V piesni sa praje mladoženichom šťastia, a pieseň končí sa:

*Da b' ste dugo poživjeli!
I pošteni rod rodili!
I s rodom se podičili⁷¹:
Kao pava⁷² zlatnim perom,
A šenica ravnim poljem,
I lozica⁷³ biber-groždjem⁷⁴,
I pučina slanim morem:
Tako s vama, mila majka!*

Pieseň, najmä bohaterska ruská „Slovo o polku Igorevie“, oplýva podobnými napodobneniami: „Bojan bo vieščij, ašce komu chotiaše piesni tvoriti, to rastiekašet sia mysliju po drevu, sierym vlkom po zemli, sizym, orlom pod oblaky“ atď. — „Jaroslavnin glas slyšit: zegciceju neznajem, rano kučet“⁷⁵. Atď.

Ruská:

*Sredi dvora tri terema stojat,
V pervom teremu svietel miesiac,
V drugom teremu krasno solnce,
V tretiem teremu častyje zviozdy;
Svietel miesiac — Piotr, sudarj
Sviet Ivanovič
Krasno solnce — Anna Kirilovna,
Častyje zviozdy — to deti ich. Atď.*

Napodobnenia takéto, ktorých napospol, ako sme povedali, pre znázornenie predmetov svojich pieseň slovanská užíva, slúži jej predsa pritom i na iné ciele, nielen pre zvláštne vyznačenie a okrášlenie svojho predmetu, ako práve v uvedenej piesni ruskej a v uvedenej predtým piesni maloruskej:

*Oj, iz za hory, za zelenoji
Vychodyt že nam čorna chmarońka —
Ale ne je to čorna chmarońka,
Ale no je to naperedovec,
Naperedovec krasnyj molodec — atď.,*

v ktorej už zďaleka náčelník a „krasnyj molodec“ tak má padať do očí, ako oblak, keď nad horu vystupuje; ale i v predmetoch, najmä na cit a srdce pôsobiacich alebo pre dojímavé jeho

⁷¹ pochlúbili

⁷² páv

⁷³ vinič

⁷⁴ hroznom

⁷⁵ kuká

rozčúlenie, alebo naopak pre zmiernenie jeho, pomalým pripravovaním ho na samú vec, pre odstránenie náhleho prekvapenia. Pre hlbší a stálejší dojem slúži napr. v piesni „Jelen“ Rukop. kral. uvádzanie v horách zajedno i jeleňa i mládenca.

*Bieháše jelen po horách,
Po vlasti poskakova,
Po horách, po dolinách
Krásná parohy nosi,
Krásnýma parohama
Hustý les poráže. Atd'.*

*Aita junoške po horách chodíva,
Dolinami chodíva v luté boje,
Hrdú braň na sobie nosíva. Atd'.*

Ale:

*Nenie juž junoške v horách,
Podskoči naň zdie lstivo lutý vrah,
Uderi tiežným mlatem v prsi,
Ai tu leže, teplá krev
Za dušicú teče za otletlú.*

A ešte:

*Cházíeva jelen s krásnýma rohama,
Skáče na nožiciách ručičích,
Vzhóru v listié piená táhlé hrdlo —*

a ten vždy upomína, že: „Nenie juž junoške v horách!“ Na zmiernenie dojmu napodobnenie je napr. v srbskej piesni:

*Šta s' ono čuje na onoj strani?
Il' zvona zvone, il' petli⁷⁶ poju?
Ni' zvona zvone, ni' petli poju,*

a teraz len nasleduje, že to sestra v zajatí tureckom plače a brata prosí o svoje vyslobodenie:

*Već sestra bratu svom poručuje⁷⁷:
„Ja sam ti, brate, turska robiña,
Iskup' me, brate, iz turskich ruku“. Atd'.*

S napodobnením pre živé zobrazenie obyčajne hneď začína pieseň slovanská, ale často sa v ňom v celej piesni pokračuje, hneď s udaním významu, hneď s jeho úplným zamlčaním, v ktorom prípade povstávajú piesne inotajné. S udaním významu napr. slovenská:

*Zasadil som čerešničku v zime,
V tej nádeji, že sa ona prijme.
Začala tá čerešnička pukať,
Začal šuhaj za dievčatky kukat';*

⁷⁶ kohúti

⁷⁷ volá

*Začala tá čerešnička kvitnúť,
Začal šuhaj za dievčatky lipnúť;
Začala tá čerešnička rodiť,
Začal šuhaj za dievčatky chodiť. Atď.*

So zamlčaním významu:
slovenská:

*Kačička divoká, letela zvysoka,
Šuhaj, dobrý strelec, strelil jej do boka.
Odstrelil jej krídlo i pravú nožičku,
Horko zaplakala, sadla na vodičku:
„Milý, mocný Bože! už som dolietala,
Už som moje milé deti dochovala;
Moje drobné deti na kamenci sedia,
Kalnú vodu pijú, drobný piesok jedia.“*

Ale každý vidí, že tu biedna vdova túži sa nad svojimi sirotami.
Alebo slovenská:

*Po záhrade chodila, rukama lomila:
Ach, Bože môj, prebože, čo som urobila?
Vypustila som si ja sokola pre páva,
Išla bych ho ja hľadať, neviem, kde sedáva.
Sedáva on, sedáva, v susedovie dvore,
Tam je on uviazaný, na hodvábnnej šnore.
Tá hodvábnna šnúročka velice tenučká,
Vrezala sa mi ona do mého srdiečka,
Vrezala sa, vrezala, viac sa nevyreže,
Už mi v mojej nemoci nikto nespomôže.*

Žiali tu opustená milá za milým, ktorého inej láska pritiahla.
I v piesni srbskej:

*Jelen propase smil^{77a} po zagorju,
Više ga tlači, neg' sto ga pase — atď.*

sa v celej mládenec ako jeleň predstavuje.

V bohatierskych spevoch sa toto napodobnenie stáva i spôsobom parabolickým. Krásny príklad toho je v speve „Záboj, Slavoj a Ludiek“ tam, kde Záboj prednáša zhromaždeným svojim podobenstvo o umretom otcovi, opustenej a cudzincami potlačenej dedine a o dvoch bratoch, ktorí s pomocou druhých, odrastených bratov pobili a vyhnali cudzincov a vrátili dedine⁷⁸ jej bývalý blahobyť:

*Otčik zaide k otcem,
Ostavi v diedinie dietky svoie
I svoie lubice. I nereče nikomu:
„Batio, ty mluvi k niem oteckými slovy.“
I priide cuzí usilno v diedinu,
I cuzími slovy zapovída. Atď.*

^{77a} zelina

⁷⁸ tu: dedovizni

V niektorých piesňach zas nakreslená je predmetnosť len ako rozpomienka na milšie chvíle, po ktorých srdce túži, napr. v českej piesni „Růže“, Rukop. kral.

*Aj, ty růže, krásná růže!
Čemus ranně rozkvetla,
Rozkvetavši pomrzla,
Pomrzavši usvadla,
Uvadnuvši opadla?*

*Večer sem dlouho seděla,
Až kohouti zpívali,
Nic dočkati nemohla,
Třísky, loučky spálila.*

*Usnu a zdá mi se ve snu,
Jakoby mně ubohé
Na pravé ruce s prsta
Svlékl se zlatý prstének,
Smekl se drahý kamének.
Kamének sem nenašla,
Milého nedočkala.*

Tak i v ruskej piesni, tejto veľmi podobnej (Slovanské národní písně, sebrané Frant. Lad. Čelakovským, díl první, druhý, třetí, v Praze 1825, 1827):

*Ach, ty sad li moj sadočik,
Sad, da zelenoje vinogradije!
K čemu ty rano sad razcvietaješ,
Razcvietavši sad zasychaješ,
Zemľu listiem sad ustilaješ? atď,*

v ktorej milá ďalej boľstí, že ho pre milého sadila, ale že už usychá, i slávik že ho už opúšťa, i milý jej už k nej neprichádza.

Alebo je také nakreslenie len pomalé pripravovanie na to, čo nasledovať má. Slovenská:

*Pozri, Janko, pozri pole —
Čo tam vidíš, všetko tvoje.
Vidíš ty tam šibeničky,
Na nich sedia holubičky.
„Keby ja bol o tom vedel,
Že ja na nich visieť budem,
Bol by ich dal vymaľovať,
Striebróm, zlatóm pozlacovať“ . Atd'.*

A často je nakreslená predmetnosť len preto, aby sa dej, ktorý ospevuje pieseň, názornejšie na nej videl. V speve „Čestmír a Vlaslav“, Rukop. kral.:

*Stojá hory v pravo,
Stojá hory v levo,
I na úch vrcholí na vysokéi
Zírá jasné slunéčko.
Horami zdie otsud,*

*Horami tam otud
Tahú voie, bitvu v sobie nesú. Atd'.*

Často je tiež predstavená predmetnosť len ako čistý názor, zaujímaví sám sebou myseľ našu. Slovenská:

*Holubica sivá
Neurobí škody,
Sadne si na jarček,
Napije sa vody.*

A konečne niet ani nijakého spojenia medzi predmetnosťou a pomyslom v piesni a spieva sa len z okamžitej potreby alebo len aby sa spievalo, a tu potom aby len rým vyšiel, všeličo sa dovedna popletie. Takéto piesne bez ďalšieho všetkého značenia sú najmä medzi poľskými, takrečnými Krakoviakmi, spievavanými hlavne, ako známo, pri poskočkách a plesoch, kde plesajúci⁷⁹, začínajúc rad, musí niečo zaspievať, a to sa po každom obrate od nasledujúceho opakuje. Tým spôsobom sa všeličo pospieva:

*Po zielonym gaju skacze sobie srocza,
Spodobaly mi się u dziewczyny oczka.*

*Leciała, leciała przepióreczka płocha,
Niechaj ten nie żyje, čo się we dwóch kocha.*

*Srokaty koniczek, cztery białe nogi,
Kochaj mnie, panienko, choć jestem ubogi.*

*Siwy konik, siwy, siwy jankowity,
Bylbym dawno mnichem, żeby nie kobiety. Atd'.*

I medzi slovenskými sú takéto piesne:

*Z grúňa do doliny a z vršku do hory,
Kým dievča nevidím, nič mi je nie k vôli.
Horička horárom, sekera rubárom:
Moja frajerôčka býva mi za Váhom.
Červená ruža, fujalka,
Zanechala ma frajerka. Atd'.*

Ešte kde sa toto robí s cieľom smiešnosti, tam to má istý zmysel:

*Čierna vlna na bielom baranci:
Kdeže ideš, kučeravý Janči?*

Ostatne nespojitosť táto môže byť i znakom hynúceho národného básnictva, kde už ten v piesňach našich podstatný zväzok s prírodou prestáva a jeho povedomie vždy viac sa stráti. Znak toho, myslíme, nesú na sebe už Krakoviaky i niektoré slovenské piesne. V piesňach východno-južných Slovanov, nakoľko ich známe, toho ešte nenachodíme.

V panteizme indickom sú zvláštne tvory a predmety prírodné, ktoré sa tomuto vidia zvláštnejšími a dokonalejšími zjaveniami božstva, než je ono v iných. I v prstonárodnom básnictve slovanskom niektoré predmety a tvory sú nad iné obľúbené, a preto i často, prečasto

⁷⁹ tanečník

v ňom spomínané, dozaista len preto, že niečo na sebe majú, čo myseľ slovanskú vábi, jej lahodí a povaha slovanskej napospol najlepšie zodpovedá. Takíto obľúbenci Slovanov sú: slnce, mesiac, hviezdy, zora a chmáry na nebi, a mesiac a zornica vo zvláštnom, už spomenutom vzťahu; na zemi šíre pole, hora, háj pre svoju samotu a tiež tichosť, rieka, najmä Dunaj, ktorý sa u Slovanov napospol, čo sa nám i z historickej príčiny pamätným byť zdá, spomína a ospevuje pre svoj vážny, vznešený tok i hĺbku; mohyla, vynikajúca výškou na rovinách zatatranských a zádumčivej povaha slovanskej dobre zodpovedajúca, vieter úchvatívý a prebehujúci chytro kraje ďaleké; medzi zelinami a kvetmi sú im hlavne milé: ruža, fialka, ľalia, Malorusom najmä barvinek, u nich symbol nádeje i lásky, a Malorusom i Rusom vasilek, Srbom smilje i bosilje, lozica⁸⁰, Slovákom i Malorusom ruta; zo stromov lipa, javor, kalina, dub, Malorusom ešte k tomu lozina, istý druh vrb, i jarabina, Rusom i Slovákom breza, Čechom jalovec; medzi vtákmi: sokol, holub, labuť, slávik, kukučka, o ktorej je i medzi Malorusmi i medzi Srbmi povest', že je to pre veľké a neprestajné nariekanie nad bratom v ňu pretvorená sestra, ďalej kačka a Srbom ešte k tomu páv, Malorusom i Rusom orol; z inej zveri jeleň, a bojovníkom je nadovšetko milý kôň. I vonkajšia podoba farbou vyrazená nie je ľahostajná Slovanom. Najmilšie alebo najčastejšie spomínané farby sú v piesňach slovanských: biela, červená, „červená, biela fiala“ atď. „Červený kantár, biely kôň“ atď., plavá, belasá, napospol nebeská, aké oči sa v piesňach našich najčastejšie spomínajú, ale i zelená. Pieseň maloruská farby niektoré takto vysvetľuje:

*Oj, dubrovo, ta dubrovoňko!
Ty dobroho pana maješ;
Šo sia v odnym roku
Troma barvy pryodyvaješ.*

*Odna barva zeleneňka,
Vsemu švitu mileňka,
Druha barva žouteňka,
Vsemu švitu sumneňka⁸¹;
Tretia barva bileňka,
Vsemu švitu studeneňka.*

Beh času a zmeny počasia, rozumie sa, nemôžu ostať tiež bez veľkého účinku na myseľ slovanskú, s prírodou tak tuho spojenú. Jar, všetko obživujúca, pravda, slávi sa vo svojich úkazoch najväčšmi v piesňach našich, ale i zvláštnymi slávnosťami. Po dedinách napr. slovenských i teraz ešte vynášajú Morenu, niekdajšiu bohyňu smrti i zimy, na začiatku jari, obyčajne na Smrtnú alebo Kvetnú nedeľu, z dediny, hádzu ju do potoka a tak vyhánajú zimu, a idúc naspäť, spievajú, že prinášajú jar. A deti slovenské, počujúc prvú kukučku, vyvolávajú na ňu s radosťou: „Kukulienka, kde si bola, keď tá tuhá zima bola?“ Leto podobne má svoje slávnosti, pri začínaní i končení žatvy takzvané obžinky, dožinky, výžinky, a začínajúca sa jeseň svoje obsievky, zažnivne atď. V jeseni sa už prichádza lúčiť s hájom a poľom, a to je smutno myslí nášho národa. Srbi v Dalmácii, idúci so stádom svojím na zimu z vrchov domov, tesknia nad tým v piesňach, a rozlučujúc sa s horou ostatný raz, načúvajú z diaľky, či neplače za nimi odchádzajúcimi víla horská. I slovenský starý bača, opúšťajúci na zimu vrchy Tatier, zaspieva si s ľútosťou:

*Ja som bača veľmi starý,
Nedožijem do jari,
Nebudú mi kukučky kukat'
Na tom mojom košari.*

⁸⁰ vinič

⁸¹ smutná

Zima ako nikoho nezahreje, tak ani myseľ nášho národa rozčúliť nemôže. Mlčí vtedy i háj i pole. Ale nahrádza si ľud náš otupnosť jej takrečnými „viečorynkami“, priadkami u všetkých Slovanov napospol obyčajnými, na ktorých i piesne zahlaholia, ale najmä staré povesti idú kol do kola. V prírodu konečne, s človekom slovanským vždy a všade nerozlučným zväzkom združenú, môže sa v rozličnom spôsobe premeniť a pretvoriť i sám človek podľa piesní a povestí slovanských. Je to náhľad panteistický, ostatok prastarého a prvotného slovanského názoru na svet, v ktorom, ako sme vyššie povedali, je človek s prírodou jedno, a celý vesmír jedno a to isté, v rozličných, len priemenčivých podobách. I metamorfózy starého sveta sú plodom toho istého názoru, prvotne v najdávnejšej starovekosti všetkým indo-európskym národom spoločného. Pretvorovanie toto v piesňach a povestiach slovanských stáva sa preto, aby pretvorený mohol prísť ta, kam už ako človek prísť nemôže, aby nebol poznaný od svojich, ku ktorým si v opravdivej podobe prísť netrúfa, alebo aby ostal ukrytý pred nepriateľskou stíhajúcou ho mocou.

Maloruská:

*Hanuševa matinočka pered Bohom stojit,
Na ochrest ruki deržyt, Boha si prosyt:
„Spusty mene, Bože, nad selo⁸² chmarou,
A v selo dribnym doždžem, jasnym sońcem-okońcem:
Najže ja si podyviu, čy krasno ditia ubrano?“
„Ubrano jak paniatko, posadžene jak sierotytko⁸³.“*

Iná:

*Dole⁸⁴ moja, dole, dež ty sia podila?
Cy ty, moja dole, v mori utonula,
Cyś, dole, v ohni zhorila?*

*Slys⁸⁵ v mori vtonula, pryplyń k' berežeńku;
Ale jeslys', dole, v ohni pohorila,
Žalby mojemu serdeńku.*

*Pryjichaly svaty do našoji chaty,
Ta vže chotiat mene, mene molodeńku,
Za neluba zamuž daty.*

*Mene maty dala, taj nakazyvala:
Šoby ty u mene, moja ridnia⁸⁶ doniu,
Čerez sim⁸⁷ lit ne buvala.⁸⁸*

*Ja ne vyterpila, za rik pryletila,
Perekienulam sia⁸⁹ v syvu zazuleńku,
V kalynovym haju sila.⁹⁰*

⁸² dedinu

⁸³ sirota

⁸⁴ dobrý stav

⁸⁵ jestli

⁸⁶ poriadna

⁸⁷ sedem

⁸⁸ bývala

⁸⁹ premenila som sa

⁹⁰ sadla

*Jak vziela kovaty⁹¹, žalibno špivaty,
Až sia vziely k' zemli lisy kalynovi
Vid holosu rozlihaty.*

*Vyjšla moja maty, stala na porozi⁹²,
Pryhadala sobi svoju ridniu dočku,
Obljaly jeju slozy:*

*Jeslys' moja dočka, prošu tia do chaty;
Ale jeslys' syva ptaška zazuleňka,
Lety v zelen' lis kovaty.*

Tiež tá pieseň, ale v inom priebehu:

*Dala maty dočku daleko vid sebe,
I zakazala ji ne buty za sim lit u sebe,
A ja ne sterpila, za rik pryletila,
Oj, sila ja sy syvoju zezuloju
V vyšnevym sadočku;
Oj, sila ja sy, taj stala kovaty,
Vyjšla stara maty, taj stala plakaty:*

*Oj, ne kuj-že, zazuleňko v vyšnevym sadočku,
Hejsi, hejsi, zazuleňko v temnyj lis kovaty!
A ja molodeňka toho ne sterpila,
Poletila do sestronki, stala ju zhaniaty,
Hejsi, hejsi, zazuleňko v temnyj lis kovaty!
Vyjšol do nej bratočok z neju stal sia rozmavlaty:
Jeslys' syva zazuleňka — v temnyj lis kovaty!
A jesly-žes' moja sestra — prošu-ž tia do chaty!
Oj, vyjšol-že mij ridnyj bratoňko i stal plakaty:
Oj, prošu-ž tia, ridna sestro, prošu-ž tia do chaty!
Oj, jak vzryla stara maty, stala plakaty,
Oj, otvoryla dvery iz sini do chaty:
Pryletila zazuleňka, tej povila: Kuku!
Podaj, podaj, moja maty, myni teper ruku!
Oj, jakešmy, stara maty, jakešmy žyčlyva,
Ščoś ty myni moho vina⁹³ nihdy ne vžyčyla.
Mene muž zabuvaje: idy žono do bateňka,
Idy žono do matinki vino vidberaty!*

Iná:

*Ne syza zazuleňka v temnym luzi kovala,
Ne dribnaja ptaška v sadku ščeбетala,
Sestra z bratom iz daleka rozmavlala,*

Poklon posylala:

⁹¹ kukat'

⁹² prahu

⁹³ vena

„Bratyku mij milyj,
Jak holuboňko syzyj,
Pryjdy do mene z čužoj storony,
Potišy mene pry lychoj hodini.“
„Sestro moja ridneňka,
Jak holubka syzeňka!
Jak ja maju prybuvaty⁹⁴
Tebe naviščaty?
Za temnymi za lisamy,
Za dalnymi za stepamy,
Za bystrymy za vodamy?“
„Čerez temnyj lis jasnym sokolom lety,
Čerez bystryi vody bilym lebedem plyvy,
Čerez stepi dalekji perepoločkom bižy,
A na moim, brate, podviri ty holubočkom pady,
Dobre slovo zahovory,
moje sercie syrotskieje vesely.“ Atd’.

Slovinská v Štyrsku:

Mlada Vida je proso plela
Rano, rano med zorjami.
Kak od konca je perplela,
Ztepeno⁹⁵ je najšla roso⁹⁶:
„Da bi Bog daj mojo bilo,
Kaj⁹⁷ nicoj⁹⁸ je tód hodilo.“

Da do konca je pèrplela,
Si je najšla velko kačo⁹⁹ —
Velko kačo zaglavačo.

Kača je mela devet repov¹⁰⁰,
Na sakšem¹⁰¹ repi devet kliičov.
Mimo je vlegla gladka steza,
Po stezi jaše¹⁰² mlad štidètič.

„Hala, hala, mlada Vido!
Vtergaj si ti drobno šibo¹⁰³,
Vtergaj si ti drobno šibo,
Ko za leto dni je zrasla.“
Mlada Vida vtèrga šibo,
Ko za leto dni je zrasla;

⁹⁴ príst’
⁹⁵ postúpanú
⁹⁶ rosu
⁹⁷ čo
⁹⁸ nocou
⁹⁹ kačku
¹⁰⁰ chvostov
¹⁰¹ každom
¹⁰² jachal
¹⁰³ prút

*Z šiboj vujdre velko kačo —
Velko kačo zaglavačo.
Kak je lahko njo vujdèrta,
Z repa klüče njoj je zbila;
Kača pa se je zllilila,
V mlad'ga kralíča spremenila.*

*„Hala, hala, mlada Vida!
Kaj si želila, si dobila;
Bila prosta si diklica¹⁰⁴,
Zdaj¹⁰⁵ pa svetla bôš kralica.“*

V druhej zas piesni slovinskej milý od žiaľu nad mŕtvou milou umiera, a keď ich pochovajú, jeho oproti východu, ju oproti západu slnca, z jeho hrobu vyrastá ruža a z jej biela ľalia a rastú spolu až do neba. Ale do prírody môže byť pretvorený človek v prostonárodnom básnictve slovanskom aj iným, pre nejakú chybu v prchivosti tohoto, alebo pre ťažké hriechy, čo sa stáva zakliatím. Slovenská:

*Dolu pod Smolenským zámkom
Pretekáva voda jarkom;
Keď hviezdičky vychádzajú,
Húsky sa tam kúpavajú.
Dve husičky, dve sestričky,
Zaklnuté od mamičky.
A keď ony vychádzajú,
Tak sa ony zhovárajú:
„Sestra s zlatýma kriedlama,
Už sú hviezdičky nad nama,
Plujme nadol po tom jarku
Až k tomu našemu dvorku.“
Mati sedí u lavičky,
Drobí kôrky do vodičky,
Drobí kôrky aj striedočku
Zlatým húskam do jaročku:
„Zbierajte si, moje deti,
Čo vám drobí smutná mati.“
Tak sa ony zhovárajú
A milostne objímajú,
Na svú biedu nariekajú,
Svej mati sa zaželajú
Až do šerého svitania,
Až do ptačieho spievania.
Keď hviezdičky zapadajú,
Žalostne sa rozlúčajú,
Každá dáva svojej mati
Z kriedelenka pérek zlatý,
Z kriedelenka pérek zlatý,
Čo stojí za peniaz zlatý.*

¹⁰⁴ dievka

¹⁰⁵ teraz

V druhej zas slovenskej matka dcére svojej, ktorá jej neskoro s vodou chodila, zažiadala, aby skamenela, a

*Krhla skamenela
Meravým kameňom.
Anna zdrevenela
Zeleným javorom.*

Okolo toho javora idúci dvaja mládenci-hudci spozorovali, že takého javora ešte nenašli, zažiadalo sa im teda uť ať z neho na husličky, a tu:

*Prvý raz zaťali,
Krev z neho ronila,
Hned' sa poľakali,
Na zem popadali.
Druhý raz zaťali,
Slovo uslyšali:
„Rúbajte, rúbajte,
Len srdce neraňte,
Ništ sa vy nebojte,
Ale si odniete
Na jedny husličky,
Na druhé sláčiky,
Chodte, prehúdajte
Pred mej matky vráta“:
„Toto je tá panna
V javora zakliata,
Toto sú husličky
Z tej vašej Aničky,
A tieto sláčiky
Z jej pravej ručičky.“
Išli tí mládenci
Žalostne hrajúci.
Keď matka slyšala,
Na okno bežala:
„Ach, mládenci moji,
Chodteže preč, chodte,
A žiaľ mi nerobte,
Však ho ja dosti mám,
Že Aničky nemám!“*

Srbská:

*Rani¹⁰⁶ majka devet mili sinah,
Sve s preslice i desnice¹⁰⁷ ruke,
Svih je devet izženila majka,
A kad ich je izženila majka,
Stali sini govoriti majci:
„Naša majka, naše poruganje,
Već da oće, naša mila majka,*

¹⁰⁶ chová

¹⁰⁷ pravej

*Da otide u goru zelenu,
Da je uje kakvo god zverinje. “
To začula mila stara majka,
Pa je njozi¹⁰⁸ vrlo¹⁰⁹ žao bilo,
Pak uzima štaku¹¹⁰ i pavlaku,
Pa otide u goru zelenu;
Za njom ne će nitko da izadje,
Doli jedna dva mlada unuka:
„Vrať se natrag, naša stara majko!“
Ne ktede¹¹¹ se natrag povratiti,
Susreo¹¹² je sveti Dimitrija,
Pa besedi sveti Dimitrija:
„Vrať se natrag, mila stara majko“!
Stara majka sveca¹¹³ poslušala.
Kad se ona natrag povratila,
Aľ kod kuće¹¹⁴ devet milih sinah,
Devet sinah, devet kamenovah,
Devet snachach¹¹⁵, devet ladnih stenah,
Dva unuka, dva zlatna goluba,
Oni lete od stene do stene.*

Zakliatie najmä v našich povestiach prečasto sa nachádza, a tam i viac o ňom povieme.

Prírodný svet však vždy je len jedna strana, s ktorou človek má do činenia, a nech bol akokoľvek obrazotvornosťou oživený, predsa jeho druženie človeku je vždy len myslou ľudskou sprostredkované, zdanlivé. Čokoľvek by si človek o ňom napredstavoval, do akéhokoľvek zväzku a položenia s ním vstupoval, vždy sú to len predstavy jeho obrazotvornosti, pekné a preto i k básnictvu veľmi príhodné, nikdy však skutočné a istotné. S čímkoľvek by sa k prírodnému svetu obrátil, akokoľvek k súcitu ho vyzýval, nikdy svet predsa tomu nezrozumie a v citoch tých nikdy sa k nemu neozve, lebo nemá ducha, ktorého len obrazotvornosť prvotná a živá doňho vnáša a ním ho naplňuje. Potrebuje teda človek obcovania i s inou stranou sveta, ktorá cíti tak ako on, ozvať sa k nemu môže v citoch rovných, a to výrazne a výslovne, a city a myšlienky svoje môže i skutkami vyjaviť, a tohto obcovania potrebuje najmä človek slovanský, taký citný, taký živý, taký slovný. Len v tomto obcovaní významnosti a zaujímavosti nabýva i to zdanlivé obcovanie s čiste prirodzeným svetom, do ktorého vlastne človek zachádza len v rozcitlivení duše, hľadajúcej v ňom znázornenie obcovania s tamtým, t. j. svetom duchaplným akýmkoľvek cieľom. Táto druhá strana sveta, duchaplná, je ľudstvo, s ktorým človek hneď do spojenia vstupuje, akonáhle s najbližším sebe človekom obcovať začína. S ľudstvom, ako ľudstvom, pravda, nikto obcovať nemôže, ale ľudstvo predstavuje každý jednotlivec vo svojom spôsobe. Skrze jednotlivca a jednotlivcov každý človek spája sa s ľudstvom napospol, a ako sa k týmto chová, podľa toho sa súdi i o jeho vzťahu k ľudstvu, o jeho ľudskosti, úhrnom. Najbližšie prírode spojenie človeka skrze jednotlivcov s ľudstvom napospol je rodina, slovo prevýznamné v reči slovanskej, citu najplnšie v ústach nášho národa. Ono ide vždy z hlbiny duše, a ako sa živo cíti, tak sa vždy s vrúcnosťou u Slovana nezopáčeného vysloví, z čoho samého už poznávať, akého je ono

¹⁰⁸ jej

¹⁰⁹ veľmi

¹¹⁰ palicu

¹¹¹ nechcela

¹¹² stretol

¹¹³ svätého

¹¹⁴ domu

¹¹⁵ neviest

významu a váhy v živote slovanskom. Iné slová vyslovujú sa s úctou, skrúšenosťou, úžasom, zápalom, a toto s citom najživším. V rodine je odpoly prirodzenosť, odpoly duch, príroda teda Slovanovi taká milá je v nej s duchom spojená. Prirodzenosť je v rodine totožnosť krvi, duch v nej sú mravy rodinné: láska živá vzájomná, šetrnosť a úcta k starším jej údom, a starostlivosť, opatrnosť, obetivosť týchto k mladším členom rodiny. V tomto spojení je človeku nášmu najlepšie, v ňom sa on cíti najšťastnejším, v láske tej čistej a živej, ktorá sa teší z rozkvetu a zdaru iného, tak ako zo svojho, ktorá sa obetuje za iného, tak ako za seba. Plné sú spevy a povesti naše oslavovaním lásky tejto rodinnej, na dôkaz jasný čistoľudskej túžby a bohumilých snáh národa nášho. Preto i každý pochopí, prečo my Slovania, láskou rodinnou prejatí, na borení rodinného života, tejto podstaty každého ľudského života napospol, v európskom západe rozličnými snahami rozširované, s toľkou mrzutosťou a oškľivosťou hľadáme. Či bude ten, ktorý i svojim najbližším lásku svoju uťahuje, môcť dobre robiť iným a byť človekom medzi ľuďmi, keď je ním nie v pravom zmysle v prvom a malom okrese domu svojho? A či ten, ktorý vinie sa láskou k prvej spoločnosti našej sveta tohoto, nebude ochotnejším a spôsobnejším dokázať ju aj iným a byť medzi ľuďmi človekom?

Piesne a povesti slovanské lásku rodinnú, aby ju názorne predstavili, líčia hlavne v takých príhodách, v ktorých sa ona v celej plnosti svojej zjavuje a pohnutlivo do očí padá. Takéto príhody sú najmä opúšťanie domu otcovského, lúčenie s rodinou, či na čas, či na neisto, či na veky.

Maloruské:

*Oj, krače, krače čorneńkij voron ta na hlubokoj dolyni,
Oj, plače, plače molodyj kozak po neščaslyvyj hodyni.
Oj, krače, krače čorneńkij voron ta u lozi nad vodoju,
Oj, plače, plače molodyj kozak na konyku, ta na voronomu.
„Voronj koniu, hraj ty pidomnoju, ta rozbyj tuhu¹¹⁶ moju,
Rozbyj, rozbyj tuhu po temnomu luhu kozakovi molodomu.“
Oj, jide kozak dorožeńkoju, ta složeńkami umyvajet sia:
„Des' moja neńka¹¹⁷, des' moja stareńka, ta za mnoju ubyvajet sia¹¹⁸!
Ta v ponedilok rano raneńko, jak šče sonce ne vschodylo,
Taj žalyla sia moja rodyna, taj mene vyprovadžala;
Vyprovadžala s' mia, rodynońko, ta čy ne žal tobi bude,
Jak ja pojidu ta z Ukrainy mežy čužy lude?
Oj, zhadaj mene, moja stara nene, sidajučy ta obidaty:
Des' moja detyna v čužij storoni bez vitcia¹¹⁹ i maty!
Oj, zhadaj mene, moja stara nene, jak siadeš u večeri isty:
Des' moja detyna v čužij storoni, ta nema od neji visty!“*

Iná:

*Oj, mala vdova syna sokola,
Vyhodovala, do vijska dala,
Najstarša sestra konia vyvela,
A seredušča sidelce nesla,
A najmolodša vyprovažala,

Vyprovažala, brata pytala:
„Oj, brate, brate, bratońku naš,*

¹¹⁶ smútok

¹¹⁷ matka

¹¹⁸ preč sa podieva

¹¹⁹ otca

*Koly-ž ty pryjideš v hostynoňku do nas?“
„Oj, idit', sestry, krajem Dunajem,
Najdete sobi zolote pero,
Pustyte jeho v Dunaj ta na dno;
Jak toje pero na dno utone,
Tohdy ja do vas v hostynu pryjdu.“*

*Vže-ž zolote pero na dno utonulo,
A šče vdovyn' synka z vijny ne vydaty:
Vyjšla na horu — vsi polki idut:
„To moho syna konyka vedut!“
Pytala ona vsij staršyny:
„Čy ne bačyly syna sokola?“
„Turky, Tatory holovu stialy,
A my hrišneje tilo schovaly¹²⁰,
Voron konyka na znak pryvely!“*

Alebo:

*V nedilu rano, ne vo vsi dzvony dzvonyly,
Jak v vdovynym domu homonily:
Lychyj vitčym¹²¹ kozačeňka molodoho laje,
Maty k synu slezno promovlaje:
„Idy ty, synu, mež čužy lude,
Čy ne lučče tobi na čužyni bude?*

*Nechaj tebe čužyj batko,
Synočku, ne laje —
Ščastia tvoho kozačkoho
Na vik ne zbavlaje!
Tiažko, tiažko myni tebe
Z domu odpravlaty,
A šče tiažče bila sebe
V nezhodi deržaty.
Choť pijdeš ty na čužynu,
Sliozy myni lity,
Choť zostavlu tebe, syňku,
Po vsiak čas tužyty!“ —*

*To starša sestra koneňka vyvodyt,
Serednia zbroju srybnuju vynosyt,
Ščo najmenša — rydaje,
Slovamy promovlaje:
„I z jakoji tebe, brate,
Storonoňki ždaty?¹²²
Čy od čystoho pola,
Čy od čornoho moria,
Čy od slavnoho Zaporoža?“
„Vozmy ty, sestro, žovtoho pisku,*

¹²⁰ pochovali

¹²¹ otčím

¹²² čakat'

*Ta posij ty, sestro, na bilom kamyni:
Koly bude žovtyj pisok vyrostaty,
Zelenym barvinkom kamiň ustylaty,
V toj čas budu, sestro, do vas prybuvaty.
Bo jak tiažko na bezvodi
Rybi probuvaty¹²³,
Tak tiažko na čužyni
Bezridnomu prožyvaty. “*

*To teje promovlav, na konia sidav, oproščenie pryjmov,
Smutno z dvora otcevskaho kozak vyizžav.
Dovho ony na mohyli kraj sela stojaly,
Dovho, dovho kozačeňka vičmy¹²⁴ provažaly,
A šče dovše vony jeho doma oplakaly.*

Slovenské:

*Kvitniže mi, kvitni, krásna ratoliestka,
Už mi dohorela u mej matky sviečka!
Už mi dohorela napostred pitvora,
Keď som ostatnýraz dvere zatvorila.
Zostávajúte zdravý, tieto naše kľučky,
Čo vás otvárali moje biele rúčky.*

Alebo:

*Dolina, dolina, na doline jetel,
Veď som opustila pre šuhajka mater.
Akože tam u nás, keď mňa doma nemáš,
Na koho, na koho, mať moja, zavoláš?
„Na kohože by som, dievka má, volala,
Čos' ty robievala, už ja musím sama. “*

Alebo:

*Na doline, na zelenej,
Pri studničke, pri zrubenej
Stojí koník osedlaný,
Pod ním Janík dorúbaný.
Prišla k nemu jeho mati,
Počala ho nariekati:
„Syn môj sladký, premilený,
Čože ťa tak veľmi bolí?
Ak ťa hlávka, uviažem ti,
Ak ťa boček, namastím ti. “ Atd'.*

Česká:

*Kdyby tě šidili,
Nebo tě bili,*

¹²³ bývať

¹²⁴ očami

*Dej pozor, dceruško,
Kudy jsme jeli:
Kudy to vozovou,
Kudy pěšinkou,
Aby si trefila
Za svou maminkou.*

Slovinské v Štyrsku. V jednej z týchto pesničiek vydala matka svoje tri dcéry a po čase išla ich ponavštevovať, či sa dobre vydali, pýtajúc sa každej:

*„Čerka moja draga,
Jel je tebi dobro
Pri tem sivem morji, —
Sivem, no globokem?“*

a druhej:

*„Vu tem ravnem poli —
Ravnem, no širokem?“*

a tretej:

*„Vu tih stermnih gorah
Stermnh, no visokih?“*

Prvé dve si chválili, ale tretia odpovedala:

*„Dobro mi je, dobro,
Da se smili Bogu!
Z suzami se vmivlem,
No z pelinom brišem —,“*

a potom sa žaluje, že má muža vraha, ktorý jej už doniesol dve mŕtve hlavy, a z tých bola jedna jej bratova a druhá sestrina. Vrah tento potom doniesol jej i matkinu hlavu, čo keď videla:

*Z vustmi se smejala,
V serci se jokala¹²⁵,
V serci se jokala,
No dušicu dala.*

V inej z týchto piesní jednu devu, ruže v poli trhajúcu, uchyťí Turek a berie so sebou do zajatia. Ona sa prosí k materi naspäť:

*„Pusti k materi me v vas,
Storiu bóš mi zlati čas —,“*

a Turek jej i sľubuje, až porodí syna; potom zas na opakované prosby, keď ho bude pestovať, keď bude mať sedem rokov, že ju k materi pustí; ale naostatok po rokoch jej povie, že k matke už nepríde, čo začujúc:

Anička pade, omedli,

¹²⁵ horekovala

Dušo per ti prič pusti.

Srbi majú z tohoto oboru preutešené spevy. Uvádzame ich, pre ich obširnosť, len vo výťahoch; len niečo uvedieme v celosti.

Vo zvláštnych piesňach horekujú nad umrevším príbuzným v cudzine, lebo tam:

*„I tudji te oplakali,
Tudja usta naljubila!*

— — — — —
*Što se smrti ne umoli?
Al' oružem¹²⁶ ne obrani?
Da te pusti doma doći,
Da ti način učinimo,
I mrtva te naljubimo.“*

Jela Kružíceva pri hostení mnohých priateľov raní sa hlboko, a že jej krv zastaviť nemôžu, dávajú ju na lôžko, i hovorí ona švagrinej:

*„S koje ti se ni dignuti ne ću,
Pa dovedi milu moju majku!“
To izusti, pa dušicu pusti.*

Poslovnia hneď bežia pre jej matku, ale bojac sa naľakať ju smutnou zvesťou, hovoria:

*„Tebe Kružić u gozbinu zove,
U Jele se muško čedo našlo“ —*

čím uradovaná matka chce pre dcéru i pre dieťa prípravy strojiť; ale že poslovnia náhlia a hovoria, že je príprav v dome dosť, vyberie sa matka na cestu, lenže už začína tušiť smutnú príhodu, lebo

*„Nešto meni desan obraz gori,
Čini mi se, dobra biti ne će“,*

v ktorom tušení ešte sa potvrdzuje tým, že vidí dvory (t. j. brány do kaštieľa) otvorené a sluhovia chodia holohlaví. Konečne príde do dvora, zostúpi z koča a vojde do domu:

*I kad vidila milu jedinicu,
Tužno tuži Jeličina majka:
„Oj, Jelice, mila jedinice!
Došla ti je u pochode¹²⁷ majka,
A što ćutiš, što mi ne besediš?
Ili si se na me rasrdila,
Što se majka čedu radovala?
Ti si rano¹²⁸ ostavila majku,
Al' teb' majka ostaviti ne će.“
To izusti, pa dušu ispusti.*

Stojan Janković padne do tureckého zajatia, nechajúc doma v žalosti starú matku. O

¹²⁶ zbrojou

¹²⁷ na návštevu

¹²⁸ skoro

veľa rokov však podarí sa mu vyslobodiť sa zo zajatia, i prichodí k dávno nevidaným dvorom. Ešte v poli nachádza svoju mať vinohrady obrezávať, rukou jeho sadené:

*Nadje majku Janković Stojane,
Nadje majku u svom vinogradu,
Kosu reže ostarila majka,
Kosu reže, pa vinograd veže,
A suzama lozicu zaliva,
I spominje svog Stojana sina:
„Oj, Stojane, jabuko od zlata.“ Atd’.*

Stojan nedáva sa jej tu ešte do známosti, až keď príde domov, dozvie sa mať od ženy Stojanovej, že syn je doma, čo keď počuje a pozná syna Stojana, od radosti:

Mrtva majka na zemljicu pade.

Matka mala jednu dcéru a deväť synov; matka ju chcela do susedstva vydať, a bratia za bána za more, a týchto sestru poslúchla, lebo jej obecali:

*„Mi ćemo te često pochoditi,
U godini svakoga meseca,
U mesecu svake nedjelice“;*

ale po výdaji sestry skoro zachvátila morová rana všetkých deväť bratov. Sestra ich čaká na návštevu, ale prejdú tri roky, a nikoho nič! Smutná a utrápená horekúva nad tým, a nad jej žiaľom zľutovavší sa Boh pošle anjela, aby najmladšieho jej brata na čas svojím duchom nadýchnu, z hrobu mu koňa spravil a takto ho k milej sestre na návštevu vystrojil. Prichádza takto Jovan k dvorom sestriným, ktorá

*Daleko ga seja¹²⁹ ugledala,
Malo bliže pred njeđ išetala,
Ruke šire u lice se ljube,*

a vytýka mu, čo tak neskoro prichádza, čudujúc sa pritom, že je taký, ako keby bol pod zemou býval. On sa vyhovára, že bratov ženíl a domy im staval, preto že teda nechodili a on je v tvári taký premenený. Sestra, uradovaná nad jeho príchodom i nad správami, hneď sa vyberá s ním s darmi i pre bratov i pre švagriné. Dosť ju zdržiava Jovan, aby doma zostala, ale ona sa nedá, a ide. Pri ich dvoroch stál biely kostol, tam pri ňom ju zastavuje Jovan, že vraj musí za kostol ísť hľadať prsteň, pri ženbe bratov stratený; ide, a vstúpi do hrobu a už neprichodí. Jelica čaká, ale nevyčkajúc nikoho, ide za kostol a tam vidí mnoho nových hrobov, i poznáva hneď, čie sú to hroby. Beží utrápená pred dvor svojej matky, ktorá, vidiac sa približovať osobu ženskú ku dvoru, volá:

*„Id odatle, od Boga morijo,
Devet si mi sinah umorila,
I men’ choćeš, ostarilu majku?“*

A keď jej Jelica odpovedá, že ona nie je mor, ona že je jej milá dievka, otvára jej stará matka vráta i:

Zakukaše, kako kukavice,

¹²⁹ sestra

*Rukama se bjelim zagriše,
Obje mrtve na zemlju padoše.*

Matka mala dvoch synov a

*Lepa im je imena nadela:
Jednom Predrag, a drugom Nenade.
Predrag majci do konja doraste,
A do konja i do bojna koplja,
Pak odbeže svoju staru majku,
I pribeže gori u ajduke.
Osta majka raneći Nenada,
Nenad braca ni zaznao nije.
I Nenad je majci dorastao
A do konja i do bojna koplja,
Pak odbeže svoju staru majku,
I pribeže gori u ajduke.*

Odišli teda oba, jeden za druhým, dorastnúvši do koňa a do bojnej kopije, od matky starej a išli do hôr ‚u ajduke‘, t. j. za hôrných chlapcov, lúpežiacich a mstiacich sa takto nad utlačovateľmi svojich, neznajúc jeden druhého. Dobre sa vodilo Nenadovi v horách, bol družine náčelníkom, ale keď už hajdukoval tri roky, zažiadalo sa mu matky, i povedal družine:

*„Oj, družbino, moja braćo draga!
Ja sam vam se zaželio majke,
Ajte, braćo, da delimo blago¹³⁰,
Da idemo svaki svojoj majci.“*

S radosťou prijala ho stará matka i uhostila hneď, ale pri večeri žaloval sa jej Nenad, že keď pri delení nahromadeného pokladu na uistenie toho, že si sám pre seba nikde nič nezadržal,

*„Svaki mi se zaklinjaše teško:
Koji bracem, a koji sestricom,
A ja, majko, sobom i oružiem
I dobrijem konjem ispod sebe“,*

lebo že mu neporodila brata. Usmiala sa mu matka, a len vtedy povedala, že i on má brata, a že včera práve počula o ňom, ako hajdúči v zelenej hore Garevici a je náčelníkom družiny. Zažiadalo sa Nenadovi vidieť a poznať brata rodného, i vybral sa odrazu ta, a prijdúc do spomenutej hory, začal volať:

*„Garevice, zelena gorice!
Ne raniš li u sebi junaka,
Predragoga mog brata rodjena?
Ne raniš li u sebi junaka,
Koji bi me s bracem sastavio?“*

Predrag sedí pod zelenou jedľou, popíjajúc si červené víno. Počujúc tento hlas, káže družine, aby dovedli neznámeho junáka, nebili ho, ani neobrali, ale aby ho dovedli pred neho živého. Vyšla na rozkaz družina i vidiac junáka mocného, dala sa strieľať doňho zďaleka.

¹³⁰ poklady

Nenad, takto rozsrdený, uderí na nich mečom, jedných pošliape koňmo, iných mečom dorúbe a ostatných rozoženie po hore. Rozohnaní volajú na Predraga, že je zle s nimi i s ním, čím tento pohnutý, skočí na nohy, postaví sa za jedľu i zastrelí Nenada, a

*Na zlo ga je mesto udario,
Na zlo mesto, u srce junačko.*

Skríkol Nenad na koni, nahýňajúc sa na ňom v bolesti, i zavolať:

*„Desnica ti usanula ruka,
Iz koje si strele ispustio!
I desno ti oko iskočilo,
S kojim si me, more, namotrio!
Još te tvoga brata želja bila¹³¹,
Kano mene i brata mojega!
Što me tužan ovud poteralo,
Naopako a po moju glavu.“*

Počujúc Predrag tieto reči, príde k nemu, i spýta sa ho, kto je, odkiaľ je, a keď mu Nenad odpovedá, pozná v ňom Predrag brata svojho.

*Pak pritrča¹³² ranjenu junaku,
Skida njega s konja na travicu:
„Ta ti li si, moj brate Nenade!
Ja sam Predrag tvoj bratac rodjeni.
Možeš li mi rane preboleti?
Da poderem tanane košulje,
Da te vidam i da te zavijam.“
Ranjen Nenad njemu odgovora:
„Ta ti li si, moj brate rodjeni!
Vala (chvala) Bogu, kad sam te video,
Te me živa moja želja minu;
Ne mogu ti rane preboleti,
Već ti prosta moja krvca bila.“¹³³
To izusti, pa dušicu pusti.
Nad njim Predrag jade jadikuje:
„J'o Nenade, moje jarko sunce!
Rano ti mi ti beše izišlo¹³⁴,
Pa mi tako rano ti zasede!¹³⁵
Moj bosiljče iz zelene bašče!
Rano ti mi bese procvatio,
Pa mi tako rano ti uvenu!“
Pa potrže nože od pojasa,
Te udara sebe u srdašce,
Mrtav pade pokraj braca svoga.*

¹³¹ aby túžba tvojho brata bola

¹³² príbehne

¹³³ aby mu bola odpustená jeho krv

¹³⁴ skoro si mi vyšlo

¹³⁵ skoro si mi zašlo

Tak narieka hajduk, ktorého bydlom bola hora a práca meč s puškou, nad bratom, ktorého prvýraz v živote videl. Zabil ho sám neznámeho, ale i on padá tou istou rukou nad mŕtvolou jeho! V Mostare (Pievanija Cernogorska i Chercegovacka od S. Milutinovića, izdao Josif Milovuk, u Budimu 1833) mala matka dvoch synov, chovaných, lebo bola chudobná, „tugom i nevoljom, sve preslicom i kudjelkom tudjom“, ale musela ich pre núdzu konečne z domu vystrojiť a dala ich na vojnu, jedného cisárovi viedenskému a druhého tureckému. O krátky čas sa medzi týmito vojna strhla; ale pred bitkou vystúpi z cisárskeho viedenského vojska „dobar junak“ i volá, kto by sa mu z tureckej strany postavil. Postavilo sa ich mnoho, ale junák pobil všetkých, až naposledy postavil sa mu jeden v sile rovný. Pred súbojom:

*Ruce šire, u lica se ljube,
Jedan drugom život oprostio,*

a potom sa chytia do seba, najprv kopijami, potom mečmi a napokon buzdovanmi, ale nemohúc tým všetkým jeden druhému nič urobiť, chytia sa za pasy a boria. Ale ani tak sa boj nerozhodol. Sadnú si teda vedľa seba na trávu a vyzvedajú sa, vzájomnou udatnosťou pohnutí, jeden druhého, a tak zvedia, že sú si bratia, synovia chudobnej matky.

*Ruke šire, u lica se ljube
A pitaju za junačko zdravie,
Al' Milinko besiedi Milošu:
„Jel nam, brate, u životu majka?“
„Bog me jošte, moj milosnyj brate!“*

a tak poznajúc sa i uistiť o živote matky:

*„Kad je nama Bog i sreća dala,
Na mejdanu¹³⁶ da neizgubismo,
Koje bismo dobro učinili,
Nakom sebe spomen ostavili —“*

rozídu sa k svojim, nad tým divadlom prekvapeným cisárom, pomeria ich i privedú k pokoju. Náhradu prebohatú v zemiach, v džžave obojeho cisárstva, chcú im cisári po takom šťastnom výsledku dať i vyzývajú ich, aby si len vybrali, čo chcú, ale bratia:

*I jednako oba besiediše:
„Chvala vama oba cara naša!
Chvala vama, no i chvala Bogu!
Kad' se bratja rodna zastadosmo
Na mejdanu po dugu zemanu,
Mi u vaske¹³⁷ ništa neželamo¹³⁸,
Već idemo svojoj staroj majci,
Da nas majka stara neproklinje.“* Atd'.

A tak i urobili, opustiť všetky statky a sľuby. A Marko Kraljević smrť brata svojho (Pievanija Cernogorska atď.), zradou hostinskej, jeho posestrimy, od hajdukov tureckých úkladne zavraždeného, pomstí smrťou tridsiatich tureckých hajdukov, i hroznou skazou posestrimy vierolomnej. Väzeň zasa srbský, sediaci v Skadre (Pievanija atď.) a očakávajúci

¹³⁶ súboji

¹³⁷ od vás

¹³⁸ nežiadame

blízku smrti, druhým väzňom, podobný osud očakávajúcim a rozpovedajúcim, čo im bude na svete najťažšie opustiť, hovorí:

„Mene, bratjo, jutroš najžalie
Na dom baba¹³⁹ i staricu majku,
Jer neimaju do mene jednoga,
Neima ich ko chraniť¹⁴⁰ do smrti.“

Konečne uvádzame ešte smrť matky Jugovićovcov, padnuvších s cárom Lazarom na Kosovom poli, v jej celosti, vyznačujúcu sa i jemnou láskou materinskou i duchom bohatierskym a majúcu vysokú cenu básnickú:

Mili Bože čuda velikoga!
Kad se sleže na Kosovo vojska,
U toj vojsci devet Jugovića,
I deseti star Juže Bogdane;
Boga moli Jugovića majka,
Da joj Bog da oči sokolove
I bijela krila labudova,
Da odleti nad Kosovo ravno,
I da vidi devet Jugovića,
I desetog star-Juga Bogdana.
Što molila Boga domolila:
Bog joj dao oči sokolove
I bijela krila labudova,
Ona leti nad Kosovo ravno,
Mrtvi nadje devet Jugovića
I desetog star-Juga Bogdana.
I više nji devet bojni koplja,
Na kopljima devet sokolova,
Oko koplja devet dobri konja,
a pored nji devet ljuti lava.
Tad' zavrišta devet dobri konja
I zalaja¹⁴¹ devet ljuti lava,
A zaklikta¹⁴² devet sokolova;
I tu majka tvrda srdca bila,
Da od srdca suze ne pustila,
Već uzima devet dobri konja,
I uzima devet ljuti lava,
I uzima devet sokolova,
Pak se vrati dvoru bijelome.
Daleko je snae¹⁴³ ugledale,
Malo bliže pred nju išetale,
Zakukalo devet udovica,
Zaplakalo devet sirotica,
Zavrištalo devet dobri konja,
Zalajalo devet ljuti lava,

¹³⁹ otca

¹⁴⁰ chovať

¹⁴¹ zavyje

¹⁴² zakričí

¹⁴³ nevesty

Zakliktalo devet sokolova;
I tu majka tvrda srdca bila,
Da od srdca suze ne pustila.
Kad je bilo noći u ponoći,
Al zavrišta Damjanov zelenko;
Pita majka Damjanove ljube:
„Snao moja, ljubo Damjanova!
Što nam vrišti Damjanov zelenko?
Al' je gladan šenice bjelice,
Ali žedan¹⁴⁴ vode sa Zvečana?“
Progovara ljuba Damjanova:
„Svekrvice¹⁴⁵, majko Damjanova!
Niť je gladan šenice bjelice,
Niti žedan vode sa Zvečana,
Već je njega Damjan naučio
Do ponoći sitnu¹⁴⁶ zob¹⁴⁷ zobati,
Od ponoći na drum¹⁴⁸ putovati;
Pak on žali svoga gospodara,
Što ga nije na sebi donijo.“¹⁴⁹
I tu majka tvrda srdca bila,
Da od srdca suze ne pustila.
Kad u jutru danak osvanuo¹⁵⁰,
Ali lete dva vrana gavrana,
Krvava im krila do ramena,
Na kljunove¹⁵¹ b'jela pjena trgla,
Oni nose ruku od junaka
I na ruci burma pozlaćena,
Bacaju je u krioc¹⁵² majci;
Uze¹⁵³ ruku Jugovića majka,
Okretala¹⁵⁴, prevrtala¹⁵⁵ s njome,
Pa doživlje ljub¹⁵⁶ Damjanovu:
„Snao moja, ljubo Damjanova!
Bi l' poznala, čija j' ovo ruka?“
Progovara ljuba Damjanova:
„Svekrvice, majko Damjanova
Ovo j' ruka našega Damjana,
Jera burmu ja poznajem, majko,
Burma sa mnom na vjenčanju bila.“
Uze majka ruku Damjanovu,
Okretala, prevrtala s njome,
Pak je ruci tijo besjedila:

¹⁴⁴ smädný

¹⁴⁵ svokruša

¹⁴⁶ malý

¹⁴⁷ ovos

¹⁴⁸ cestu

¹⁴⁹ doniesol

¹⁵⁰ svitol

¹⁵¹ pysky

¹⁵² lono

¹⁵³ vzala

¹⁵⁴ obracala

¹⁵⁵ zvrťala

„Moja ruko, zelena jabuko!
Gdje si rasla, gdje l' si ustrgnuta?¹⁵⁶
A rastla si na kriocu mome,
Ustrgnuta na Kosovu ravnom!“
Nadula se Jugovića majka,
Nadula se, pa se i raspade¹⁵⁷
Za svojije¹⁵⁸ devet Jugovića
I desetim star-Jugom Bogdanom.

Neumiera matka Jugovičovcov vtedy, keď vidí deväť synov svojich na Kosovom poli vystretých, padlých za vlasť svoju, ba ani len slzy neuroní; nezaplače, keď vidí deväť ich koní, živé ostatky ich hrdinstva, nezateskní, keď počuje manželky deviatich svojich synov za nimi, slávne padlými mužmi svojimi nariekať; neskormúti sa, keď počuje o polnoci Zelenka, koníka Damiana svojho, ktorý ho niesol na pole boja, zarehtať; ale keď dostane mŕtvu ruku Damianovu, ktorá jej na lone rástla, keď teda jej na pamäť prídu jej synovia len ako matke, vtedy od žiaľu padá a umiera. Je na počudovanie útlosť a umnosť piesne!

Ruská:

Razlilas', razleljejalas'
Po lugam voda vešňaja¹⁵⁹,
Uneslo, uleljeilo
Čado¹⁶⁰ miloje, doč¹⁶¹ ot materi,
Ostavalasia matuška
Na krutom, krasnom berežku;
Zakričit ona gromkim golosom:
„Vorotis', mojo diťatko,
Vorotis', mojo miloje.“
Pozabyla¹⁶² troji kluči,
Troji kluči zoloty,
So kol'com¹⁶³ so serebrianym
A vnutri vyzoločenym.
Kak pervyj — to klučik
Ot zelenavo sadika,
A drugoj — to klučik
Ot vysokavo terema,
A tretij — to klučik
Ot kovana larčika¹⁶⁴
Gosudaryňa matuška!
Pozabyla ja ne troji kluči,
Ne troji kluči zoloty;
Pozabyla ja, matuška,
Voľu baťuškinu,
Negu¹⁶⁵ matuškinu,

¹⁵⁶ odtrhnutá

¹⁵⁷ rozpadla

¹⁵⁸ svojich

¹⁵⁹ jarná

¹⁶⁰ dieťa

¹⁶¹ dcéru

¹⁶² zabudla si

¹⁶³ prsteňom

¹⁶⁴ skrine

¹⁶⁵ nežnosť

Prijatstvo sestricino.

Najútlejšiu lásku rodinnú, ako z tohoto vidno, ospevujú piesne slovanské. A vyznačuje sa ešte v nich hlavne: láska rodičovská k najmladšiemu synovi a tohoto k nim navzájom, ako i k starším bratom, napospol k celej rodine láska matky k deťom a navzájom, láska sestry k bratom a navzájom. Že sa láska rodinná najmä v týchto troch vzťahoch v piesňach a povestiach našich v najväčšej srdečnosti a sile predstavuje, má svoje dobré príčiny a je zakorenené v povahe slovanskej, s toľkou pružnosťou k životu rodinnému sa túliacej. Ostatný záväzok vzájomnej lásky rodičovskej je syn najmladší, a spolu i ostatný predstavovateľ rodiny, v ňom sa končiacej; on nadto ako najmladší je z bratov ešte najmenej samostatný, najútlejší a od starších viac pomoci i rodičovskej lásky potrebný: či teda div, že je on v piesňach a povestiach našich miláčkom rodičov? I v právach slovanských stojí syn najmladší pod najväčšou opaterou a ochranou zákona, právam germánskym a ich majorátu celkom na odpor; jeho je podľa našich práv dom otcovský atď. A on sám ako ešte najútlejší a najmenej samostatný, v povedomí i zvláštneho obľúbenia u rodičov, túli sa i k nim najvrúcnejšie, i k bratom starším samostatnejším, okrem inších pohnútok pre samú tú nekonečnú lásku, ktorou sa k rodičom vinie, ktorých synovia sú i oni. Otec je prísnejší, viac z povinnosti so svetom sa zaoberajúci, a matka citlivejšia, len na dom a rodinu odkázaná, a rodencov svojich družka neprestajná, najvernejšia; stadiaľ i tá zvláštna láska detí k materi, i tejto k deťom, básnictvom naším národným oslávená. Sestra, ako žena, citlivejšia i od muža vždy menej samostatná, v svete opustenejšia, prirodzene musí sa túliť vrúcnejšie k bratom, mužom mocným a samostatným, jej bez muža prítulku jedinému, i títo zas práve z tých príčin zvláštnym okom bratskej lásky sprevádzajú sestru, svoju citlivú i opustenejšiu družku. V uvedených už spevoch láska rodinná sa najviacej v týchto vzťahoch zaligotáva; ale uvedieme ešte niektoré, na zvláštnejšie jej vo vzťahoch spomenutých označenie. Na samom predku už uviedli sme pieseň slovenskú, líčiacu prenikave lásku sestriu k bratovi a vzájomne; tu uvedieme ju ešte v celosti:

*Hory, hory, čierne hory,
Šak nad vami smutno stojí —
Sestra bratu hlávku myje,
Do vojny ho vypravuje.
„Hoj, braček môj premilený!
Kedyže mi prídeš z vojny?“
„Sestra moja premilená,
Príďže ty von po tri rána...“
Prvé ráno von vyzrela,
Biele zore uvidela:
„Hoj, Bože môj premilený,
Už je brat môj pripravený!“
Druhé ráno von vyzrela,
Červené zore videla:
„Hoj, Bože môj premilený,
Už je brat môj v prudkom ohni!“
Tretie ráno von vyzrela,
Čierne zore uvidela:
„Hoj, Bože môj premilený,
Už je brat môj dorúbaný!“
Všetci páni domov idú,
Môjho brata koňa vedú.
„Páni, páni, radní páni,
Kdeže ste mi brata dali?“
„Ved' sme ti ho nestratili,
Ani darmo nezmarňili,
Tam ti leží pri Dunaji,*

V čiernej zemi zahrabaný.“

Iná slovenská:

*Keď som sa prevážal z Pešte do Budína,
Plakala moja mať, aj celá rodina.
„Neplačteže, mamka, ani ty sestrička,
Že sa mi ligoce pri boku šablička.“
Keď som prišol z vojny na tom sivom koni,
Veď ma nepoznali rodičovia moji;
Ale moja sestra, tá ma poznávala
Po koni, čo mi ho do vojny sedlala.*

I v iných slovenských, a najmä v maloruských piesňach, ako na zvláštny znak lásky, sestry lúčiacim sa bratom s otcovským domom kone sedlávajú.

V druhej zas piesni slovenskej ženy, od muža trýznenej, nikto sa neujíma, ani otec, ani mať, ani sestra, len sám brat:

*„Ej, Bože, Bože, zase ma biješ,
Keď ty mňa nikdy nepoľutuješ;
Ide môj bračok, ten ma ľutuje.
Ešte len bračok dvere otvára,
Pánu švagrovi rúčkou pohráža:
„Nie tak, švagre, nie tak,
Dám ti hlavu zoťat’ —
To je krv moja!“*

A krásna Katarína, dcéra otca, do tureckého väzenia padlého, sama sa za otca na výkup dáva a tak otca oslobodzuje:

*Keď on prišol domov,
Sadol si za stolík,
Hlávku si zalomí.
„Tatík môj milý!
Čože vás tak bolí:
Či hlava, či ruce,
A či život biely?“
„Hlava mňa nebolí,
Ani život biely,
Ale som ťa oddal,
Turkom do väzení.*

—————
*Katuška, dcéra má,
Vyjdi na pavlačku
A pozerať odtiaľ
Dolu na Sabatku:
Či sú to mrákavy,
Či sú to čierňavy,
Či sa to už hrnú
Tí Turci pohani?“
„Ach, tatíčko milý,
Nie sú to mrákavy,
Nie sú to čierňavy,
Ale sa už hrnú*

Tí Turci pohani. “

*Keď na koč sedala,
Žalostne plakala,
Tým svojim rodičom
Pekne ďakovala:
„Tatík môj premilý,
Dobre sa tu majte,
O malý, krátky čas
Chýry počúvajte“ atď.*

Moravská:

*Zakázali na vojnu
Sedláčkovi do domu.
Sedláček přijel z pola,
Sedl si na kraj stola.
„Ty nejstarší dcero má,
Jdi na vojnu, jdi za mňa.“
„Já, tatínku, nepůjdu,
Já bojovat nebudu.“
„Ty, prostřední dcero má,
Jdi na vojnu, jdi za mňa.“
„Já, tatínku, nepůjdu,
Já bojovat nebudu.“
„Ty, nejmladší dcero má,
Jdi na vojnu, jdi za mňa.“
„Já, tatínku, já půjdu,
Já bojovati budu.
Kupte koňa vraného,
Zlatý sersám na něho.“
Jak na koňa sedala,
Otec, máti plakala. Atď.*

Celkom podobná tejto piesni je i slovenská „Kráľ na vojnu verbuje“ atď. I tam len najmladšia dcéra, keď sa staršie spierajú, ide do vojny za otca.

A v jednej slovinskej piesni sestra Alenčica ide sa koňmo a v zbroji pomstiť na Turkoch, jej brata zabivších.

Srbská:

*Sunce zadje za Neven za goru,
Junaci se iz mora izvoze,
Brojila¹⁶⁶ ich mlada Djurdjevica,
Sve junake na broj nabrojila,
Do tri njena dobra ne nabroji¹⁶⁷:
Prvo dobro Djurdja gospodara,
Drugo dobro ručnoga djevera,
Tretje dobro brata rodjenoga.
Za Djurdjem je kosu odrezala,
Za djeverom lice izgrdila,*

¹⁶⁶ čítala

¹⁶⁷ preto, že neprišli viac naspäť

*I za bratom oči izvadila.
Kosu reže, kosa opet raste;
Lice grdi, a lice izrasta;
Ali oči ne mogu izrasti,
Niti srdce za bratom rodjenim.*

V druhej piesni srbskej muž zradou svojej ženy padá do rúk Turkom, ktorí ho poviažu, do zajatia odvedú, a ju pojmcú so sebou bašovi dávajú za ľubicu. Ťažkú púť s poviazaným otcom musí nastúpiť i malý synček, ale peškujúc ustane, i volá na poviazaného otca:

*„Krasni babo, Novaković Grujo!
Nejake¹⁶⁸ su noge u Stevana,
Već ne mogu s koňma putovati,
Turci u gori ostati ne dadu,
Kamdžiamama¹⁶⁹ biju po očiju.“
Prosu¹⁷⁰ suze Novaković Gruja:
„O, Stevane, moje čedo drago!
A šta će ti baba učiniti?
Kad su babi savezane ruke;
Idi, moli Maksimiju majku,
Eda¹⁷¹ bi te privatila¹⁷² majka
Na babina kitjena zelenka.“
Moli, dete, Maksimiju majku:
„Maksimija, moja mila majko!
Privati me na konja viteza,
Nejake su noge u Stevana,
Te ne mogu s konjma da putuju.“
Al' orjatka orjatsko koleno,
Sa koňa ga udara kamdžijom:
„Id' od mene, orjatsko koleno!
Da sam chtela na konja primati,
Te vas nebi predala u Turke.“*

Ale v zajatí malý synček pomôže otcovi na slobodu, donesúc mu nástroje, ktorými rozrezal z nôh svojich putá, a otec, slobodný, poseká Turkov zvodcov, tak vezme so sebou nevernú ženu i hrozne ju potresce spálením za živa. Horí ona voskom i smolou natretá od hlavy, prosí sa mužovi, ale darmo. Až keď už oheň na prsia prichodí, synček od matere i predtým i na púti trýznený i s otcom Turkom zradený:

*Zaplaka se nejaki Stevane:
„Krasni babo, Novaković Grujo.
Izgoreše mojoj majci dojke,
Koje su me odranile, babo,
Koje su me na noge podigle.“
Razžali se Novaković Grujo,
Gledajući nejaka Stevana,
I on stade suze prosipati,*

¹⁶⁸ slabé

¹⁶⁹ bičmi

¹⁷⁰ uronil

¹⁷¹ vari, azda

¹⁷² privinula

*Što ostade, to je ugasio,
I ono je saranio lepo.*

Statky dvoch srbských bratov, Jakšičovcov, Dimitra a Štefana (Pievanija Cernogorska atď.), v dome neprítomných, prepadnú Turci, trýznia ich mat' a berú sestru do zajatia. Štefan dostáva o tom list:

Knjigu čita i suze prolieva
— — — — —

*„Dvore su nam izgorieli Turci,
Ponijeli blago svekoliko,
Milu su nam sestru zarobili,
A staricu majku poturili,
Jadan, brate, za našeg života,
Bolje, brate, da niesmo živi“ —*

i prvá ich myšlienka je vynásť a oslobodiť sestru, lebo:

„Pa što ćemo sada od života?“

I hovorí Štefan:

*„Et' imamo jošte dosta blaga,
Ajde, brate, bilu Beogradu,
Gradi dvore, razgovaraj majku,
A ja idem u zemlju Turčiju
Tražit našu sestru Andjeliju,
Ol' je naći, ol' nikad nedoći“ —*

ale Štefanovi to nedopúšťa Dimiter, lebo že sa Štefan neučil školu, že nezná rečí, a on že ich vie dvanásť. Pokonajú sa teda, a Dimiter vydá sa na cestu. Chodí, blúdi už deväť rokov, potroví všetko, čo so sebou vzal, šaty sú mu už otrhané, kôň chudý a bosý, ale neupúšťa od podujatia. Po deviatich rokoch už až hen v zemi arabskej príde k vode, pri ktorej devy stoja, i chce sa z nej napiť, ale tie odrádzajú ho, lebo že je to voda jedovatá, a aby sa vraj ta do susedného hradu išiel napiť vína:

*„Ajde, brate, našem gradu bilu;
Ima u nas u gradu gospoja,
Koja čini mloge zadušbine¹⁷³,
Mukte poji konje i junake,
Mukte piju, ništa neplatjaju,
No za zdravlje bratji namjenjuje,
Kaže, ima na svom vilajetu¹⁷⁴,
Ona ima dva rodjena brata,
Jakšić Mitre i Jakšić Stjepane.“*

Tak najde Dimiter sestru, i čujúc to:

*Od radosti pieva iza glasa,
Čula njega iz dvora sestrica,*

¹⁷³ skutky za dušu

¹⁷⁴ statku, majetku

*Pozna brata po grlu junačkom,
Pak je brže Durbju dojatila,
Pozna brata i pod njim Dorata¹⁷⁵:
I Doratu grivu izbroila,
Sedamdeset i tri pletenice,
Što je njemu zlatom uvijala.
Kad je bratu konje podizala.
Bosa trči¹⁷⁶ kuli niz skalice.
Kad je sestra brata ugledala,
Objesise bratu oko grla.*

Ale brat ju odstfča, že je ona už Turkyňa, a Andjelia:

*„Neboj mi se, brate, dobro moje,
Još sam, brate, prava viera Srpska“ —*

a potom len:

Ruke šire, u lice se ljube.

Tak oslobodí Dimiter sestru Andjeliu, i unáša domov. Na ceste ešte stretnú Štefana, ktorý nechal všetko stavánie zrúcaných domov a išiel do sveta za sestrou i bratom. Dojdúc domov, dostávajú od starkej matky blahoslavenie.

Podobná tejto je srbská z Lužíc. I tam brat sedem rokov hľadá stratenú sestru (Piesnički hornych a deľnych Łužiskich Serbow, wudate wot Leopolda Haupta a Jana Ernsta Smolerja, Grymi 1841, 1843), ktorú boli vozári, privábiac ju k sebe červeným jabĺčkom, ukradli. Po siedmich rokoch hľadania, zastaviac sa na noc v jednej osade v hostinci, obsluhovaný je od služobnej, ktorej sa spýta:

*„Maruška, sy da ty domiaca,
Aby¹⁷⁷ sy, Maruška, služomna?
Je da tón kořčmař twój prawy nan¹⁷⁸,
Je da ta kořčmarka twoj' prawa mać?“
„Kořčmař nic něje mój prawy nan,
Kořčmarka něje moj' prawa mać.“
„Čeja da, Maruška, tola ty sy?“
„Z cuzeje zemje Kajnfalerec džówka.“
„Maruška, sy ty Kajnfalere džówka,
Da sy ty moja najmlodša sotra,
Sydom sym ljetkow ja wokół jjezdžil,
Sydom sym konjow ja zajjezdžil,
Njetk sym pak tu'lej će namakał“ — atď.,*

a donesúc ju domov:

*Stara mać nowy dwór wočineše¹⁷⁹,
Z ručkomaj Marušku witaše.*

¹⁷⁵ koňa

¹⁷⁶ beží

¹⁷⁷ alebo

¹⁷⁸ otec

¹⁷⁹ otvorila

Ani po predlhom rozlúčení a trýznení nevypúšťa matka dcéru zo srdca, ani táto, hoci už odrodená, neodoznáva sa matky.

Maloruská :

Ščo si u pole zabilo,
Oj, čy husy čy lebedi?
Teper husy ne litajut,
A lebedi ne plyvajut —
Tatarove polon¹⁸⁰ ženut:
Odin polon z žynočkamy,
Druhyj polon z divočkamy,
Tretij polon z dityčkamy.
Staly košom¹⁸¹ pid Jaryšom,
Tu vzily si pajovaty:
Divka vpala parobkovy,
A teščeňka ziateňkovy.
Vziav vin jeju po pry koni,
Oj, kiň bižyt dorohoju,
A teščeňka ternynuju;
Nazad sebe pohlaniaje,
Kroucia ślidy zalyvaje,
Čornyj voron zalitaje,
Totu krouciu izpyvaje.
Pryzdaje vin do dvoru:
„Vyjdy, vyjdy, Tataročko!
Pryviv jem¹⁸² ti nevilnyciu,
A do smerty robitnyciu.“
A vona ji taj zavela,
Try roboty zahadala:
Očeňkamy stado pasty,
Ručeňkamy kuzil priasty,
Nožeňkamy kolysaty.
Tešča dytia kolysala
I dytyni pryšpivala:
„Lulu, lulu, Tatarčatko!
Po doneñci¹⁸³ unučatko!
Bodaj stado vyzdychalo,
Bodaj kuzil popelila,
Bodaj dytia skamenilo!“
Učuv toto virnyj sluha:
„Čy čuly vy panienoňko,
Jak vam klala robitnycia:
Bodaj stado vyzdychalo,
Bodaj kuzil popelila,
Bodaj dytia skamenilo!“
Oj, pobihla Tataročka,
Bihla bosa bez pojasa,

¹⁸⁰ plien. korist'

¹⁸¹ táborom

¹⁸² priviedol som

¹⁸³ dcére

*Ta vdaryla po lyčeňku
Svoju ridnu matynoňku!
„Oj, ty doniu moja, doniu!
Ne tilkom tia hodovala,
Po lyčeňku tia ne byla.“
„Mamkož moja stareňkaja,
Po čom žes' mia izpoznala,
Ščos' mia doneňkom nazvala?“
„V nediluž barvinok rizala,
Tajs' sy palčyk vidrizala,
I potomum tia piznala.“
„Maty moja, mila maty!
Skidaj z seby tyi laty,
Vožmy dorohii šaty,
Budeš s namy panovaty.“
„Lipšy moji ubohi laty,
Niž dorohii tvoi šaty;
Ja ne choču panovaty,
Pidu v svij kraj zahybaty.“
„Sluhyž moi taj virnyi!
Priažit koni voronyi,
Vezit mamku v jeji kraji!“*

Nekonečná, sebazapierajúca láska najmladšieho brata k starším bratom i celej rodine predstavuje sa v dume kozáckej „Pobieh trech bratiev iz Azova“, ktorú ako perlu prostonárodného básnictva slovanského v jej celosti podávame:

Oj, todi to ne sivy tumany vstavali, to z horoda Azova tri brata z tiažkoj nevoľi Tureckoj vtikali. To braty starši rodni, obidva konni, a najmenšij brat piešij piechotoju za konnymi bratami uhaniaje, na sirje korieňja, na biely kamieňja nožki svoi kozackii posievaje, krvoju sliedy zalivaje, do konnych bratiev uhaniaje, za stremena chvataje, drobnymi slezami oblivaje, slovami promovliaje:

Braty moi staršie, ridneňkie! Prošu ja vas choč troške nadoždite, konie svoi kozackii popasite, mene najmenšoho brata miež sebe na koni vozmite, do horoda Chrest'janskoho choč malo podvezite, nechaj že ja budu znati, kudy v horodi Chrest'janski do otca do matki dochožaty! Prošu ja vas, braty moi staršie, choča mene na konej vozmite, choč minie z pleč golovu zdoymite, v čistomu polie tielo Kozacke schoronite, ptycie i zvieriu na potaly ne pustite.

To staršij brat toje začuvaje, do najmenšoho brata slovami promovľaje: Brate naš, najmenšij, rodneňkij! Ruka naša ne zdoymeťsia, serdce ne zosmieliťsia. Bulatna¹⁸⁴ šabl'a ne ime tebe, najmeňšoho brata, rubati, lučše¹⁸⁵ budemo, brate, ternami ta barjakami guljati, budemo tobie verchovietja u ternov stinati, budemo tobie na priznaki na šliachu¹⁸⁶ pokidati¹⁸⁷.

To bieglí ti braty ne deň, ne dva, ne tri i ne četyre, a najmeňšoho pišoho brata na Azovskom stepu pokidali, a jak stali z ternov, z barjakov vybiehati, i toho i seho najmeňšomu bratu na priznaki pokidati. To seredulšij brat staršomu bratu slovami promovľaje:

Brate moj staršij, rodneňkij, prošu ja tebia: tut travy zelenie, vody zdorovie, očerety¹⁸⁸ udobnie! Staňmo choč malo ne mnogo konie svoi popasiemo, svoho piešoho brata choč troche

¹⁸⁴ oceľová

¹⁸⁵ lepšie

¹⁸⁶ šľak

¹⁸⁷ hádzat'

¹⁸⁸ trstiny

nadoždiemo, na konej vozmiemo, v horody Chrest'janski choč malo nadveziemo. Nechaj že naš najmeňšij brat bude znati, kudy v horody Chrest'janski do otcia do matki dochožati.

To staršij brat do seredulšoho brata slovami promovľaje:

Brate moj seredulšij, rodneňkij! jak budemo svoho brata piešoho nadžidati, to bude za nami z horoda Azova velika pohoň¹⁸⁹ uhaniati, bude nas konnych bratov dohaniati, bude nas na tri štuki rubati, abo bude nas v horšu nevoľu živiem zavertati, a našoho najmeňšoho piešoho brata bude v ternach, v bajrakach na spočinkach minati — to my svoho brata piešoho nezvezemo, a sami z Azovskoj tureckej nevoľi ne vtečemo.

To toj seredulšij brat dobre dbaje, odin na sobie kaptan maje, ta zpod toho žovtie na černie kity vybiraje, svomu najmeňšomu bratovi na šliachu pokidaje. Todi bieh toj najmeňšij brat ne den, ne dva, ne tri i ne četyre, stav z ternov, z bajrakov vybiehati, stav žovtie ta černie kitycie zpod kaptana znachožati. V ruki chvataje, drobnymi slezami oblivaje, slovami promovľaje:

Oj, ne durno¹⁹⁰ moich bratiev kitycie po šliachu ne valiajuťsia. Pevno¹⁹¹ mojich bratiev oboich na svietie nemaje! Pevno, za nimi z horoda Azova pohoň uhaniala, mojich konnych bratiev dohaniala, na tri štuki rubala, abo ich šče v horšu nevoľu živem zavertala, a mene piešoho u ternach ta bajrakach na spočinku minala. Kolib minie Boh pomoh choča ich tielo neživoje u stepu znachožati, moh by ja ich tielo kozacke u stepu pochovati, ptycie i zvieriu na potalu ne podati. Oj, godiž minie za konnimi bratami uhaniati, čas minie kozackim nogam piľgu¹⁹² dati.

Ščo odno bezvodie, a druge bezchliebie a tretie bujnij vieter v polie povivaje, biedneho Kozaka z noh vaľaje. Stav todi najmeňšij brat piešij svoju kozacku golovu skloniati! Stali tudi sizo kryli orly nalietati, na černyi kudri nastupati, z loba oči vydirati. To, von dobre dbaje, do sizokryliech orlov slovami promovľaje:

Oj, vy orli sizokryli, vy, gosti ne ljubi i ne mili! Izoždite choč malo ne mnoho; jak bude duša z tielom razlučatisia, todi budete nalietati, z loba oči vydirati. Todi šče i drobna vptyca nalietala, kolo žovtoj kosti tielo obdirala. Šče i zazuli nalietali, u golovach siedali, jak rodnie sestri kukovali. Šče i vovki sieromatnie¹⁹³ nachožali, žovtu košť po balkach¹⁹⁴, po ternach roznošali, žalobneňko kvilili, prokviľali. Tož voni vsie kozackij pochoron¹⁹⁵ odpravľali.

Stali konnie braty do horodov Chrest'janskich dochožati, stala k ich serdcam velika tuha¹⁹⁶ naliahati. To seredulšij brat do staršoho brata slovami promovľaje:

Bratiku moj staršij, rodneňkij! Ne durno k našim serdcam velika tuha naliehaje; pevno našoho brata meňšoho na svietie nemaje! Jak budemo, brate, do svoho otcia i do materi dochožali, jak budut voni nas pytati, to ščo brate rodnij stanemo kazati?

To staršij brat do seredulšoho promovľaje: Skažemo: my ne v odnoho pana v nevoľie byvali nočnoj pory z nevoľi vtiekali, jeho sonnoho budili, ne zbudili, ta tam jeho v nevoľie zostavili.

To seredulšij brat toje začuvaje, do staršoho brata slovami promovľaje:

Jak ne budem otciu i materi pravdy kazati, to bude nas otcovska i materinska molitva karati.

Todi staršie braty v liesi Samarski zaježžali, to nad riečkoju Samarju opočivku sobie mali, konej popasali. V toj čas bezbožnyj busurmany¹⁹⁷ nabiehali, ta i tiech dvich bratiev

¹⁸⁹ tí, čo honia

¹⁹⁰ darmo

¹⁹¹ iste

¹⁹² odpočinok

¹⁹³ šeré

¹⁹⁴ jarkoch

¹⁹⁵ pohreb

¹⁹⁶ žiaľ

¹⁹⁷ mohamedáni

pojмали, v kajdany¹⁹⁸ zakovali, na stepu rozjezžali a poslia telo kozacke karbovali, u čistomu polie rozkidali, holovy na sabli vzdojmali, ta hlumovali. Ot že to, Panove, choča i lehli, polehli holovy trech bratiev, ta slava ich ne pomre miež Carami, miež Panami, miež pravoslavnými Chrestťjanami.

Daj, Bože, miru Carskomu, miru Chrestťjanskomu, vsiem zdravie na mnoga lieta. Amin!

Aké vznešené pomysly národa tvoria osnovu tejto preskrásnej dумы. Vyznačená osoba v nej je brat najmladší, ktorý i zavrnutý a opustený od bratov, o seba len starostlivých, predsa i potom nachádzajúc po krovinách kúsky ich kabátov a mysliac si, že sú oni od pohona dosekaní, kúsky tie „vruki chvataje, drobnými slezami oblivaje, slovami promovľaje: Pevno mojich bratiev oboich na svietie nemaje! Kolib minie Boh pomoh choča ich telo neživoje u stepu znachožati, moh by ja ich telo kozacke v stepu pochovati“ a v žalosti tejto aj umdlený, síl hladom a smädom zbavený, od vetra z nôh zhodený umiera, volajúc na orlov, aby málo počkali, oči mu ešte nevypíjali. A za umrevším smúti step i kukučky, i vlci a odbavujú mu pohreb kozácky! Ale dvoch bratov, hoci aj vyviazli z nevole, lež nemali pravej lásky k bratovi, zastihuje už neďaleko otcovského domu kára! Záver dумы zdá sa byť neskorším prídavkom spevcov, banduristov.

Ak navádza niekto k zrade nad zväzkom rodiny posvätným, najmä Slovanom takým milým, zaplatí to ťažko podľa piesní a povestí slovanských. Ani zväzok manželský neochraňuje ‚podbadača‘ od hroznej pokuty. V piesni srbskej žena jedného z bratov, vrúčne sa milovavších, Milana, naviedla muža, aby bratovi svojmu, Dragutinovi, úklady na život strojil, ináč že nebude povolná láske jeho; ale keď tými úkladmi Dragutin do nebezpečenstva života na love padne a vtom, nič neznajúc o zrade, zavolá: „Dje si, brate, beže — Milan — beže?“ Milan „tada mu je žao brata bilo“, pohnutý ľútosťou a láskou, prichvátá bratovi na pomoc, ale už pozde. Vidiac zabitého brata, žiaľom a hnevom prejatý ponáhl’a sa domov, mladú, zvodnú ženu z výšky dolu na dvor hodí, kde mŕtva ostane, a on sám:

*Pa posiede konja velikoga,
On ostavi dvore i timare,
Pa otide glavom po svijetu.*

V inej, tejto podobnej piesni žena tiež, závidiac statok deverovi, naviedla muža na úklady; ale miesto devera sám jej muž na love do nebezpečenstva prichodí. V náhlosti príde mu brat na pomoc i zachráni ho; žene sa dostala odplata ťažká, ale brat bratovi odpustil. — Podľa druhej srbskej piesne brat sám zamýšľal bratovi úklady, ale, vyjdúc v čiernych takýchto myšlienkach na lov, uzrie na jazere kačku, pre ktorú vypúšťa sivého sokola; lenže kačka sokolovi krídlo zlomí a chytiť sa nedá. Pýta sa potom lovec sokola:

*„Kako ti je, moj sivi sokole,
Kako ti je bez krila tvojega?“
„Meni jeste bez krila mojega,
Kao bratu jednom bez drugoga.“*

A tým k takej ľúlosti je pohnutý, že od všetkých úkladov proti bratovi upustí a s bratom sa pomerí.

Keď sa otcovský dom a rodina v ňom opúšťa, pohne to, ako sme už videli, srdce nášho ľudu k veľkej bolesti. Táto bolesť pri vysťahovaní z otcovského domu nemierni sa pri odchádzajúcich ani úmyslom založiť novú rodinu a vyvolať si tam napotom stály byt, slovom, keď sa z domu otcovského ženía alebo vydávajú. Oproti rodinnému domu, ku ktorému ľud náš s toľkou láskou sa vinie, zdá sa i nová rodina, ešte neznáma, i nový byt rodinný, ktorý nebol svedkom vzrastu a rozkvetu vysťahovaných, byť tiež len cudzinou. Preto i lúčenie s rodinou,

¹⁹⁸ putá

ktorá sa opúšťa, je v piesňach našich dojmavé a nemôže sa stať bez odpytovania a poďakovania sa za preukázanú lásku. A keď ani takéhoto úmyslu pri vyst'ahovaní niet a lúčenie deje sa bez všetkej nádeje návratu i zvitania sa ešte s rodinou na svete, bolesť premáha citlivé srdce i zničí v ňom vôľu k životu. Česká:

*Bůh vás žehnej,
Můj tatíčku tenkrát!
Děkuju já vám,
Děkuju já vám,
Tatíčku, nastokrát.*

*Bůh vás žehnej,
Má matičko, tenkrát!
Děkuju já vám,
Děkuju já vám,
Matičko, nastokrát!*

*Děkuju vám
Za to vychování,
Za vaše starosti
Od mojí mladosti
Až do toho vdání.*

*Bůh vás žehnej,
Mé milé panenky,
Které jste bývaly
Moje kamarádky.*

*Bůh vás žehnej,
Mí milí mládenci,
Kteří jste bývali
Moji milovníci.*

*Bývali jste,
A už nebudete!
Také-li vy na mne,
Smutnou, zarmoucenou,
Někdy vzpomenete?*

*Bůh vás žehnej,
Všickni moji známí!
Za všechno děkuju,
Štěstí vám vinšuju,
Budiž Pán Bůh s vámi!*

*Už mě vezou
Za hory, za lesy:
Kdož pak mě tam samou,
Smutnou, zarmoucenou,
Kdo mě tam potěší?*

*Už mě vezou,
A já nic nevím, kam;
A když mě dovezou,*

*Pak všickni odejdou,
Jen já zůstanu tam!*

*Za horama,
Za tím černým lesem,
Tam já musím bydlet,
Nic nebudu vědět,
Má mamičko, kde jsem! Atď.*

Iná:

*Už vás opouštím, tatíčku,
I mou rozmilou matičku;
Děkuju vám za vaše chování
Až do tohoto provdání.
Mé srdéčko, mé vnitřnosti
Vadnou z té velké žalosti,
Že se musím s vámi rozloučiti
A pryč do ciziny jíti.*

Maloruská:

*Rozvyvaj sia, suchyj dube, zavtra moroz bude:
Vyberaj sia, Mychasiěńko, zavtra pochod bude.
Ja morozu ne boju sia, lystiem pokriju sia,
Ja pochodu ne boju sia, v sej čas vyberu sia!
Hajom koniu, hajom koniu, hajom zeleneńkim,
Vyjizdžaje z toho sela chlopec molodeńki,
Vyjizdžaje na vorota, z konia pochylyv sia,
Vybačaj mi hromadońko, možem z kim svaryv sia. Atď.*

Ruská :

*Svjatel miesiac rodimyj baťuška,
Krasno solnyško, rodima matuška!
Ne bjejte vy polu o polu,
Ne chlopajte vy pirov o pirov¹⁹⁹,
Ne probivajte vy meňa bjednuju,
Ne davajte vy meňa gor'kuju,
Na čužu dalňu storonušku,
Ko čužomu otcu, k čužoj materi.
Kak čužie-to otec s mater'ju
Bezžalostivy uridilisia.
Bez ogňa u nich serdce razgorajetsia,
Bez smoly u nich gnev raskipajetsia;
Nasižus'-to ja u nich, bjednaja,
Ko konec stola dubovavo,
Nagližus'-to ja, naplačusia.*

Maloruská. (Rusalka Dnestrovaja, u Budimie 1837.)

¹⁹⁹ nestrojte hostín

Oj, pojechau Romanoňko
Do Sučavi na jarmarok,
Tam sostrotiu jeho Turok:
„Oj, Romane, Romanoňku,
Či maješ ti rodinoňku?“ —
„Oj, maju ja rodinoňku,
Odnú sestru Olenoňku?“
„Oj, Romane, Romanočku,
Prodaj sestru Olenočku,
Za koniki voronije,
Ta za siedla zolotije,
Za vuzdela šoukovije²⁰⁰
I za stanlie²⁰¹ zolotije —
Dam ti koňa voronoho,
Na druhoho sriebľa mnoho.“
Prijšou Roman do domočku,
Skloniu na stíl holovočku,
Taj hadaje si dumočku:
Či prodati Olenočku?...
Vstau, žirvau-sia, pišou z šumom,
Til'ko vichor za nim svisnuu,
Došč udariu z jasnim hromom,
Roman z očij na viek zhinuu! —
Sestra biedna sia divuje,
Pevna hljadit konca tomu,
Serce jej sia kraje z žaľu,
Ščo Romana ne ma doma.
Jede Roman do domoňku,
Spustiu na dil holovoňku.
Vijšla sestra Olenočka,
Pitajesia vona jeho:
„Oj, bratčiku, Romančiku,
De ti toho koňa vziau?“
„Mine Turčin podarovau,
Dau mi koňa voronoho,
Dau druhoho zlota mnoho.
Oj, sestričko, Olenočko,
Ta svietloňki povimietaj,
I v pokoju pozakacaj!“
„Oj, bratčiku, Romančiku,
Taže zavtra ne nedielia.“
„Oj, sestričko, Olenočko,
Pomij dvori mostovije,
Zastel stoli kidrovije,
Pomij i miski sribnije,
I ližečki zolotije!“
„Oj, bratčiku Romančiku,
Taže zavtra ne velik den.“
„Oj, sestričko, Olenočko,
Rusu kosu sobie izmij,

²⁰⁰ hodvábne

²⁰¹ stremene

Taj krasno sobie zapleti,
Hostej zavtra spodievaj-sia. “
Ach, pohliane vona v pole:
„Oj, bratčiku, Romančiku,
Ščo to v poli za dimove?
Či to virli²⁰² krilma bjut-sia,
Či ovčarie z turmy honiat?“
„Tak, sestričko, Olenočko,
Virli krilma zemľu zbili,
Poročami skopotili.“
„Oj, Romane, Romanoňku,
Ščo to v poli za dimove?
Či to virli krilma bjut-sia,
Či ovčarie z turmy honiat?“
„Oj, sestričko, Olenočko,
Skažu tobje pravdu ščiru:
Toto v poli ne dimove,
Nje to virli krilma bjut-sja,
Nie ovčarje z turmy honjat;
Liš to Turki i Tatari,
A vsie tvoje sut bojari.“²⁰³
A Olena, jak to čula,
Na sluhu viernu kriknula:
„Oj, kucharko, kucharočko,
Daj mi noža ostreňkoho
Do zavoja toneňkoho.“
Tonkij zavij ukrojila,
Niž u serce si vstromila.²⁰⁴
Oj, nadbieh brat Romanoňko:
„Oj, sestričko, Olenočko,
Ščo-ž ti sobie izrobila!
Na ščo-ž ti sia taj probila?“
Vona jemu vidpoviela²⁰⁵:
„Lučše tutki pohibati,
Niž s Turkami probuvati.“²⁰⁶
Prijezdžajut Turkiv mnoho
Do Romana na podvirie:
Otvori nam Romanoňku,
Jedem do ťa u hostinu;
Či dasiš nam, Romanoňku,
Tvoju sestru Olenoňku?“
Oj, nevijšou Romanoňko,
Vijšla tilko kucharoňka:
„Oj, de toj vaš Romanoňko?“
Pitajut-sia Turki jeje.
„Oj, pojechau Romanoňko,
Taj do liesa po drievoňka.“

²⁰² orli

²⁰³ družbovia

²⁰⁴ pichla

²⁰⁵ odpovedala

²⁰⁶ prebývať

„A dež tota jeho sestra,
Jeho sestra Olenočka?“
„Dnes zavij sobie krojela,
Niž v serce si ustremila.“
Vbiehli Turki do svjetloňki,
Vidiat tielo Olenoňki;
Vzjali Turki Olenočku,
Vitiahnuli na podvirie,
Taj vzjali do nej strjelati,
A potim v štuki rubati;
Ščo až kalinovi luhi,
Z velikoje duže tuhi,
Začalisia rozliehati.

Celkom tejto podobná je slovenská pieseň o krásnej Kataríne, z ktorej sme už hore začiatok uviedli. I Katarína podobne Olenke si život vzala, vypýtajúc sa od vezúcich ju Turkov napiť sa vody z Dunaja:

Jednou rúčkou pila,
Druhou sa topila:
Tak velikú hanbu
Turkom urobila.

A mŕtva odpovedá starej Turkyni, horekujúcej nad ňou:

„Lepší je ten Dunaj
Než hárem turecký,
Lepšia smrť kresťanská
Než život pohanský.“

I Moravania majú celkom takú pieseň, i Slovinci v Štyrsku o krásnej Anjčike. Umretého v rodine, opustivšieho už naveky svojich, vyprevádzajú Slovania s mnohým horekovaním. Známe sú nám na Slovensku plače za príbuznými a medzi obecným ľudom takrečené „vykladanie nad mŕtvym“, ktoré neomylné i u druhých bratských plemien sa nachodí. Srbi ho aspoň majú i do pesničiek uvedené; z nich jednu uvádzame na ukážku. Nad hrobom:

„Jesu l' ovo tvoji dvori?²⁰⁷
Ljuto uski i tijesni,
A bez vratah i prozorah;
Kako ćeš se obiknuti
Iza svakog dobra tvoga
Bez sviećice, bez stražice,
Bez družine izabrane,
Bez gospode zbora pune,
Bez ljubljeňa i nudjeňa,
I bez dobra svakojega?
Ma li će te Bog pomoći,
E ćeš tarno dobra naći:
Divnu kitu svojte²⁰⁸ tvoje:

²⁰⁷ t. j. hrob

²⁰⁸ svojich

*Nač češ tajka, nač češ majku,
Imaš milu braću tvoju,
Koji će te dočekati,
U putu te susretati,
I željno te zagrliti,
„Jesi l' trudan“ upitati,
I tebe će posaditi
U zlatnome svome stolu,
Pak će tebe prinijeti
Jedan imbrik ladne vode,
A u drugi rujna vina,
U tretjemu kordijala,
Da im lepše progovoriš,
Na pitanja odgovoriš.“*

Celú rodinu pri odchode na večnosť jedného úda z nej obkľučuje smútok, ale najväčšmi raniť musí smrť rodičov deti ostalé, ešte nevychované, „do človečenstva neprivedené“, siroty, ktorých žalostný stav sa i v piesňach slovanských najprenikavejšie predstavuje. A slušne, i pochopu slovanskému o rodine celkom dôsledne. Siroty sú už všetkej tej slasti pozbavené, ktorú Slovan v rodine nachádza, sú už „svetu nechané cudziemu“; nemá sa už kto o ne starať, a, čo je podľa pochopu slovanského hlavné, nemá sa už kto z ich vzrastu a rozkvetu tešiť, a ony nemajú už komu ani svoje strasti, ani svoje radosti na srdce položiť. Slovenská:

*Sihote, sihote, zelené sihote:
Komuže je horšie ako mne, sirote!*

Alebo:

*Mati moja, mati, za dvoma horama!
Už ma hlávka bolí, čo plačem za vama.
Hlavička ma bolí, len tak pobolieva,
Veď ma moja mati mladú odomrela.
„Dievelenka moja! čože za krivdu máš,
Keď mi v čiernej zemi odpočinku nedáš?“
Čierna zem, čierna zem, pust' moju mamku ven,
Nech sa mojej mamke horko požalujem.
Kebych sa začala nad hrobom žalovať,
Musela by tá zem nado mnou zaplakať....
Už sa tá fialka dávno vysypala,
Už sa moja mater dávno rozsypala!*

Moravská:

*Teče voda, teče pod Pavlovské mlýny,
Ubozí sirotci plakávali u ní.
Teče voda, teče pod široký kamen,
Ubozí sirotci plakávali na něm.
Kde sirotek plače, všude se zem třase,
Kde slza upadne, znamení ostane.*

„Opustiena“ v Rukop. kral.

Ach, vy lesi, tmaví lesi,

*Lesi Miletinští,
Čemu vy sie zelenáte
V zimie, v letie rovno?
Ráda bych jáz neplakala,
Nemútila srdce:
A rekniete, dobrí lidí,
Ktoby neplakal zdie?
Kdie moí otčik, otčik milý? —
Zahreben v rovečce,
Kdie moje máti, dobrá máti?
Trávka na niěj roste.
Ni mi bratra, ni mi sestry,
Junoše mi vzechu.*

Celkom podobná tejto je ruská:

*Kak u kľučika²⁰⁹ u gremučeva,
U kolodeza²¹⁰ u studenova,
Dobryj molodec sam koňa pojil,
Krasna devica vodu čerpala,
Počerpnuv vody, postavila,
Kak postavivši, prizadumalas',
A zadumavši', zaplakala,
A zaplakavši, slovo molvila:
„Chorošo²¹¹ tomu žit' na tom sviete,
U kovo jest' otec i mať,
Otec i mať, i brat, sestra,
Ach, i brat, sestra, što i rod plemia.
U meňa-l, u krasnoj dievicy
Ni otca nietu, ni materi,
Kak ni brata, ni rodnoj sestry,
Ni sestry, ni rodu plemeni,
Ni toho li mila druga,
Mila druga — poľubovnika.“*

Maloruská:

*Chodžu, nudžu ponad bereh,
Tiažeńko vzdychaju:
Bidnaž moja holovońka,
Šo doli nemaju.
Bulož mene moja maty
V rici utopyty,
Nizli taku neščaslyvu
Na sej švit pustyty.
O, jak tiažko kamenevy
Pid vodu plynuty:
Ješče tiažše serotońci
Na čužyni buty.*

²⁰⁹ pramienka

²¹⁰ studnička

²¹¹ dobre

Žuryla sia maty mnoju,
Jak ryba vodoju,
Dala mene mežy lude,
Žaluje za mnoju.
Ach, ty Bože mij jedyny,
Ty moja poticha!
Potiš mene neščasniju,
Vybav z toho lycha.²¹²

Ruská:

Ty neščastny dobroj molodec,
Bez talannaja²¹³ tvoja golovuška!
Na rodu tebie napisano²¹⁴
So mladych dnej gore mykati²¹⁵:
V kolybelie rodnoj materi,
V malych lietach ty otca otstal²¹⁶;
Vo slezach prošel tvoj krasnyj vek,
Vo stenaniji molody ljeta — Atd'.

V slovinskej piesni z Krajnska „Rejenka“ dieťa za mladi k cudzím dodané a dobre opatrované ako doma, keď sa od svojej opatrovkyne, už vydat' ju sa strojacej, dozvie, že nemôže svojich rodičov vyhľadať, o ktorých nik nič nevie, od bolesti nad tým umiera.

Umierajúci rodičia vedia, čo nastáva ich budúcim sirotám; žiaľ tento najpohutlivejší pieseň slovanská najživšie líči. Ruská :

Ach, pal tuman²¹⁷ na sine more,
Vselilasia²¹⁸ kručina²¹⁹ v retivo²²⁰ serdce.
Ne schadživat' tumanu sa sinja moria,
Zlodejke kručine s retiva serdca.
Čto daleče daleče, vo čistom polie
Stojala tut dubrovuška zelenaja,
Sredi jeja stojal zolotoj kurgan,
Na kurgane raskladen byl ogoneček,
Vozlie²²¹ ogoňočka postlan vojloček²²²,
Na vojločkie ležit li dobroj molodec,
Pripekajet svoji ranuški bojevyja²²³,
Ranuški bojevyja, krovavyja,
Čto iz daleča, daleča, iz čistavo poľa.
Prichodiat k nemu bratcy tovarišči,
Zovut dobrova molodca na sviatuju Rus.

²¹² biedy

²¹³ bez útechy

²¹⁴ už pri pôrode ti súdené

²¹⁵ v bolesti žiť

²¹⁶ stratil si

²¹⁷ hmla

²¹⁸ osadila sa

²¹⁹ bolesť

²²⁰ nepokojné

²²¹ pri

²²² kožuch

²²³ z boja

Otviet deržit dobroj molodec:
„Podite, bratcy, na sviatuju Rus,
Prichodit-li mnie smert' skoraja,
Otcu, materi skažite čelobitie,
Rodu, plemeni skažite po poklonu vsiem,
Molodoj žene skažite voľušku²²⁴ svoju,
Na vsie li, na četyre na storonuški,
Malym detuškam skažite blagoslovenie.
Ach, ne žal'to mnie rodu, plemeni,
Ne žal'to mnie molodoj ženy,
Mnie žal'to malych dietušek,
Ostalis' dietuški malešeňki,
Malešeňki dietuški, glupešeňki,
Naterpiatsia choloda i goloda.“

A v piesni maloruskej mŕtvy otec túži vidieť sirotu svoju:

Seraja zemlejka,
Tiažkij dverejka,
Chody ich vitvoraty:
Ani vokoncja
Jasnoho soncja
Na tebe sia podyvyty.
Juž mij batejko, mij sokolejko,
Pered mylym Bohem stoit,
Virne sia Bohu molyt:
„Spustyž mene, Božejku!
Z neba na zemlejku,
Najže ja sia podyvlju
Na svoje detiatiojko.“

Do zväzku rodinného miesto umretého otca alebo matky vstúpivší muž alebo žena, otčim, macocha, zostávajú rodine tejto podľa pochopov slovanských, aspoň v národnom zmýšľaní a básnictve, jednako cudzími, a preto i v piesňach a povestiach našich idú na nich žaloby veľké. I samé meno „macocha“ je u Slovanov takrečeno v opovržení, čo dosvedčuje i príslovie „macocha racocha“ a „kde macocha, tam i otčim“. Moravská:

„Matičko, matičko, promluvte slovíčko.“
„Mé dítě, nemohu, mám na sobě hlínu.“
„Já hlínu odházím, kamení odvalím,
Promluvte slovíčko, ach, drahá matičko.“
„Jdi, dítě, jdi domů, máš tam jinou mámu.“
„Ach, to zlá macocha, od sebe mne štuchá;
Když hlavičku češe, po zádech krev teče,
Když košulku pere, div mě neprokleje;
Když chlebíček krájí, po mně nožem hází.“

Nové rodiny zaväzujú sa manželstvom. K manželstvu vedie láska pohlavia, ktoré pre tú príčinu, ako vedúca k utvoreniu nových rodín, široké má pole v prostonárodnom básnictve slovanskom, širšie tam, kde kmene, utrativšie samostatnosť svoju a tak vytisnuté z poľa dejín, na život od verejného nižší, domáci a rodinný, obmedzené boli. Takto je u Slovákov,

²²⁴ slobodu

Slovincov v Krajnsku, Štyrsku a napospol v západných odnožiach slovanských, tak u Srbov v Lužiciach, už dávno samostatnosť svoju pochovavších, a spolu i v pozdejších útvoroch prstonárodného básnictva v Čechách a na Morave; naprotitomu u Srbov a ich poludňajších súdruhov, napr. Černohorcov, u Malorusov, kozákov, piesne, ospevujúce zvlášť význačné deje, ďaleko rozsiahlosťou svojou prevažujú nižšie, citmi, strastmi a slastmi sa zaoberajúce básnictvo lyrické. Nemožno povedať, že by časy utvorených už riadnych obcí a dŕžav priali básnictvu prstonárodnému; v takýchto dŕžavách všetko je už v príkazoch a zákonoch určené jedno s druhým, čiastky s celkom sa už tuho držia, dŕžava je nimi poistená, od náhlych nebezpečí ochránená, dobrej vôli teda jednotlivcov, ich odvahe a sile, ich rozsudku a ochotnosti málo čo ponechané. Ale také časy hovejú prstonárodným piesňam, v ktorých obce, dŕžavy utvorené sú ešte takrečeno len odpoly, v ktorých samostatný národ úsilne sa namáha, aby zdnuhá i navonok sa zjednotil, kde ešte jedna vôľa nie je vyrazená a ustálená, a kde tedy sila, vôľa, odvaha, ochotnosť, um jednotlivcov, za tým všeobecným cieľom národa idúcich, ešte úplne je na svojom mieste. Takéto časy sú časy Srbska do jeho pádu i po ňom, lebo Srbsko ani pred pádom svojím nemalo ešte pevného spojenia a rádu, a po páde pri bojovnej mysli národa sila jednotlivcov bola sama od seba do neprestajného boja za bratov, nohou ukrutníkov šliapaných, ponúkaná; také časy sú časy Čiech v tých dobách, z ktorých pochodia najvznešenejšie spevy Rukopisu kralodvorského: „Záboj, Slavoj“, „Čestmír a Vlaslav“, „Beneš Hermanov“; a podobné časy kvitli kozáctvu za jeho prahmi (vodopádmi) Dneprovými, časy slobodného spojenstva a vysokého zápalu, plnej neviazanosti. Veľkorusi nemajú toho bohatého národného básnictva ako iní Slovania; poprvé je tam už chladnejšie, pošmurnejšie podnebie, a podruhé Veľkorusi sú už oddávna v dŕžave, jednou silnou vôľou poistenej, spojení. Kmene; ktoré sa v časoch, vyššiemu národnému básnictvu prajných, utrámať nemohli, ale v prvých svojich pokusoch verejného života oň prišli, sú, ako sme sa už zmienili, bez vyššieho básnictva národného, vlastného bohatsierskeho (epického); tam sa rozvila na poli národného básnictva len lyrika, v ktorej láska pohlavia je jedným z najospevovanejších predmetov. Nie také široké pole má predmet tento, ako sme už spomenuli, u kmeňov, v dejach samoutvorených veľkú časť života svojho preživších, ale i tam patrí on k predmetom, básnictvom národným živo pestovaným. Hoci však obrazotvornosť nášho básnictva radostne si s týmto predmetom hrá a rozmanitými spôsobmi ho líči, s patrnou teda prichylnosťou sa s ním zabavuje, predsa on v básnictve našom nižšom, za stred svoj majúcom život rodinný, má vzťah len k tomuto životu, a je najmä preto taký obľúbený, že vedie k utvoreniu a rozvetveniu života rodinného. Iné postavenie a povolanie má láska romantická. Človek ňou zaujatý žije celý v nej, nachádza v nej konečné uspokojenie seba, bez ktorého tratí preňho cenu všetko iné, okolie jeho najbližšie i celý svet, a miznutím ktorého hynie i on. Nie tak sa má vec v básnictve našom národnom; inak myslí i koná človek náš. On, taký živý a otvorený, toľkými spojivami s prírodou a rodinou, s ľudstvom, napospol so svetom spútaný, má vždy, i po pretrhnutí jedného hocijako tuhého spojiva, mnoho ešte iných, ktoré ho zdržujú, k tomuto svetu priväzujú a chránia pred zúfalými krokmi z jednostranných pohnútok. I po neuskutočnení jednej z túžob ostáva mu predsa vždy i ten „Boží svet“ i „rodina“ i „dobří ľudia“, a tak i radosť s nimi, i tie úmysly, ktoré má s nimi a o ktorých vyvedenie Slovanovi, oveľa viac na skutočnosť a skutky upriamenému, než v odtáženej rozmýšľavosti sa kochajúcemu, konečne vždy ide. On myslí vždy, že patrí i Bohu, i svetu a svojmu domu, rodine svojej; nepokladá teda za bohobojné a slušné zmeniť samovoľne beh osudov, pretrhovať sebevoľne posvätné zväzky a odtrhnúť sa násilne od druhých, seba a túžbam svojim k vôli. Príznakov takého sebeckta nemá láska, básnictvom naším ospevovaná. Človek náš sa ňou neoddeľuje a neodosobňuje od iných, nezostáva vyplnením jej len sám o sebe, ale ňou vstupuje do spojenia zas nového, rozširuje obor rodu svojho, neodoznávajúc sa nijak od predošlých zväzkov rodinných, ba väziac si ich tak, ako predtým, ak nie viac. Zvyky, obyčaje a práva slovanské nasvedčujú tomuto rozoznávaní lásky pohlavnej, básnictvom naším prstonárodným ospevovanej, úplne. Novým manželstvom nespôsobuje sa nijak v rodinách našich podľa zvykov starodávnych deľba rodinného majetku, ako to vidíme na západe; žena dostáva veno a mužovia ostávajú sedieť i po ženbe na spoločnom majetku rodinnom, tak, ako predtým. I dvadsať, tridsať rozličných rodín podľa pochopov západu žije vedno na majetku rodinnom a tvorí len rodinu jednu podľa

pochopov našich. A v starodávnych našich obciach panovala úplná spoločnosť majetku, ako sa podnes ešte zachováva v ruských, čím celá obec spája sa takrečeno v rodinu jednu. Do zväzku tohoto, keby mohol, vtiahol by Slovan svet celý; to je tajomná, v mnohom už i vyslovená túžba jeho duše. Láskou pohlavia uzaviera sa nová rodina, ale toto je ešte len rodina povstávajúca, rodiaca sa, uzavretá medzi ľuďmi, vlastne od prvoti si cudzími, a budúcnosť jej je neistá; naprotitomu rodina, z ktorej snúbenci vychodia, je už dávno uzavretá, zavŕšená a odjakživa dobre si známa, a preto i v básnictve našom táto sa nad tamtú kladie, a láska tejto čistejšia i vrúcnejšia od tamtej sa predstavuje. A pritom jesto v tejto viac zbožnej, v tamtej viac prirodzenou rozličného pohlavia náklonnosťou sprostredkovanej lásky. V uvedených už piesňach videli sme, s akou úzkostlivosťou snúbenci opúšťajú dom rodinný, s akou bolesťou presedlajú sa na bydllo nové, „k cudziemu otcovi a k cudzej materi“, a toto predkladanie rodiny otcovskej pred rodinu nastávajúcu a vrúcnejšie tamtej pridŕžame sa líčia ešte mnohé iné piesne slovanské. Ruská:

*Perekatno krasno solniško.
Ty zviezda perekatnaja,
Za oblak zviezda zakatilasia
Proč ot svietlavo miesiaca.
Perešla naša dievica
Iz gornicy vo gornicu,
Iz stolovej vo novuju;
Perešed, ona zadumalasia,
A zadumavšis', zaplakala,
Vo slezach slovo molvila:
„Gosudarj moj, rodnjyj baťuška,
Ne vozmožno-li tavo sdielati,
Meňa, dievicu, ne vydati?“*

Celkom tejto podobná je i druhá ruská pieseň, v ktorej devica takúto otázku dáva otcovi. A v inej ruskej piesni devica na výslovné otázky svojho snúbenca, „kto jej je milým?“, odpovedá, že najprv otec, potom matka, a za týmito len on, jej snúbenec. Väčšia je tiež láska otca, matky, sestry od lásky milej podľa piesní našich. Maloruská:

*Oj, vileteu sokil ta z liesa na pole,
Oj, sjeu sobie sokil na visokij horie,
A z hori politeu na visoku sosnu.*

*Vieter povievaje,
Sosna sia chilaje;
Ne chilajsia, sosno,
Bo j' tak mene toskno!*

*Oj, vdarila strielka z visokoho neba,
Koho-ž ona ubila? Vdovinoho sina.*

*Nema komu dati
Do nenečki znati,
Ščoby prijšla neňka
Sina pochovati.*

Oj, nadleteli dvi-tri zazuleňki,

*Vsie tri prosiveňki,
Ta vsi tri smutneňki.*

Oj, odna upala po konec holovki,
A druha upala po konec nižočok,
Treťaja upala po konec serdeňka.
Po konec holovki — to neňka stareňka,
Po konec nižočok — sestrička ridneňka,
Po konec serdeňka — to jeho mileňka.
De neneňka plače — krovavaja rička,
De plače sestrička — sliezna ja kirnička,
De plače mileňka — suchaja stežeňka.
Bo neneňka plače — vid roku do roku,
A sestrička plače — kilko si shadaje,
A mileňka plače — inšu hadku maje,
Inšu hadku maje, o innym hadaje.

Piesne toho istého obsahu majú všetky plemená slovanské. Rusi:

Pod kustikom²²⁵ pod rakitovym
Ležit ubyt dobroj molodec,
Izbit, izranen, iskolot ves.
Čto ne lastočki, ne kasatočki
V krug tepla gniedzda uvivajutsia. —
Uvivajetsia tut rodna matuška,
Ona plačet, kak rieka lijetsia,
Sestra plačet, kak ručej²²⁶ tečet,
Moloda žena plačet, kak rosa pad'ot.
Krasno solnyško vzoj'd'ot, rosu vysušit.

Moravania:

Leží Janko zabitý,
Rozmarýnem zakrytý.
Plače oňho, naříká
Otec, máti, milenka.
Otec, máti slzami,
A milenka vzdychami:
„Škoda mého milého,
Neměla jsem nad něho.“

Skoro tú samú majú i Slováci „Ženie šuhaj dva voly“ atď. A Srbi majú tiež podobnú:

Umre Jovo, žalosna mu majka,
Zakukaše do tri kukavice:
Jedna kuka, nikad ne prestaje,
Druga kuka jutrom i večerom,
Tretja kuka, kad joj na um padne;
Koja kuka, nikad ne prestaje,
To je jadna Jovanova majka;
Koja kuka jutrom i večerom,
To je tužna Jovanova seja;

²²⁵ kričkom

²²⁶ potok

*Koja kuka, kad joj na um padne,
To je mlada Jovanova ljuba.*

Nájdu sa síce niektoré i také pojediné piesne ako u Slovákov „Pásol Janko kravy, a Anička pávy“ atď. a u Slovincov v Štyrsku „Vtica lepo poje dol pod bénom gradom, To nepoje vtica, to je mladi junak“ atď., alebo u Rusov „Ty vospoj, vospoj mlad žavoronočik, siđučí vesnoj na protalinkie; dobroj molodec sidit vo temnicie, pišet gramotku²²⁷ k otcu, k materi“ atď., v ktorých sa láska milej k jej milému robí väčšou od lásky jeho rodičov, i sestrinej alebo bratovej; ale tu ten, ktorý činnejšej lásky je potrebný, syn, brat, milý, ako z piesní vidno, skutkami svojimi prišiel o lásku rodinnú, doviedol do hanby alebo iného nešťastia rod svoj, a preto sa ho tento aj odrieka, len milá i po skutkoch zlých ostáva mu verná. Je i to znakom zvláštnej bohabojnosti rodín našich, že skutky pohoršlivé a bezbožné trhajú zbožné a srdcu nášho národa také drahé zväzky rodinné a rodičia odoznávajú sa synov, sestry i bratia bratov, spáchavších skutky zlé. Podľa toho rodina slovanská stojí a trvá na základoch bohabojných, a prestáva odrazu tam, kde zväzky rodinné základy tieto opúšťajú. Milé neberú vec tak prísne; nie je láska, prirodzenou náklonnosťou pohlavia utvorená, tej zbožnosti ako láska rodinná, podľa pravdivých pochopov nášho národa. V spomenutých piesňach, v slovenskej i ruskej, pomáhajú milé svojim milým pokladmi z väzenia na slobodu, a rodičia ich, ako rečeno, tam nechávajú. V ruskej práve prosiacemu synovi o výkup z väzenia odkazujú:

*Kak otec i mať otkazilisja²²⁸
I ves rod plemia otrekalisja,
Kak u nas v rodu vorov²²⁹ ne bylo,
Vorov ne bylo i razbojnikov.*

Len po vykonanom treste a zničenom tak zločine zmilováva sa rodina v ruských piesňach nad telom mŕtveho, pochovávajúc ho; v slovenských ostatné povinnosti tiež len milá vykonáva:

*Nevešajte ma na duby,
Lebo ma zedia holuby,
Lež ma vyveste nad vodu,
Kde milá chodí na vodu.
Keď si vodičky naberie,
Zo mňa ptáčata zoženie:
„Ej, hežu, hežu ptáčata —
Už mu je hlávka načatá“ atď.*

V tomto podriadenom postavení drží sa láska pohlavná vo všetkých vzťahoch v národnom našom básnictve. Ak neuskutoční sa niektorej strane jej vôľa s osobou obľúbenou manželstvom, preto, hoci i žiaľu dost' javí sa nad tým v piesňach našich, nenasleduje predsa nijaké odriekanie sa sveta, zúfalstvo, vstupovanie do kláštorov, samovražda ako inde, ale i v tom podrobuje sa strana osudu svojmu s pokorou. Napospol i z básnictva, nášho národného i z prísloví našich vídať, že manželstvo pri pobádanej náklonnosti strán sprostredkuje sa viac rodičmi láskou si oddaných stránok, než týmito samými. Ruská :

*Id'ot dievica iz terema,
Čto bielo lice zaplakano,
Jasny oči pomutilisia,*

²²⁷ písmeňko
²²⁸ odriekli sa
²²⁹ kmínov

*Biely ruky opustilisia,
Ne striela serdce poranila,
Ne zmieja jevo užialila,
Krasna dievica promolvila:
„Ty prosti²³⁰ prosti, moj miloj drug,
Ty prosti, duša, oteckoj syn,
V večeru meňa pomolvili²³¹,
Zavtra budú pojezžalyje²³²,
Povezut meňa v cerkov božiju:
Ja dostanusia jinomu drugu,
I vierna budu po smierť moju.“*

A pritom vernosť zachovať i nevyvolenému, ako z piesne vidno, za povinnosť si pokladá. Tak i v slovenských i v iných piesňach vydaté odvracajú od seba zvodlivé oči:

*Nepozerať za mnú, Oči ti vypadnú,
Bolo ti pozerať, Keď som bola pannú.*

Ako mladucha v ruskej piesni, robia i mládenci v básnictve našom. Ktorému z nich či rodinou, či jej samej najživšou náklonnosťou mladucha sa prisúdi, ten ju berie, a ostatní inam bez zúfalstva obracajú svoje oči. Slovenská:

*Za tým Váhom biely dom:
Jest tam pekné dievča v ňom.
Keby mi ho chceli dať,
Vedel bych ho milovať.
Ale mi ho nedajú,
Nechže si ho trímajú!
Bráni otec, bráni mať,
Bráni sestra, bráni brat.
Bráni celá rodina,
Prenešťastná hodina!*

Kradenie dievčat, t. j. pojmávanie ich za ženy proti vôli rodičovskej, čoho stopy sa kde-tu v slovanských piesňach nachodia, bolo iste len prípadkom riedkym a výnimkou. A rúbanie sa mládencov o devu, aké dve-tri naše piesne spomínajú, je neomylné, ako i samy piesne ukazujú, plodom už novších, vplyvom západným pomiešaných časov.

Snúbeniciam, odchádzajúcim do domu novej rodiny, dáva sa od otcov, matiek alebo i samých snúbenecov vážne napomenutie a naučenie, aké majú byť u novej rodiny, nie vari osoblivé a samostatne, zvysoka si vedúce, ale starším v dome poslušné a pokorné, a k iným prívetivé, láskavé. Tak v ruskej piesni snúbenec odpovedá snúbenici, sťažujúcej si, že počula o pýche jeho otca:

*„Dušeňka, Mašeňka,
Buď sama dobra!
Derži golovu poklonuju
A serdce pokornoje.“*

²³⁰ maj sa dobre

²³¹ zasnúbili

²³² prídu svadobníci

A taký jej tiež odvet dáva, keď ona hovorí, že počula o pýche jeho matky. A keď sa na jeho bratov a sestry uharkáva, hovorí:

„Bud' sama dobra!
Bud' laskova, privjetliva,
Vo vsiom dogadliva²³³, da smietliva²³⁴,
A v svojich prosta, da umietliva!“

Tak i v srbskej piesni snúbenec snúbenici radí:

„Ne boj mi se, dušo,
Ja ću te sjetovat²³⁵,
Kako ćeš mi, dušo,
Majci ugoditi²³⁶.
Kad majka uskara²³⁷,
Ti ne odgovaraj;
Kada l' moja bratja
Iz lova dochode,
Ti ich liepo sretaj,
Oruže im primaj
I njima govori:
„A dobri mi došli,
Moj' mladi djeveri!
Moj' zlati prsteni!“
A kad moje sestre
U rodbinu idu,
Daleko ich sretaj,
Koljevke im primaj
I njima govori:
„A dobre mi došle,
Mile zaovice,
Kako i sestrice!“
Tako ćeš mi, dušo,
Sviema ugoditi.“

Pri všetkej podriadenosti lásky pohlavnej pod vzťahy rodinné môže ona, ako začínajúca život nový, stať sa takou vrúcnu a hlbokou, že bytnosť jedna ňou spútaná, opúšťajúc svet, i druhú potrhuje mimovoľne za sebou. V srbskej piesni „Smrť Omera i Merime“, mládenec Omer, zaľúbený do Merimy, poslúchne síce svoju matku, nutkajúcu ho vziať devu peknejšiu i bohatšiu od jeho milej Merimy, i vezme ponúkanú, ale po svadbe hneď od bolesti nad tým hynie, a Merima, vidiac ho mŕtveho, za ním na večnosť sa poberie — oba nie samovraždou, ale puknutím srdca od ľútosti. Tejto podobná je i pieseň srbská: „Damljan i ljuba njegova“:

U Omera više Sarajeva
Zelena mu gora oko dvora,
I u gori zelena livada²³⁸,

²³³ dôvtipná

²³⁴ opatrná

²³⁵ radíť

²³⁶ byť po vôli

²³⁷ pokarhá

Na livadi kolo uvatjeno,
U tom kolu ljuba Damljanova;
Sve je kolo glavom nadvisila,
A ljepotom kolo zanjela.
Progovara iz kola Nikola:
„Pokrij lice, ljubo Damljanova,
Danas će ti Damljan poginuti
Sa tvojega lica bijeloga.“
Još to oni u rijeci bili,
Puče puška iz gore zelene,
Te udari u kolu Damljana.
Damljan pade, a ljuba dopade:
„Moj Damljane, moje jarko sunce!
L'jepo ti me bješe obasjalo!
Al' mi brže za goricu zadje.“
„Ljubo moja, pitoma ružice!
L'jepo ti mi bješe procvatila!
Al' zaluda²³⁹, kad s' ne kitich tobom.“

Toho spôsobu je i jedna maloruská. Ale tu od radosti nad nenazdajným zidením oba milí omdlievajú a omdlejúc umrú.

Divčyna upala na bilu postiloňku,
Molodyj kozak pid bilu berezoňku;
Nad divčynoňko' otec i mati plače,
A nad jej mylym čorneňki voron krače. Atď.

Ale nijakým spôsobom láska nevymôže to na človeku v duchu nášho národa, aby jej k vôli podstúpil čokoľvek, aby sa pre ňu odriekol iných túžob a náklonností svojich. Slovenské:

Ked' my cez hory pôjdeme,
Čože tam jiedať budeme,
Čože tam jedávať, moje srdenko, budeme?
Lepšia je kôrka dubová,
Ako striedočka chlebová:
„Ked' ti je lepšia, jedz si sám,
A ja sa s tebou rozžehnám“. Atď.

Ked' som išjeu cez dva vršky,
Našieu som si tam dva rožky,
Ked som počau na nich trúbit',
Začali ma dievky ľúbit'.
A ja nechcem dievky ľúbit',
Radšej budem šabl'u nosiť.
Šabl'u, šabl'u maľovanú,
Od cisára darovanú.
Cisár, cisár, sedlaj koňa,
Pôjdeme my do tábora:
Tábor, tábor, otváraj sa!

²³⁸ lúka
²³⁹ darmo

Idú chlapci, zverbujú sa!

Tak ani kozák vyberajúci sa do boja nedá sa od toho zdržať nijakým prosbám a nárekom milej. V piesni maloruskej „Za Nemen jidu, Hej, koňu mij, koňu, zahraj pidomnoju. Divčyno, proščaj“, odpovedá kozák konečne dievčine, aby doma ostal, láskou ho zaklínajúcej:

*„Jak voron do tebe
V okonce zakrače:
Z za mora priskače
Kozачeňko tvij!...
Jak javor zelenu holovoňku sklonyt,
Zozula kukukne, dubrova zastone,
I kiň pid toboju pitknet sia, vzdychne!
Todi vže ne bude na sviti mene!“*

A v druhej piesni maloruskej „Jichav Kozak za Dunaj, kazav: divčyno praščaj, ty koniku voronyku, na sylu hulaj“, odvetí kozák plačúcej milej:

*„Bilych ručok ne lomaj,
Čornych očok ne styraj,
mene z vojny zo slavoju
k sobi ožidaj.“*

Ani to nevymôže láska na nikom, aby pre ňu spáchal hriech proti rodine. V srbskej piesni tridsať dobrodruhov chce uniesť devu, ale brat ju bráni i padne od ich ruky. Tak unesú dobrodruhovia ju a nútia s jedným k manželstvu; ale ona, idúc práve okolo mora, doňho sa pohrúži a utopí:

*Tonom tone, tonući besedi:
„Volim biti morskim ribam' chrana²⁴⁰,
Neg' Voinu za nevolju ljuba,
Neg' Voinu bratinu krvniku.“*

Alebo aby opustil pre ňu vyššie veci a záujmy vznešenejšie. Srbská:

*Vezak vezla seja teftedara,
Na čardaku na debelu ladu,
Tud' prolazi Rade neimare,
Veli njemu seja teftedara:
„Lijep ti si, Rade neimare!
Da l' se choćeš junak poturčiti,
Dala bich ti pola Sarajeva,
I po blaga brata teftedara“.
Al' govori Rade neimare:
„Oj, Boga mi, sejo teftedara!
Ne bich ti se junak poturčio,
Da mi dadeš i sve Sarajevo,
I sve blago brata teftedara.“*

To je nie romantika!

²⁴⁰ potrava

Uzavretie manželstva — sobáš, sľub, sňatok, venčanie a potom nasledujúca svadba, veselie, pir, atď. — zviazanie novej rodiny a rozšírenie zväzkom tým oboru rodinného, je najväčšia a najradostnejšia slávnosť slovanského domáceho života. Tých veľa rozmanitých obradov, ktoré sa pred sobášom i po ňom vykonávajú — dokonávky, prositby, zarečzyny, pečenie u Malorusov korovaju, koláča, z ktorého na svadbe každý hosť dostať musí, pletenie derevca, ratolesti, ktorá sa rozličným významným kvetím a ovocím opletá a pred novomanželmi nesie, usadzovanie mladej nevesty na posah, lavicu, bielou šatkou zastretú, na ktorej mladej neveste veniec na hlavu kladú, vykonávajú pri všetkom tom zvláštne slávnosti, to odpytovanie, ďakovanie, žehnanie a blahoslaavenie pred sobášom, po sobáši nasledujúca hlučná hostina, čepčenie a slávnostné odvádzanie mladej nevesty do domu jej budúceho, tie mnohé dary, ktoré sa v ten čas novomanželom, a najmä neveste u Slovákov na poctivú krásu — a od tejto navzájom mládencom a hlavne družbom dávajú, tie prerozmanité piesne, ktoré sa pri jednomkaždom obrade pred sobášom i po ňom spievajú, tie mnohé hodnosti a úrady zo cti — starostovia, starí svatovia, svatovia, na ktorých sú najmä veselia srbské, na ich „kitjene svatove“ prebohaté, družbovia, bojari, pytači, zväči, zástavníci, oddávači, široké, družice — ktoré sa pri tých príležitostiach rozdávaajú, pri všetkom zachovávaná čo najväčšia nádhera a hojnosť: to všetko kladie slávnosť túto, toľkým básnickým duchom nadchnutú a tak radostne vykonávanú, bez odporu na prvé miesto v živote našom domácom. A človek obecný, do väčších okresov činnosťou svojou nesiahajúci, má len tri hlavné udalosti v živote svojom: narodenie, ženbu a smrť, z ktorých sa len tá stredná s povedomím vykonáva, a preto i toľkú váhu on na ňu, života svojho udalosť najznamenitejšiu, kladie. Ale po každej radosti nastupuje zmena, a tak i zármutok milostný po uzavrenom manželstve v živote našom. Tento zármutok nielen z toho pochádza, ako sme už vyššie pripomenuli, že sa dom otcovský, dom milej rodiny, byť s celým dobre známym okolím od snúbenice a často i od snúbenca opustiť má, lež i z myšlienky tej, že je už po prvej mladosti, že tráplivejšie starosti o novozačatú rodinu nastávajú a tak ten „slobodný stav“, ako sa Slováci vyjadrujú, že už pominul. Predtým boli len nádeje, výhľady radostné a viac hra so životom, teraz je už prísnosť života tu. Mnohé slovanské piesne tú slobodu „za mládenectva“, „za panenstva“ oplakávajú a predstavujú manželstvo ako opfchnutie z kvetu. Slovenské:

*Letela biela hus, letela nad vodou,
Zaplakalo dievča za svojou slobodou!
Kvitne ruža, kvitne, ved' aj moja bude,
Príde taký šuhaj, čo ju trhať bude.
Daj ma, mamka moja, keď ti ma pýtajú,
Keď ružička kvitne, vtedy ju trhajú.
Ruža som ja, ruža, pokým nemám muža,
Až budem mať muža, spadne zo mňa ruža.
Kvietok som ja, kvietok, pokým nemám dietok,
Až budem mať dietky, spadnú zo mňa kvietky.*

*Vydalo sa dievča, akoby zomrelo,
Akoby ho nikdy na svete nebolo.
Vydalo sa dievča dolu do vidiaka,
Čo na horu pozre, iba prenariaka.
Vydalo sa dievča až na veky amen,
Akoby zalúčiu do Dunaja kameň.*

*A tam dolu na doline rozmarín zelený,
A kto nevie, čo je nůdza, nech sa len ožení.
A tam dolu na doline fialka prekvitá,
Ktorá nevie, čo je nůdza, nech sa ona vydá. Atď'.*

Tak i v maloruských i v iných slovanských piesňach. V jednej maloruskej spýta sa mat' syna Ivaseňka, koňa na sobáš sedlajúceho, prečo plače, a on odpovedá:

*„Oj, jakže meni,
Moja mateňko,
Molodomu neplakaty!
Sam ja ne znaju
I ne zhadaju,
I ne skažut ľude,
Jaka my dola bude!“*

Ako je úctyhodné vstúpenie do stavu manželského podľa národného nášho básnictva, tak zatratené je nadužitie lásky pohlavnej k čistej zmyselnosti. Upadli do hriechu tohoto a preukázaní v ňom následkom, prichádzajú o svoju poctivosť, najmä osoba ženská, majúca skoro len za jediný štít života svojho krásu a nevinnosť, a obmedzená súc podľa slušného pochopu nášho národa len na dom a rodinu, nemohúc ďalej vyviesť samostatne nič veľkého. A preto keď veniec panenský stratí, stratí temer všetko na svete. Srbská pieseň zvedenie devy vyhlasuje za najväčší hriech. Prevážajú v nej sv. Nikola a Sv. Ilija duše ľudské na druhý svet, ale tri duše nijak previezť nemôžu:

*A tri duše ne mogu:
Jedna duša griješna,
Kuma²⁴¹ na sud vodila,
Druga duša griješna,
S komšijoni²⁴² se mrazila²⁴³,
Tretja duša najgrešnja,
Devojku je skudila.²⁴⁴*

Čím ďalej Slovanstvo ide k západu európskemu, tým i láska pohlavná viac osamostatnieva, a tým i kochanie sa v nej v prstonárodných našich spevoch viac sa oslavuje, ale spolu i vplyvom cudzieho zmýšľania a príkladov prostota a vrúcnosť slovanská v nej sa trati, čo poznať na piesňach kmeňov západu zblížených. Najkrajšie, najprostejšie a najslušnejšie sú z tohoto ohľadu piesne ruské a srbské, napospol Slovanstva pravoslávneho, opravdivá okrasa básnictva i zmýšľania nášho národného. Maloruské sú tiež také, ale kde sa k Poliakom blížia, tam v mnohom už utrpela ich prostota a ráznosť slovanská.

Rodiny s rodinami tvoria obec, rodinu rozšírenú v zmysle slovanskom. V obci prichádzajú ľudia do spolku, a Slovan, taký živý a otvorený, toľkou príchylnosťou k ľuďom napospol nadaný, rád má spoločnosť ľudskú a hľadá ju túžobne. Spoločnosť, aby sa udržovala a neuvädla, potrebuje zábavy, a týchto má hojnosť veľká spoločnosť slovanská. K zábavám týmto patria najmä hry. Hra ukazuje radosť zo života, je jeho spríjemnenie, kratochvílenie napospol, ona rozháňa života každodenného jednotvárnosť a suchopárnosť, je protipostavená zarytosti do seba a utiahnutosti od sveta, a dokazuje, že nemá človek len vždy potrebami každodenného života sa zapodievať, do žravých starostí o život vzdajší sa zamárať, ale si i pohovieť na svete i vyraziť trud života. Hra je znakom rozjareného života mládeneckého a pristane národom mladistvým, básnickým duchom obdareným, aký bol kedysi hellenský a akým je náš. A hry sú tiež rozličné; Angličan sa zabáva na doskočkách rozjašených kohútov, Španiel na rozsápaní a zbodaní divých býkov, Nemec nadovšetko rád sedí a baví sa v divadlách, a Slovan chce hlavne v zábave svojej činnú účasť, chce aby ako mu hrá myseľ, tak

²⁴¹ kmotra

²⁴² susedom

²⁴³ v rozbroji žila

²⁴⁴ zneuctila

hralo mu i telo. Prieči sa Slovanovi vonkoncom, aby niekto v hre trpel, či to už ten „Boží tvor“ či človek, on sám; trpenia a trápenia je i tak vo svete dost, a hra mu je práve rozplášením všetkých trudných myšlienok a odstránením všetkej tráplivosti. Ani ten „nerozumný tvor“ podľa mysle jeho nie je na to tu, aby sa mučil a mučením svojím k radosti bol inému; na takej zábave by sa Slovan vonkoncom baviť nemohol. Videli sme už hore, v kol'kom spojení žije Slovan s prírodou, ako s ňou obcuje, ako ju rád má; i ona a jej tvory podľa mienky jeho majú sa tešiť zo života im daného. Ale ani smiešne zábavy Angličanov s kohútmi neboli by Slovanovi vonkoncom po chuti. Tá trpná pritom účasť, to malicherné divadlo na doskacujúcich do seba kohútov, ktoré Angličanovi, do seba vždy zamorenému a pre vyrazenie svoje niekedy smiešnosť potrebujúcemu, dobre padne, neboli by nijak pre Slovana. V jeho hre musí sa zúčastniť i myseľ i telo, on celý, a preto najobľúbenejšie zábavy slovanské sú tie, v ktorých obratnosť, cvičenosť, sila a bystrota tela sa ukazuje: behanie o závod, preteky pešo i koňmo, skákanie, hádzanie kamením i kotúlkami na vyznačené klíny, pasy, ples (tanec), ktorého je náš národ veľkým milovníkom. Okrem týchto jesto iných hier a zábav premnoho. Má ich každý vek: deti, mládenci, odrastlí; oboje pohlavie: mužskí i ženské; každé počasie roku: jaro, leto, jeseň i zima, a pritom sa pri všetkých význačných príhodách a slávnostiach vykonávajú hry a zábavy prerozmanité. Majú deti na Slovensku svoje hry: žmúrenie, loptu, na slepú babu, na zlaté prasa, na kozu atď., v Rusku goluby, sieravo volka, zacharku atď.; mládenci a panny na Slovensku: hru na husi a na pávy, na králikov, na lokeša atď., na Rusi: gorielki, žmurki, veveročku, v Srbsku na Dodolu atď.; panny osebe na Slovensku: na húsky, kolo, v ktorom vítajú jar atď., na Rusi: pervenčiki, kamuški atď., v Srbsku na kraljicu. A odrastlí tiež často i v týchto hrách účasť majú aj iné si zavádzajú, na Rusi napr. ženy i s devicami hrajú sa na kumy, matere s deťmi na soroku, starušké s deťmi na zacharku atď. Z jari, keď sa hora rozzelenieva, bývajú májnice, vlastne zábava detinská, pri ktorej však i starší z obce radi si pohovejú, okrem toho stavajú sa máje pred domy milých; leto sa víta ohňom vajanným; jesenné a zimné večery ubehujú na priadkach, osladzovaných rozprávaním starých povestí, spevmi a hádankami. Okrem toho na tieto čiastky roku pripadajú na každé ešte iné hry, ako napr. kolo u Slovákov na jar, vodenie mníšok na jeseň, hra niekdajšia Slovákov „na kráľa“ tiež na jeseň, Mikuláš a Lucia na zimu atď. V Rusku hrajú sa gorielky, kamuški len v lete, žmurki, kuľučki, dergači len v jeseni alebo v zime atď. A zvláštne prípadnosti, výročité slávnosti nemôžu sa tiež bez hier a slávnostných obradov obísť: na Dohviezny alebo Štedrý večer sa pod oknami spieva a mnohé staré obyčaje vykonávajú, na Vianoce sa chodí s betlehemom, po Novom roku chlapci s hadom, na Tri krále s hviezdou, cirkevné osoby chodia po Novom roku s koledou, v inom obrade i u Srbov známom, na Veľkú noc sú kúpačky, na svätodušné sviatky, Turíce, Rusadlá, vykladajú sa chrámy i domy súkromné zelenými chvojkami a konármi atď. Mnohé terajšie hry bývali za starodávna náboženskými obradmi, ako napr. vynášanie Moreny, Dodola, Vajané atď., a koleda ešte i podnes náboženský príznak podržala. Hry spomenuté odbavujú sa mnohé s piesňami, zvláštnymi ku každej spevnej hre a jej priebehu. Škoda, že sa hry tieto z veľkej čiastky, aspoň pri západných kmeňoch, pomaly tratia a hynú!

Hry a zábavy, ako pripomenutie poniektorých dosvedčuje, idú Slovanovi z duše. A zábava i taká, kde sa srdce nápojom rozveseľuje, veľmi mu je po vôli. Nechýbí na piesňach kmeňom našim i pri takýchto veselých spoločnostiach, ba tu sa ešte len roja ako včely z úľa. Často, keď už mysle do dobrého rozmaru sú privedené, idú piesne kol do kola, a každý, kto si upije, spievať musí. Zemianstvo slovenské, akokoľvek v posledných rokoch odrodené a národ svoj vlastný podkopávajúce, nemohlo predsa nikdy zatajiť povahu svoju v takýchto spoločnostiach, v ktorých spievalo o dušu piesne národné kol do kola. Chorváti práve v takýchto spoločnostiach tvorievali si obec a hrali sa na veselé domáččinstvo, kučegazdovstvo a iné vážne úrady obecné. Milovaným nápojom slovanským bol za dávna medovec, ale tohoto už málo znať v piesňach. Srbské piesne teraz si už len pochvaľujú „rujno vino“, s ktorým majú dost čo robiť, i slovenské sa rady vínom občerstvujú, Česi si v nich pripájajú pivom, Rusi vínom a pivom a Malorusi už najviac len biednou „horilkou“. Zvláštnych, na spoločnosť takú sa vzťahujúcich piesní majú kmene naše dost. Slováci napr:

*Náš pán gazda dobrý gazda,
Dobré víno dáva,
A my z jeho lásky
Pime z tejto fľašky —
Náš pán gazda dobrý gazda.
Dobré víno dáva.*

Alebo:

*Pi, Janko, pi,
Len sa neopi,
Čo prepiješ sto zlatých,
Šak to... (ktokoľvek=pani, žena, pán atď.) zaplatí!
Pi, Janko, pi,
Len sa neopi.*

Alebo:

*Pije Kuba do Jakuba,
Jakub do Michala,
Pije víno, pije víno
Kompania calá,
A kto nevypije,
Toho vo dva kyje — atď.*

A Srbi majú pri takýchto príležitostiach zvláštne, každej prítomnej osobe spievavané nápitnice, z ktorých niektoré na ukážku podávame. Hospodárovi:

*Gospodar sjedi u zlatnu stolu
A noge drži u chladnu vodu,
Ni vodu muti, ni zlo govori,
Nego govori: „Bože pomози!“
Pomog'o Bog kuču i njegov dom!
A proletje ga zdravo zastalo,
Zdravo zastalo, tere veselo!
I oko i čelo,
Sve vam, bratjo, veselo!*

Neveste:

*Usadich lozu sred vinograda,
Navedoch vodu sa tri chladenca,
Da mi je loza vazda zelena,
Naša neviesta vazda vesela,
I oko i čelo,
Sve ti, sestro, veselo.*

Chvastúnovi:

*Junak potkiva koňa chrabrena,
Vidjela ga je žaba zelena,
Podigla nogu, junaku rekla:
„Potkuj i mene, mladi junače,
Neka bich konjem u goru utekla!“*

*I oko i čelo,
Sve ti, žabo, veselo.*

Obcovanie v obci, v spoločnosti ľudskej napospol žiada a oslavuje prstonárodné básnictvo také, ako v rodine, bohobojné a ľudské. S ľuďmi tak ako v rodine: a vždy „s ľuďmi ľudsky“, to je hlas duše národa nášho. Aj isté sväté zväzky rodinné Slovan rozširuje v pocite tomto, a pripúšťa do nich ľudí iného rodu, cudzích, ktorí tým nabývajú v obcovaní s nimi i v inom živote posvätné rodinné právo: právo na ich ochranu pred každým nápadom, právo pomoci v potrebách, právo šetrenia ich v obcovaní ako úda rodinného, a navzájom zaväzujú sa k tomuto všetkému. Stáva sa to takrečeným pobratimstvom a posestrimstvom u Srbov, čo sa i zvláštnym cirkevným obradom zasväcovalo a iste dosiaľ zasväcuje. U iných Slovanov niet, aspoň nakoľko nám vedomo, zvláštno k tomu obradu, ale i tu pobratenie si, t. j. oslovenie vzájomné slovom „brat“, má zvláštny význam a spája pobratavších sa užšie ku vzájomnej láske a pomoci. Tak i posestrenie. Ak u Srbov niekto v nebezpečenstve druhého slovom „brat“ zavolá, „bogom ga je bratimio“ — je obyčajný výraz srbských piesní — a na pomoc vyzve, oslovený za svätú povinnosť si pokladá v tej chvíli prísť mu na pomoc i nasadením vlastného života. Kára hrozná zastihne toho, kto sa prehreší proti povinnosti pobratimskej, alebo kto sa s nedobrym úmyslom blíží posestrime. Už hore sme uviedli pieseň, v ktorej Kraljević Marko strašne sa pomstí na posestrime, jeho brata zradivšej. Pomsta táto nebola by taká hrozná bývala, keby zradkyňa nebola bývala Markovi posestrimou. A v druhej piesni deva Mara, zavedená do Bulharska, prosí Pera Bugarina: „Bogom brate, Pero Bugarine, izved' mene iz zemlje Bugarske“, čo Pero — „To njoj Pero za Boga primio“ — bez odkladu i urobil. Ale na ceste k chladnej studienke prišli, a Mara umyjúc sa tam v kráse svojej sa pred Perom zajasala, on zblížiac sa jej hovorí: „Oj, Marija, Bogom posestrimo! Ja ću tvoje lice obljubiti“, a „što rekao Pero Bugarine, što rekao, to i učinio“, lež hneď zatým „sinu munja²⁴⁵ iz neba vedroga²⁴⁶, te udari Peru Bugarina; ljuto kune²⁴⁷ Marija devojka: Bog ubio svakoga junaka, koji ljubi Bogom posestrimu.“

Už hore sme uviedli, ktoré hriechy za veľké počítuje povedomie nášho národa v piesni vyslovené: s blížnym v rozbroji žiť, chcieť si z neho zisk dohnať a nečisto obcovať. Čistotné obcovanie, nakladanie s človekom ľudské, skromné vystupovanie je to, čo nadovšetko zveličujú piesne naše, a nič sa im tak neprieči, ako sebeckto, samopôžitok, alebo práve využívanie iných pre svoj ošoh, a nadutosť, chvastúnstvo. Pieseň srbská takto oslovuje človeka:

*„O, čoveče pravedniče!
Jedan Božij službeniče!
Ako misliš Božij biti,
Čini dobro za života,
Poštuj brata starijega,
I tebe će mladji tvoji;
U dobra se ne ponesi,
A u zlu se ne poništi,
Na tudje se ne lakomi“.* Atď.

A iná pieseň srbská vyššie cení múdrosť a poctivosť, než všetky okrasy tela:

*„Zlatni kove i srebrni, lijepo ti sjaš!²⁴⁸
Prvijenče, mudra glavo, da mnogo ti znaš!*

²⁴⁵ zjasal sa blesk

²⁴⁶ jasného

²⁴⁷ zaklína

²⁴⁸ trblietaš sa

*Na tebe su zlatna puca²⁴⁹ i svileni²⁵⁰ pas;
Više valja mudra glava i tvoj pošten glas,
Neg' na tebe zlatna puca i svileni pas“ — atd.*

Blížnym na pomoci byť, a najmä osudom bez vlastnej viny do nešťastia uvaleným, od prírody nešťastným, sirotám a skaličeným, zvelebujú sa v piesni slovanskej. Medzi nešťastnými od narodenia hlavne k slepým hlboký súcit javí národ náš; aký ľud myslí si slepec, že má pred sebou, keď sa v piesni srbskej takto k nemu hlási:

*„Mili Bože, na svemu ti chvala²⁵¹,
Mili Bože i nedeljo mlada!
Mili Bože, pomozí svakome,
Svakom bratu i dobru junaku,
Koji ore, pa sirote rani²⁵²,
I sirote i crva i mrava.²⁵³
Darujte me, ranitelji!
Ranitelji, roditelji;
Darujte me, bratjo moja
Plemenita i čestita!
Bratjo moja milostivna!
Nemojte me prolaziti,
Moga dara pronositi,
Moga dara ubogoga,
Ubogoga, malenoga;
Krajcara je malen darak,
Al' golema²⁵⁴ zadušbina,
Već podeli i nameni,
Svoje mrtve sve spomeni;
Molit ću vam molitvicu
Za sve kuće dobre sreće,
Za težaka i volaka,
Za putnika i vojnika,
Zarad djaka učenika:
Radosna mu majka bila!
Darujte me, mila bratjo!
Tak' ovako ne gledali!
Slepa čeda ne imali
Ni u domu, ni u rodu,
I u svet ga ne spremili²⁵⁵
Kano mene moja majka
Što je u svet opravila,
U neznanu, tudju zemlju
A za tudjim očicama,
Da se bijem i prebijam
Od nemila do nedraga,*

²⁴⁹ striebro a zlato na kabáte

²⁵⁰ hodvábný

²⁵¹ vďaka

²⁵² chová

²⁵³ červíka i mravca

²⁵⁴ veľká

²⁵⁵ nevystrojili

*Kao voda o bregove.
Vidiš, brate milostivi!
Mene vode tudje oči,
Mene rane vaše ruke,
Vaše ruke, teške muke;
Ja sam željan bela sveta,
Bela danka, žarka sunca,
Žarka sunca i meseca,
I po svetu pogledati,
I sve bratje oko sebe,
Crne zemlje ispred sebe,
Vedra neba iznad sebe. —
Mene vode tudje oči,
Ja s' ne mogu sam pomoći,
A bez vaše desne ruke
Niti mogu uzorati,
Niti mogu uskopati,
Što su vama beli dani,
To su mene tavnne noći,
Tavnne noći bez meseca.
Vidiš, brate, sužničara,
Sužničara, tavnničara,
Jer ne vidim bela danka,
Teške pute da putujem,
Teške brode²⁵⁶ da brodujem,
Ni' kog znadem, ni poznajem,
Već se bijem i prebijam
Od drveta do drveta,
Od kamena do kamena,
Od nemila do nedraga,
Kao voda o bregove.
Sužan će se oprostiti,
Iz tavnice izoditi,
Ja slepoće ni do veka,
Ni do časa umrloga
I do konca samrtnoga.“ Atd'.*

I na Slovensku na trhoch a všetkých väčších schôdzkach ľudu slepci pohnutlivo vykladajú svoj žalostný stav, spievajúc niekedy i zvláštne piesne pri husliach alebo inom nástroji, ako i táto pieseň ukazuje:

*„Ľudia Boží, ľudia,
Nechže vás prebudia
Husličky biedneho,
Žobráka slepého.
Kto chudým daruje,
Pán Boh ho miluje,
Kto chudým ukráti,
Pán Boh ho zatratí.“*

²⁵⁶ lode

Hriechy vyššie spomenutým ctnostiam odporne: robenie rozbroja, závisť atď., padajú v piesňach našich pod ťažkú pokutu. V piesni srbskej dvaja bratia, Pavle i Radule, veľkú mali k sebe lásku a takú dokazovali i sestre svojej Jelici, vďačiac sa jej často krásnymi darmi. Závidela jej to žena Pavlova i vymýšľala úklady na zolvicu Jelicu, podhodiac jej zlé skutky, ktoré sama porobila. Pre veľkú bratovu lásku k sestre nedarilo sa jej to zpočiatku, ale keď zaklala dieťa Pavlovo v kolíske a potvárala z toho zolvicu, podhodiac jej krvavé nože, vtedy Pavel neveril už sestre, na nevinu svoju prenikave sa odvolávajúcej, ale dal ju šmýkať a zmámiť na konských chvostoch. Ale:

*Dje je od nje kaplja krvi pala,
Ondje raste smilje i bosilje;
Dje je ona sama sobom pala,
Ondje se je crkva sagradila.*

A v zapätí toho prišla na Pavlovicu kára hrozná:

*Razbolje se mlada Pavlovica,
Bolovala devet godin²⁵⁷ dana,
Kroz kosti joj trava pronicala,
U travi se ljute zmije legu,
Oči piju, u travu se kriju,*

v ktorých mukách prosila Pavlovica manžela, aby ju k tomu, nad zolvicou vyrastlému kostolu dovedol, kde úfala sa dosiahnuť odpustenia; ale na ceste jej čosi šepotalo, že jej ani kostol neodpustí, zaprosila teda manžela, aby ju tiež na konských chvostoch dal šmýkať a roztrhať. Poslúchol ju manžel, a tu:

*Dje je od nje kapia krvi pala,
Ondje raste trnje i koprive²⁵⁸,
Dje je ona sama sobom pala,
Jezero se ondje provalilo,
Po jezeru vranac konjic pliva,
A za njime zlatjena kolevka,
Na kolevci soko ptica siva,
U kolevci ono muško čedo,
Pod grlom mu ruka materina,
A u ruci tetkini noževi.*

Najväčší hriech je otcovražda, i kára zaň je prehrozná. Spáchajúc ju podľa piesne srbskej cár Konštantín, zavolať na slávnosť, ktorú na jar svätiteľ, štyroch patriarchov, dvanástich biskupov, tristo mníchov a tristo diakonov, medzi ktorými bolo i „djače samouče“ — diakon samouk — a posadil ich za stoly, patriarchov s biskupmi za zlatý, mníchov za strieborný a diakonov za stôl z drahého dreva. Ako sa posadili, išiel cár Konštantín od stola k stolu, začnúc od toho, kde patriarchovia s biskupmi sedeli, a pokloniac sa pokorne spýtal sa, čo by mal robiť, aby sa svojho ťažkého hriechu sprostil. Patriarchovia s biskupmi odpovedajú, aby dal porobiť koruny zlaté a strieborné, daroval ich patriarchom a biskupom, tak že sa hriechu zbaví, ale

*Ne govore Bogu po zakonu,
Već govore caru po chateru.²⁵⁹*

²⁵⁷ rokov

²⁵⁸ žihľava

Mnísi odpovedajú, aby im dal urobiť šaty a okrem toho kláštory, v ktorých budú žiť mnohí mnísi a zaňho sa modliť bez prestania, ale tí tiež

*Ne govore Bogu po zakonu,
Več govore caru po chateru.*

Keď prišiel cár k stolu diakonskému, na otázku predloženú diakoni mlčia, a hovorí „djače samouče“: lež

*Ne govori caru po chateru,
Več govori Bogu po zakonu —*

a to, aby dal budúnok spraviť z bučiva, namazal ho lojom, v ňom sa zatvoril a dal ho zapáliť, tak aby horel budúnok od večera do rána, a ak zostane v budúnku, potom že bude hriechu zbavený. Urobil tak cár, hoci mu ťažko padlo, ale miesto seba zatvoril do budúnka „djače samouče“, zapálil budúnok, ktorý stál v ohni od večera do rána, a ráno prišiel pozrieť, čo sa stalo s budúnkom a samoukom:

*Od čelije ništa do pepela,
Nasred njega samouče djače,
U ruku mu knjige saltijeri²⁶⁰,
Te se moli Bogu po zakonu.*

Vidiac neočakávané divadlo, cár s prekvapením dal hneď druhý taký budúnok spraviť, zatvoril sa doňho, dal ho zapáliť, a budúnok ako predtým horel od večera do rána. Ráno prišlo na miesto „djače samouče“, ale tam:

*Od čelije ništa do pepela,
Ono traži cara po pepelu,
Desnu mu je nachodilo ruku,
Ruka mu se desna posvetila,
Što se caru ruka posvetila,
Njom je mloga dobra učinio:
Mloge gladne jeste nahranio,
A žedne²⁶¹ je care napojio,
Gole, bose jeste preodjeo,
Nadgledao²⁶² ništa²⁶³ i uboga.
Za to mu se posvetila ruka.*

Pozoruhodné je i to v piesni, že len samouk, múdrosť samoroštlá, hovoril po zákone Božom, nehľadiac na nič, len na pravdu svätú.

Ako na zlé skutky prichodí trest, tak za dobré neminie odmena. Väzeň Todor v srbskej piesni beduje v žalári, že zajtra nastáva deň svätého, ktorého meno nosí, a nemá ho čím osláviť, nazve teda „Bogom brate“ vrátneho žalára, aby mu väzenie otvoril, pustil ho na rukojemstvo božie, „na Boga na jemca“, aby mohol vyjsť von medzi kupcov, tam vyprosiť si chleba a vína a tak zajtra nakŕmiť v žalári biednych väzňov. Vrátny prosbu „za Boga primio“,

²⁵⁹ žiadosti

²⁶⁰ žalmy

²⁶¹ smädných

²⁶² opatroval

²⁶³ žobráka

na rukojemstvo Božie ho z väzenia pustil, a tak Todor vyšiel von, ale nemal ničoho, za čo by potrebných vecí nakúpil, okrem jedného noža, a ten kupcom po dhšom jednaní za štyri dukáty i predal, vlastne len toľko dostal od jedného, pomyslivo si na „Boga i dušu“. Z tých peňazí za dukát kúpil bieleho chleba, za druhý vína, za tretí drobnějších vecí, a týmto všetkým nakrmil na deň mena svojho svätého biednych väzňov. Štvrtý dukát rozdal medzi nich

*Večeraju, piju vino ladno,
Setiše se lepe slave Božie,
Usta Todor, u slavu napija:
„O ubava lepa slavo Božia!
Svety Djordje, krsno ime moje!
Oprosti me tamnice proklete“!*

Sotva že dopovedal slová, tlčie junák na vráta a volá „brata, vojvodu Todora“ von z temnice na dve, tri slová. Todor mu odpovedá, aby odpustil, že nemôže, lebo že je temnica už zatvorená a mnohými kľúčmi už pozamykaná; ale junák zvonku ohlasuje sa, aby len išiel, že je otvorená, že všetkých deväť vrát otvorených stojí do korán. Čo počujúc Todor, urobil tak, vyšiel von a našiel tam čudného junáka na zelenom koni, odeného v šarláte, v nádhernom šiřaku, ktorý mu oznamuje, aby dnes v noci vyšiel z temnice, a dáva mu radu, ktorou cestou sa má íať, aby odišiel bezpečne. Vbehol Todor do väzenia, aby dal junákovi čašu vína, ale toho už, keď sa vrátil, tam nebolo; vbehne potom ešte raz dnu, oznámi väzňom, že všetky vráta do korán stoja, a tak i Todor i jeho spoluväzňovia vyjdú všetci von, a každý na svoju stranu. Domov prijdúc Todor uhostil ešte raz na deň mena svojho svätého všetkých známych i priateľov, i každého, kto prišiel.

Akokoľvek priečia sa národu nášmu skutky človeka nehodné, tak predsa obľubuje si on odvahu a z nej pošle skutky, čo priam i nedržia sa v prísnych hraniciach zákonných. Rado má prostonárodné naše básnictvo dobrodruhov, keď oni len nejdú zúmyselne na lúpenie alebo práve na ohavné vraždy, ale keď sa to stáva viac z tej obľúbenosti neviazanej slobody po horách, po šírom poli, z toho života bez starostí zo dňa na deň. Obrazotvornosti nášho národa veľmi lahodí podobné postavenie, a tedy i jeho básnictvu. To akési panovanie nad horami, to nezapodievanie sa starosťou o každodenný život, to pohrdanie nebezpečenstvami veľmi vábi a istým obdivovaním naplňuje jeho myseľ, a preto i takýchto dobrodruhov, ako už i zo samého tohoto slova vidno, nenazýva potupnými menami, ale volá ich ako Slováci „dobrými chlapci“, i len „chlapci“: „V tých zvolenských horách tichý ohník horí, okolo ohníka dvanásť chlapcov stojí“, alebo ako Rusi „udaloi molodec“ — odvážnym mládencom. Ale tým viac zaníma sa myseľ národa dobrodruhmi takýmito, keď v dobrodruženie svoje zachytia prospech národa a vykonávajú ho z hlavnej čiastky na úľavu národa utisnutého, ako srbskí hajdúci, alebo keď im aspoň taký úmysel, čo, pravda, tiež svoje príčiny mať musí, pripíše všeobecné národa zmýšľanie, ako ľud slovenský povestnému svojmu Jánošíkovi. Srbský národ ani nevykladá na zlé hajdúkom svojim, keď ich dlhé cievy roní na zem guľami Turkov horami idúcich, alebo keď v čistom poli jasajú sa ich handžáry a z pliec valia hlavy turecké, lebo každý Turek je národa dráč neznesiteľný, každý, kde môže a sa mu tak ľúbi, pripraví Srba o majetok, o život i celú jeho rodinu, kde národ teda žije v ukrutnom útisku a úplnom bezpráví. Preto i sprevádza národ dobrodruhov takýchto, keď sa im zle zvodí a padnú do rúk, so súcitom i na ostatné miesto, popravište, — ako slovenský ľud obecný dosiaľ o Jánošíkovi verí, že tí, ktorí ho na smrť odsúdili, i teraz ešte zaňho platiť musia, — a dáva im skonáť odvážne, po mužsky. I vskutku najviac dobrodruhov tak dokonáva, lebo plačtivci sa na dobrodružstvo nechytia. V ruskej piesni ide taký „dobroj molodec“ množstvom ľudu bez najmenšieho ustrnutia na smrť, pred ním kat s mečom, za ním otec, matka i žena s plačom a s prosbami, aby sa pokoril a vladára o milosť prosil; kameneje jeho srdce, hovorí pieseň, o milosť neprosí a umiera bez slova. I Jánošík vraj už na samej šibenici s hrdosťou odvrhol milosť, ktorá mu podľa viery ľudu práve došla. Ba samo toto miesto smrti, šibenica, nie je také ošklivé a potupné v prostonárodných spevoch našich, ako inde, ale predstavuje sa viac ako miesto, na ktorom dokonáva bujará myseľ a odvaha, čo vidno i z niektorých už uvedených piesní.

Pozoruhodné je ostatne, že i dobrodruhovia kajajú sa z priestupkov svojich. Tak i Jánošík, o ktorom si Slováčok spieva:

*Jánošík, Jánošík, samopašné dieťa,
Kebys' nebol zbíjal, nevešali by ťa;
Veď som ja nezbíjal chudobu, sedliakov atď.,*

rád vraj dal v horách sebe i svojim druhom kázne držať, v ktorých kazateľ musel z povinnosti ich remeslo dobre vykarhať. Tak i starý ranený dobrodruh prosí o pohreb svojich druhov v piesni slovenskej:

*Na vysokých horách
Jasný ohník horí,
Ktože pri ňom sedí?
Dvanásti zbojníci
A trinásty starý
Všetek dorúbaný:
„Tovaryšia moji!
Tú moju šablíčku
Na dvoje rozlomte,
A tým tenším koncom
Hlavu mi odtnite,
A tým hrubším koncom
Jamu mi vykopte!“*

I Rusi majú svojich, piesňami národnými oslavovaných bohatierov, ktorí zo svojej vôle a na svoju ruku veľké podujatia vykonávajú, najmä: Iliju Muromca a Čurilu Plenkoviča, odetých však v piesňach do polobájového rúška. Piesne kladú ich do časov Vladimíra Veľkého a pripisujú im bohatierske nadobýčajné činy, ako premoženie strašných zbojníkov a iných čudných divotvorov. Sám Vladimír odmieňa ich hrdinské skutky, ba práve prichodí k nim v hosti do ich dvorov, železnou ohradou podľa slov piesne otočených.

Ak sa spríkri niekomu život v spoločnosti, v obci, azda že dolieha naňho útisk ťažký, ide podľa piesní našich alebo na dobrodružstvo, alebo na vojnu. Tak sa hovorí o Jánošíkovi, že išiel „poza bučky“ pre veľký útisk poddanstva zemianskeho v ten čas, a o druhom svedčí dosť slovenských piesní, napr.:

*Panština, panština, ty tvrdá panština,
Nech ťa parom vezme, idem do Budína.
Idem do Budína, na to Rákoš-pole,
Tam strasiem zo seba sedliacke mozole.*

Alebo:

*Nechcem ja viac poddaným byť,
Radšej pôjdem krajne slúžiť;
Čo mi dajú, to mi dajú,
Len si ma tam radi majú.*

A tak i:

*Už som bez starosti, zbaviu som sa pána,
V Leviciach verbuju, dám sa za husára.
Dajú mi tam šabl'u, čižmy s ostrohami,
Čo mi budú brinkať hore Levicami;*

*Šablička brúsená, to je moja žena,
Karabín, pištola, to sú deti moje.*

V tomto pocite spieval tiež ľud slovenský:

*Počkajte vy páni, uhorskí zemäni,
Bude sa probuvať Bonaparte s vami! atď.*

Spojenie dobrodružstva s vojnou je kozáctvo, slávne v Slovanstve, povestné i v ďalšom svete. Neustále napádaný býval kmeň maloruský od nájazdníkov rozličného mena, z Ázie do Európy z času na čas sa vyrojujúcich, alebo vedúcich na jej hraniciach túlavý a lúpeživý život, ako: Pečenegov, Polovcov, Tatárov atď., a preto znechutiac si mnohí duchom odvážni svoj neistý život, ustavične nebezpečenstvu olúpenia vystavený, a nechtiac potom dobývať z tvrdej zeme potravu svojím len na korisť nájazdníkom, opustili pluh i dom svoj a zamenili ho mečom a pobytom v hustých, nepriehľadných lesoch Dniepra i na jeho mnohých pohodlných ostrovoch, i spojac sa, dali sa sami na boj proti zanovitým nájazdníkom. Toto sú počiatky povestného kozáctva. K týmto odvážnym molodcom, netrpiacim v pôvodnosti svojej ženskými medzi sebou a osadivším sa, ako rečeno, stred široko-d'alekých čiernych lesov nad Dnieprom a na ostrovoch jeho, hrnuli sa po ich bojnom vystúpení dobrodruhov a nespokojenci zo všetkých strán, chytali sa spolu s nimi meča i koňa a rozmnožovali počet ich valne. Osadlí v lesoch, na ostrovoch, prahoch, vodopádoch Dniepra, i za nimi, bývali v oddieloch, ohradzovali budúčky svoje priekopami, valmi, kolmi, zabezpečovali tajnými východmi, a o spoločných výpadoch a podujatiach rokovávali a uzavierali v obecnej rade. Rozmnožením šírili sa hore Dnieprom, vzrastali v kurenia — oddiel chalúp —, chutory, osady spájali, šíriac sa, s mestami ďalšími svojho kmeňa, dávajúc celému jeho životu novú podobu a nový smer. V pôvodných kozáckych siečach, tak nazvaných prvotných ich usadliskách stred hustých lesov, na vysekaných, vymýtených miestach, kde nebolo nijakej bezpečnosti, ale ustavičné nebezpečenstvo hrozilo, kde teda len mužská odvaha samojediná mala miesto, nebolo slobodno brať ženy, ale ďalším osadníkom kozáckym dovolila sieč ženbu — v ich reči obabenie sa —, a tým ustálila tvorenie a ustrojenie kozáctva, ktoré nadýchla duchom svojím. I v ustrojenom kozáctve, ako v pôvodnej sieči, o spoločných podujatiach rokovalo a rozhodovalo sa v spoločnej rade; na vodcovstvo v bojoch volieval sa hlasom všetkých „otec ataman“, ktorý však zo všetkých svojich činov prísne zodpovedať sa musel v rade starešín. Nešťastný súc v podujatiach vojenských, či vinou svojou či bez viny, prepadával prísnemu súdu starešín, a niekedy zaplatil nešťastie i svojím životom. Okrem spoločných podujatí mohol každý užiť slobody podľa najlepšej vôle svojej, vykonať dobrodružstvá proti spoločným nepriateľom, keď si trúfal, s tým však, čokoľvek vymohol, delieval sa „s bratmi kozákmi.“ Postupom času v kozáctve, sprvoti len na spoločnú obranu a odvážne nápady na nepriateľov založenom, rozvinul sa i duch vyšší. Neskorší zanovití nepriatelia kozáctva boli najmä mohamedáni, Turci a Tatári, ktorí, dorážajúc kde len mohli na kresťanské národy so surovou ukrutnosťou, vzbudili v bojovních kozákoch povedomie a vôľu obrany kresťanstva proti mohamedánstvu — „busurmanstvu nevernému“. Duchom týmto prejalo sa všetko kozáctvo a utvorilo sa ním v kresťanstve východné rytierstvo. Moc i samé meno kozácke boli postrachom „busurmanom kliatym“, posýpavším veľaráz od meča a kopije kozáckej stepi dneprovské a donské nesčíselnými mŕtvolami. I Azov krymský, ba i sám Carihrad plienovali kozáci, doletiac na Čierne more na ľahkoletných svojich čajkách. Iné okolité národy šetrne sa držovali k moci kozáckej; Litovci i Poliaci hľadávali ich priateľstvo, ale neskôr títo poslední, chtiac ich podvrhnúť svojej „rzeczy pospolitej“ a zameniť meče v ich rukách na pluhy, vzbúrili proti sebe kozáctvo a zakúsili tiež jeho hrozného meča. Následkom týchto udalostí kozáci, otočením už mocnejšími a zriadenejšími od seba obcami, poddali sa, keď sa im poddať bolo, cárom svojej viery, vládarom ruským pravoslávny. Tak miznú kozáci ako samostatní z poľa dejín a s nimi tratí sa zjavenie, ktoré vo svojej neviazanej slobode, ale pritom slobode i v svojom čase i na svojom mieste, v svojej dobrovôli, nenutkanej a nekarovanej nijakými predpismi a rozkazmi, v svojej odvahe mužskej a hrdinskej obetivosti, sporej i s polachatovaním si a

dobrodružením i so vznešenými snahami, je najjasnejším činným básnickým zjavom slovanského sveta.

Obce s obcami, kamkoľvek sa ťahajú s národom, tú istú reč užívajúcim, tvoria vlasť; aspoň tak bolo od prvoti pri tvorení vlastí. Vlasť v zmysle slovanskom je zem so všetkým tým, čo je na povrchnosti jej s vrchami a rovinami, horami a poľom, potokmi a riekami, jazerami a všetkým iným, obydlená ľudom tej istej reči, jedných obyčajov, mravov a zákonov. Toto je nie štát podľa západoeurópskeho pochopu a zmyslu, ale Slovan, u ktorého myšlienka oblek mať musí, u ktorého len pochop s predmetnosťou spojený úplnej živosti nabýva, ktorý z odľahčeného pomyslu veci neurčuje, berie v myšlienke vlasti ľudí a zem dovedna, a žije mu jedno s druhým. Ľud náš tak je priviazaný k ľuďom svojej reči, ako k zemi, ktorú ľud ten obýva, a preto tak nerád ju opúšťa a naveky sa od nej lúčiť prichádza mu len s bolesťou najväčšou. Rus, keď povie svoje „sviataja Rus“, myslí si i svoje chrámy pravoslávne, i svojho cára, i jeho vôľu vykonávajúce zástupy, i svoj dom, i svojich ľudí, i „matušku Volgu“, i „molodca Dona“ a čo všetko ešte iné pritom: slovom, stane mu s tým slovom celá zem ruská vo svojej veľkosti, v svojom živote, so všetkým, čo na sebe nosí a čo je božie, na pamäť. Tak cíti i Poliak pri svojej „ojczyznie“, tak Srb atď., a kde sa toto spojenie rozpadlo, tam hynie i tá tuhá priviazanosť k vlasti a prvotné povedomie slovanské upadáva. K tejto vlasti tak myslenej a znázornenej, že Slovan nekonečnú lásku mať musí, je vec prirodzená a nevyhnutná, a preto i postavy, vystupujúce silne pri jej tvorení alebo úpadku do nebezpečenstva, hlboko sa vryjú do živej jeho duše a on ich oslavuje zvučnými piesňami. Piesne tieto, zvelebujúce hrdinov, sú vlastné spevy bohatierske, epické. Prostonárodné naše piesnictvo chová i spevy takéto a vrchovisko ich sú neoceniteľné spevy Rukopisu kralodvorského, ku ktorým sa družia junácke spevy Srbov, plemena bohatierskeho, a k týmto zas dумы ukrajinské kozákov. Tieto spevy oslavujú mužov, zachránivších vlasť, ešte pri jej jednotení a tvorení sa vnútorným násilným odporom, alebo cudzím návalom, o slobodu národu hrajúcim, ohrozenú, ako spevy české a slovutný ruský spev Igor Svätoslavič; alebo oslavujú činy mužov, v rozličnom položení života s ozornou silou ducha a najviac i tela vyvedené, a tým, čo myseľ nášho národa za najkrajšie v obcovaní ľudskom pokladá, vyznačené, ako spevy srbské i dумы kozácke, alebo slávne skončenie bohatierov, činy svojimi v národe sa zaligotavších, ako oboje tieto spevy posledné.

V Rukopise kralodvorskom oslavuje sa udatnosť a vehlasnosť Vyhonova a Oldrichova, Prahu, stolicu vlasti českej, z ruky Poľanov vydobyvších; odvaha Beneša Hermana, porazivšieho Nemcov-Sasov, do vlasti českej pustošiť a plieniť vpadlých; hrdinstvo Zábója a Slavoja, v nekonečnom zápale za slobodu svojej vlasti:

*„Ai, ty Zábóju, pieieš srdce k srdcu,
Piesnu z streda hoře iako Lumír,
Ký slovy i pieniém bieše pohýbal
Vyšehrad i vše vlasti:
Tako ty mie i všiu bratř.
Pievce dobra miluiš boži,
Piej, tobie ot nich dáno
V srdce protiv vrahóm.“
Zře Záboi na Slavoieva
Zapolena zraky — atď.*

*„Ai, Ludieče, ty si parob na paroby krále!
Ty rci svému ukrutníku,
Že dýmem iest nám velenie ieho,“*

potrieskavších Nemcov-Frankov, pod jarmo ju hodiť s vojskom dotiahlych a s hanbou zo zeme vyhnaných; moc Neklana a Čestmíra, pokorivších Vlaslava, najvyššej vladárskej moci sa vzpierajúceho vладыku, srdnatosť Jaroslavovu, porazivšieho pod Hostýnem na Morave po strašlivom obľahnutí Tatárov. Obľahnutie trvalo už viacej dní, tuhý boj každý deň sa obnovoval, Tatárov vždy viac a viac pribývalo:

*Aita rozmnožíe sie Tatar mnostvíe,
Jak sie množie večernie tma v jeseň,
I u povodniu sich Tatar lutých
Kolebáše sie voj křestian středem,*

a malý pluk Jaroslavových Čechov v tuhom obklúčení, trápený pritom v letnom parne na vrchu horúcim smädóm, nevidel pomoci a zbavenia. V takomto položení:

*Deň sie rozhoříeva na poledne,
Křestiené padachu trapnú žižniú,
Vypražená usta otviérachu,
Pievše chrapavie k mateři božíei,
K niiei svá umdlá zraky obracachu,
Žalostivo rukama lomichu.
Od zemie do oblak teskno zřechu,*

radí Vestoň, aby sa poddali a zachránili život:

*„Nevzmožno nám déle žižniú tráti,
Nevzmožno pro žižň voievati;
Komu zdravie, komu drah životek,
Tomu v Tatarech milosti ždáti.“²⁶⁴
Tako řechu iedni, tako družii:
„Trapnieie shynúti žižniú meča,
V porobie nám bude vody dosti.
Za mnú, kto tak smyslé — vece Vestoň —
Za mnú, za mnú, koho vy žižň trapi!“*

Ale na zradcu skočí Vratislav:

*Tu Vratislav iak tur iarý skočí,
Vestonia za silnie paži chvati,
Dié „Prorado, skvrno křestian viečná!
V záhubu chceš vrci dobré ludi?
Ot boha na milost ždáti chvalno,
Ne v porobie ot svieřepých Tatar.
Nerod'te²⁶⁵, bratřie, spieti v pohubu!
Přetřpiechom nailuteiei vedro²⁶⁶,
Bóh ny silil v rozháralé póldne,
Bóh nám sešle pomoc ufaiúcim.
Zastyd'te sie mužie takých řečí,
Ač sie hrdinami zváti chcete,
Pohynem-li žižniú na siem chlúmce,
Smrt sie bude bohem zamieřená,
Vzdámy-li sie mečem našich vrahóv,
Sami vraždu nad sobú spáchamy.
Mrzkost iest poroba Hospodinu,
Hřiech v porobu samochtiéc dát šiiu“ — atd.*

²⁶⁴ čakať

²⁶⁵ nechciete

²⁶⁶ horúčosť

Bohatský spev ruský, Igor Svätoslavič, spieva ťaženie Igorovo proti Polovcom, dravým nepriateľom zeme ruskej. Igor vytiahol do poľa, ale nedočkajúc výpravy ostatných kniežat a nepozorujúc na znamenia, nešťastia mu veštiace: „Solnce jemu ťmoju puť zastupaše, nošč stonušči jemu grozoju ptič ubudi, svist zvierin v stazbi, div kličet vrchu dreva“ — pustil sa do boja. „Črlen stiag²⁶⁷, biela choriugov’, črlena čolka, srebreno stružie²⁶⁸ chrabromu Sviatslavličiu“ ... „Rusiči velikaja poľa črlenymi ščity pregorodiša, isčuči siebie čti a Kniaziu slavy“, ale hoci sa Rusi hrdinsky bili, podľahli množstvu Polovcov. „Biša sia deň, biša sia drugij; tretiago dni k poludniju padoša stiazi Igerevi. Tu sia brata (Igor a Vsevolod) razlučista na brezie bystroj Kajaly. Tu krovavago vina nedosta, tu pir dokončaša chrabrij Rusiči: svaty popojiša a sami polegoša za zemľu Ruskuju. Ničit’ trava žaloščami, a drevo s tugoju k zemli preklonilos. Uže-bo, bratie, neveselaja godina vstala, uže pustyni sila prikryla.“ Igor padol do zajatia: „Tiažko ti golovy kromie plečiu; zlo ti tielu kromie golovy: Ruskoj zemli bez Igoria“, ale útekom sa oslobodiac prišiel do zeme svojej na veľkú jej radosť: „Solnce svietit sia na nebesie, Igor kniaz v Ruskoj zemli. Devici pojut na Dunaji. Vijut sia golosi črez more do Kijeva. Igor jedet po Boričevu k sviatoy Bogorodici Pirogoščej. Strany radi, gradi veseli, pievše piesni starym Kniazem, a potom molodym. Pieti slava Igoriu Sviatslavličiu, Boj-Turu Vsevolodie, Vladimiru Igoreviču. Zdravi Kniazi i družina, pobaraja²⁶⁹ za christijany na poganyja plky. Kniazem slava, a družinie.“

Ak dokáže bohatier pri činoch hrdinských i skutky, povstale z pohnútok duši nášho národa takých milých, ľudských, ak sa zaujíma hrdinstvom svojím utisnutých a nevinných všade, kde mu pred oči prídu a ak má sa v celom konaní svojom ku každému, nech je v akomkoľvek odeve a v ktorýchkoľvek okolnostiach, ako k blížnemu a človeku, stane sa bohatier taký národu nadovšetko obľúbeným, jeho miláčkom, a meno jeho, prechodiac z pokolenia na pokolenie, ostáva neprestajne živým v mysli a v ústach národa ho oslavujúceho. Taký bohatier je Kraljevič Marko národu srbskému.

Kraljevič Marko vykonáva všade, kde treba, činy hrdinské, a sila jeho je taká veľká, že jej nemožno temer odolať. Pri večeri si sedí Marko so starou matkou, pri suchom chlebe, a „rujnom“ — červenom — víne, i prídu mu tri listy, jeden „od Stambola grada“, v ktorom ho turecký cisár pozýva, aby mu prišiel pomáhať v boji proti Arabom, druhý „od Budyma grada“, v ktorom ho budínsky kráľ žiada seba na veselie, „da ga vjenča s gospodjom kraljicom“, a tretí „od Sibinja grada, od vojvode Sibinjanin-Janka“, aby mu prišiel na krst synov. Pýta sa Marko matky, kam mu ísť, ale nehúta dlho a na vojnu sa hned’ odhodlá, čo i matka schvaľuje: „Idi, sinko, na carevu vojsku, a Bog će nam, sinko, oprostiti, a Turci nam ne će razumjeti“, a tak vyberie sa na vojnu, a len čo dôjde do Carihradu, cisár hned’, zoberúc silné vojsko, ide s Markom „preko mora Sinjeg’ na Arapsku ljutu pokrajinu“, kde Marko hned’ so svojím vojskom 44 zámkov dobyje.

Ale hrad Okan nemôžu dobyť za tri roky, hoci Marko arabské hlavy seká ako kosa trávu, čo vidiac Turci, závistliví tej priazne, v ktorej u cisára stál, hovoria cisárovi, že Marko len mŕtvym hlavy odtína, a jemu, aby sa pochlubil, ich donáša. Počujúc to Marko, vypýta sa od cisára na deň, lebo že má zajtra krstný deň svojho mena po zákone a obyčaji sláviť, čo cisár odoprieť nemohúc, „od ina se caru ne mogaše“, Markovej žiadosti povolí, a tak odíde Marko z hojného poľa, rozopne si ďaleko od vojska v zelenej hore šiator a tam slávi deň mena svojho, popíjajúc si počerňavé víno. Hned’ na druhý deň poznávajú Arabi, že nieto Marka vo vojsku, kričí teda arabská stráž, aby teraz uderili na Turkov, lebo „nema onog’ strašnoga junaka na šarenu konju velikome“ (Markov Šarac), čím posmelení Arabi udrú, a podľa slov piesne 30 000 tureckých vojakov zbijú. Posiela list cisár Markovi, aby prišiel, lebo že mu utrpelo vojsko hroznú stratu; ale Marko, chtiac, aby závisť turecká ešte väčšmi bola pokarhaná, sedí si len ďalej v hore a popíja víno. Druhý deň sa to všetko opakuje, čo dňom predtým: stráž arabská

²⁶⁷ zástava

²⁶⁸ kopija

²⁶⁹ bojovavší

volá, aby teraz, keď niet strašného junáka, uderili; udrú a zabijú 60 000 Turkov. Zle je cisárovi okolo srdca, píše a prosí Marka, aby prišiel; ale ten odopiera, aby sa ešte inak potrestala závišť. A tak na tretí deň, keď ho stále nebolo, zbili Arabi 100 000 tureckých vojakov. Na opakovanú prenikavú prosbu cisárovi, že Arabi už celý tábor zničili, príde konečne Marko, sadne na Šarca, ktorého vidia Arabi, hneď kričia, aby pred strašným junákom ustupovali; dá sa do nich, rozloženie ich vojsko hneď na tri strany: jednu čiastku poseká šablou, druhú pošliape Šarcom a tretiu doženie pred cisára. Vykonal Marko svoje, a keď vykonal, hovie si. Bolo na ňom 70 rán, ktoré aby si vyhojil, dáva mu cisár z veľkej vďačnosti tisíc dukátov, pýtajúc sa ho pritom, či si ich trúfa vyliečiť, a sám mu podáva drahocenné lieky. Ale Marko odpovediac, že si trúfa, berie tisíc dukátov, ide, sprevádzaný cisárskymi sluhami, majúcimi naložené opatrovať ho a bdieť „da ne umre Marko“, z hostinca do hostinca, kde by bolo lepšie víno, a tak sa vyhojí, a rany mu zacelejú.

Ako bohatier zastáva Marko utisnutých a nevinných. Deva jedna, od dvanástich Arabov chytená a v trápnej nevôli držaná, pribehne k Markovi pod šiator, bratimi ho a prosí, aby sa jej zastal a ochránil od ukrutníkov; a Marko hotový berie ju za ruku, pod šiator usádza a uhostí. Ale hneď pribehne dvanásť Arabov, a na Marka! Usmieva sa Marko a hovorí, aby sa nechytali doňho, aby si vraj dušu na nich ohriešť nemusel; ale tí nedajú si nič povedať, začnú šiator rúbať a chcú ho podvrátiť. Sadne Marko na Šarca, posadí devu za seba a poseká za chvíľku všetkých Arabov:

*Pak se manu preko polja ravna,
Kano zvezda preko vedra neba,
Ode pravo ka Prilipu gradu,
Ka svojemu dvoru bijelome,
Pak dozivlje Jevrosimu majku:
„Jevrosima, moja stara majko!
Moja majko, moja slatka rano!
Evo mati, Bogom posestrime,
Ran' je, majko, mene kakono si,
Udomi je, kano čedo svoje,
Da bi, majko, stekli prijatelje.“
Ranila je Jevrosima stara,
Ranila je, i udomila je. — Atd'.*

Tak v inej piesni Markovi, jachajúcemu Kosovým poľom, žaluje sa Kosovka devotka, že okolie toho poľa zakúpil od cisára tureckého „Arap prekomorac“, a tomu že každý, kto sa chce ženiť, musí platiť po 34, a ktorá sa chce vydávať po 30 dukátoch, okrem toho že musia byť ženy a devy z celého okolia rad-radom Arabovi a jeho sluhom po vôli. Ona, chudobná, nemá kde vziať toľko dukátov, a dnes je na nej rad ísť do šiatra Arabovho, ale že ta nepôjde:

*„I' ću jedna u vodu skoćiti,
Ili ću se mlada obesiti,
Volim, brate, izgubiti glavu,
Neg' ljubiti svoj zemlji dušmana.“*

Obdaruje Marko Kosovku bohato, a dozvediac sa od nej, kde je šiator, hovorí, že ide ta. Vystríha ho Kosovka, lebo že už od Arabovej ruky 77 junákov zahynulo; ale Marko:

*Dobra Šarca vrlo rasrdio,
Iz kopita živa vatra seva,
Iz nozdrva modar plamen liže;
Srdit Marko jezdi niz Kosovo,
Roni suze niz junačko lice,
A kroz suze gnjevno progovara:*

*„Oj, davori, ti Kosovo ravno!
Šta si danas dočekalo tužno,
Posle našeg' kneza čestitoga,
Da Arapi sad po tebi sude!
Ja sramote podneti ne mogu,
Ni žalosti velike trpiti...
Danas ću vas, bratjo, osvetiti,
Osvetiti ili poginuti.“*

Ustrnú sluhovia Arabovi nad blížiacim sa takým jazdcom, i oznamujú pánovi čudného junáka so strachom, ale ten im hovorí, aby ho prijali a uviedli pod šiator, že chce akiste za ženbu zaplatiť. Vyjdú teda sluhovia v ústrety Markovi, ale zazrúc ho zblízka „ne smedoše pred Marka iziíci“ i zakrývajú si zbroj ako len môžu. Zlezie Marko z koňa, pošepkajúc mu, aby sa dobre držal a stál pri bráne napohotove, a vstúpi do šiatra, hovoriac, že doniesol odkup, ale vyhodí len tri dukáty, lebo že nemá viac. Rozsrdený Arab dá sa ho biť buzdovanom, a Marko sa len usmieva a pýta sa, či žartuje; ale keď Arab odpovedá, že on to naozaj myslí, udrie ho Marko zľahka a zrazí mu hlavu z pliec. Zatým sluhov jeho mečom poseká a vnesené hlavy srbských junákov pochová.

Pri všetkom svojom hrdinstve je Marko skromný a uznanlivý. — Turek Alilaga, vidiac postonávať Marka, vyzýva ho na súboj v strieľaní a kladie podmienky, že ak Marko jeho zastrelí, aby si vzal jeho dvory, statky i jeho ženu, ale ak on Marka, že nechce ani jeho dvorov ani ženy, ale vezme si Šarca, a Marka obesí. Odrádza mu Marko, aby sa nedával do toho, ale Turek nedá pokoja, a naostatok Marka prisilí. Strieľajú z kuší v diaľku; Alilaga, neistý svojho, chce sudcu súboja získať si dukátmi, ale ako to Marko zbadá, zahrozí mu, z čoho Turka zimnica vychytí, a Marko hodne podstrelí Alilagu. Strach popadne Turka po prehraní súboja, i prosí sa Markovi so slzami, aby ho neobesil, s radosťou že mu dá statky i ženu.

*A besedi Kraljeviću Marko:
„Mene tvoja žena ne treba,
U nas nije kano u Turaka,
Ja na domu imam ljubvu vernu,
Plemenitu Jelicu gospodju.“*

Uradovaný Turek hodí sa mu okolo hrdla, bozkáva ho a potom častuje za tri dni.

V Kruševе v hostinci sedí za stolom 20 vojvodov a pijú víno, dohadujúc sa, ktorý z nich je junák najlepší; podnapití istia, že najlepší vojvoda je Janko, a Kraljević Marko najhorší. Nepovedal na to Marko pri svojom víne ani slova, ale vyjdúc von napojiť Šarca vínom, uzrie poľom idúceho na vranom koni junáka, ktorý sa jedľou v ruke kryje od páľčivého slnka. Marko vstúpiac do hostinca, oznamuje to vojvodom, dodávajúc, že takého junáka ešte nevideli, a že keď do hostinca príde, všetci sa mu poklonia. Vojvodovia urazení odpovedajú, že sa nepoklonia, ani že ho nepozdravia. Vtom vojde junák do hostinca, dvere za sebou zavrie, až sa dom zatrasie, a vstúpi do svetlice. Hneď pri vstúpení klaňajú sa mu vojvodovia a pozdravujú ho radom, Marko len neskôr ho pozdraví. Iba jediný Banović Sekule ničím ho neprivíta, a tým rozsrdený junák vyzve ho na súboj. Ide s nechťou Sekule, spoliehajúc sa pritom na pomoc druhých; chytia sa, ale junák hneď ho praskne o zem, až zavolá: „Joj mene majko“ a pýta vojvodu Janka o pomoc. Nejde volaný; ale Marko, vidiac, že je zle, priskočí a junákovi hneď koniec urobí. Vrátiac sa do hostinca, nenájde tam nikoho, lebo vojvodovia všetci boli zutekali. Za nimi volajúc Marko vráti ich a pousádza za stôl k vínu. Strhne sa zasa reč medzi nimi, kto je najlepší junák, a tu potom jednohlasne za najlepšieho uznávajú Kraljevića Marka.

Otrok cisára tureckého, Musa, znechutiac si služobnosť, utečie a vystaví si zámok pri mori, z ktorého rabuje okolie, a všetkých cisárových úradníkov, ktorých popadne, na šibenici odpravuje. Žaloby na žaloby dochodia cisárovi na Musu, čím cisár rozsrdený, vysielá proti nemu junákov povestných, ale z nich ani jeden sa už nevracia. Utisnutý cisár na Marka vypúšťa ho z temnice, v ktorej ho väznil už tri roky, privádza za pár mesiacov do síl vínom,

škopovinou a bielym chlebom, a keď Marko takto trochu okreje, vystrája ho na vzbúrenca. S novým mečom, ale horšie kovaným, nežli bol Musov, ide Marko na svojom Šarcovi proti Musovi, zastane ho v nedeľu kdesi na poli a vyzve na súboj. Bijú sa kopijami, buzdovanmi, mečmi, ale dolámuc všetko, neurobia si nič. Skočia s koní a chytia sa teda za pasy. Vláčia sa za pravého pol dňa v lete; biela pena strieka Musovi z úst, Markovi biela a krvavá, až konečne Musa hodí Marka na zelenú trávu a sadne mu na prse. Zastoná Marko a dozýva posestrimu Vílu, aby mu prišla na pomoc, ktorú mu bola obecala pri každej nehode; ale Víla, ukážuc sa z oblakov, robí výčitky Markovi, že sa v nedeľu do boja púšťa. Prekvapený Musa hlasom z oblakov obzrie sa ta, v čom Marko, popadnúc ho, zvalí a nožom prebodne. Vidiac Marko Musu mŕtveho:

*Proli suze niz bijelo lice:
„Jaoch-mene do Boga miloga!
Ťe pogubich od sebe boljega!“*

Pri svojej skromnosti je Marko i spravodlivý a pri každej príležitosti pravdomluvný. — Po smrti cára Dušana strhli sa rozbroje o následníctvo na prestole srbskom; príbuzní cárovi chceli syna jeho, maloletého Uroša, od prestola odstrániť a každý ho sebe prisvojiť. Na Kosovom poli pri Samodrežskom kostole zastali si samozvanci: Vukašin kráľ, Markov otec, vojvoda Uglješa a vojvoda Gojko i s maloletým Urošom, aby rozhodli spor. V povstalej hádke, keď každý si prisvojoval cárstvo, a len malý Uroš mlčal, vysielajú poslov k protopopovi Nedeljкови, spovedavšiemu Dušana a majúcemu u seba „knjige starostavne“, on že najlepšie rozhodnúť môže, komu cárstvo prislúcha. Odpovedá Nedeljko, že on síce ospovedal umierajúceho Dušana, ale sa ho o cárstvo nepýtal; ale aby išli na Prilip hrad ku Kraljevičovi Markovi, jeho žiakovi, ktorý sa uňho knihám vyučil i u Dušana pisárom býval, ten že má „knjige starostavne“ i ten že rozhodnúť môže, „na kome je carstvo“. A Marko vraj pravdu povie:

*Jer se Marko neboj i nikoga,
Razma jednog' Boga istinoga.*

Odídu teda poslovia k Markovi a zvu ho, aby rozhodol spor, na Kosovo pole. Dobre ich prijíma Marko, pýtajúc sa:

*„Jesu l' zdravo Srbiji vitezovi,
I čestiti carevi i kralji?“*

a oznamuje matke svojej príčinu ich príchodu:

*Koljko Marko težio na pravdu,
Toljko moli Jevrosima majka:
„Marko, sine jedini u majke!
Ne bila ti moja rana kleta,
Nemoj, sine, govoriti krivo,
Ni po babu²⁷⁰, ni po stričevima,
Već po pravdi Boga istinoga;
Nemoj, sine, izgubiti duše;
Bolje ti je izgubiti glavu.“*

Prijdúc Marko na Kosovo, je privítaný od všetkých s radosťou a od každého v nádeji, že mu prisúdi cárstvo. Otec sa teší, že bude syn sudcom a že po smrti otca cárstvo synovi

²⁷⁰ otcovi

pripadne; Ugleša sa ufá synovcovi a sľubuje mu, že spolu budú cárovať; Gojko tiež skladá nádeju na synovca, ktorého vraj malého ešte ako zlaté jablko chránil, opatroval a všade so sebou vodieval. Pri nádejach a sľuboch jedného-každého mlčí Marko, nič nehovorí, ale odíde k malému Urošovi a s tým sa zabáva. Keď zasvitne ráno, odídu všetci do kostola, a po odbavenej službe Božej posadia sa pri kostole okolo stolov, Marko s knihami staroslavnými, do ktorých hľadiac, hovorí:

*„A moj babo, Vukašine kralju!
Malo ľ ti je tvoje kraljevine?
Malo ľ ti je? Ostala ti pusta!
Več s' tudje otimate carstvo.“*

Tak ako otca, odsúdi od neho i Uglešu i Gojku a cárstvo prisúdi Urošovi:

*„Knjiga kaže, na Urošu carstvo,
Od oca je ostanulo sinu,
Djetetu je od koljena carstvo,
Njemu carstvo care naručio
Na samrti, kad je počinuo.“*

Na syna rozsfdený otec chce ho prebodnúť, čo vidiac:

*Bieži Marko ispred roditelja,
Jer se njemu, brate, nepristoji
Sa svojim se biti roditeljem,*

a otec za ním, honiac ho okolo kostola a oboženúc tri razy tak, že ho už dostíhal. Vtom Markovi zašepce niečo z kostola, aby dnu vbehol, otvorila sa mu zrazu dvere i zatvorila za ním, ale kráľ bije mečom do nich, až vidiac kvapkať krv, pokajá sa, strčí meč do pošvy, ale Marka predsa ešte preklína a najmä:

*„I da bi ti duša ne ispala,
Dok turskoga cara ne dvorio!“*

Ale cár, ktorému Marko právo prisúdil, blahoslaví ho:

*„Tvoje lice sv'jetlo na divanu!
Tvoja sablja sjekla na mejdanu!
Nada te se ne našlo junaka!
Ime ti se svuda spominjalo,
Dok je sunca, i dok je mieseca.“
Što su rekli, tako mu se steklo.*

Podľa viery ľudu Marko pre otcovu kliatbu musel slúžievať Turkovi, ktorému i z času na čas slúžil „po nevôli“ s bolesťou, a pre cárovo požehnanie stal sa pre všetku budúcnosť spomínaným junákom.

Zaujímame sa za opustených a nakladanie s každým bližným ľudsky je Markovi tak na srdci, ako pravda svätá. — Dvaja pobratimi jachali spolu poľom, Kostadin a Kraljević Marko. Hovorí Kostadin Markovi, chvastajúc sa, že keby on k nemu v jeseni prišiel, keď svätí krstný deň mena svojho, aké by tam videl slávnosti, hostenie a krásne prijímanie, načo Marko odpovedá chladno, aby sa mu s tým Kostadin nechválil. Jemu že sa raz v jeseni, práve na deň jeho mena, pridalo k jeho dvorom prísť, tam že videl jeho prijímania a hostenia, videl vraj troje neľovečenství. Na otázku Kostadinovu, aké by to boli neľovečenstvá bývali, odpovedá Marko:

„Prvo ti je, brate, nečovectvo:
Dodjoše ti do dve sirotice,
Da j' naraniš chleba bijeloga
I napojiš vina crvenoga:
A ti veliš dvema sirotama:
,Idjte odatle, jedan Ijucki gade²⁷¹,
Ne gadjte mi pred gospodom vina.'
A meni je žao vrlo bilo,
Žao bilo dveju sirotice.“

A potom hovorí, že dívajúc sa na to zďaleka, on tie odohnané siroty nakrmil a napojil, a zvlieknuc z nich chudobné šaty, obliekol ich v šarlát a hodváb; tak že ich zasa vystrojil na jeho dvor, a potom iba že ich Kostadin pekne prijal, jednu na pravú a druhú na ľavú ruku vzal a za stôl posadil, hovoriac:

„Jedte, pijte, gospodski²⁷² sinovi.“

Druhé nečlovečenstvo pri tom hostení že spáchal tým, keď starých hospodárov v chatnejšom rúchu dolu za stôl, ale mladých v peknom odeve za vrch stola posadil; a tretie, že jeho starého otca ani matky, ktorí by boli mali prvý pohár vína jemu na zdravie piť, za stolom nebolo.

Sám Marko, ako piesne svedčia, častuje na deň svojho mena všetkých, čo prídu; za jedným stolom sedia uňho biskupi, za druhým hospodári, za tretím žobráci a chudobní. Len sa bojí, aby na hostinu nedošli aj Turci, s ktorými len „po nevolji“ do činenia má, a preto rozkáže sluhovi, aby bránu zatvoril a Turkov, ak by prišli, nepúšťal. Ale Turci prídu, rozrazia vráta a sluhovi načítajú na chrbát do vôle. Príde sluha plačúc, čo vidiac Marko, spýta sa ho, prečo plače, ak vraj je hladný, aby sa hotových jedál najedol, ak smädný, aby sa chladného vína napil. A dozvediac sa pravú príčinu plaču, chytí zbroj a chce sa Turkom odmeniť náležite; lež na prenikavú prosbu matkinu, aby na deň svojho mena s nikým sa nepopúšťal, ale každého uhostil, prijíma ich a uhostí. Uhostení Turci poberajú sa domov, hovoriac medzi sebou turecky, ale to rozumel Marko, lebo sa vraj, keď cisárovi tureckému za sedem rokov slúžil, čisto po turecky naučil — ukáže im svoj buzdovan a hovorí, aby zaplatili sluhovi za rany, ktorých mu vraj dôkladných na chrbát načítali. Zimnica vychytí Turkov, keď vidia Markov buzdovan, s radosťou teda zaplatí každý 20 dukátov sluhovi za rany a okrem toho Markovej žene, ktorá je vraj nie otrokyňa, a pri varení jedál si hodvábne šaty pokrčila, každý po desať dukátov. Po tomto výkupe volá Marko na matku:

„Ne uzimam blago od Turaka,
Ne uzimam, što ja blaga nemam,
Već uzimam blago od Turaka,
Nek se peva i nek propoveda,
Što j' činio Marko od Turaka.“

Turci za bránou hovoria si potichu medzi sebou, že na takúto hostinu ku kaurínovi už vraj neprídu, lebo:

„Što dadosmo za jednu užinu,
Bila b' hrana za godynu²⁷³ danah!“

²⁷¹ špaty
²⁷² panskí
²⁷³ rok

Dopustiť sa priestupku, kajá sa Marko a ľúto mu je nad tým. V jednej piesni pýta sa ho matka, prečo robí toľké „zadužbine“ — skutky za dušu — a on odpovedá, že keď sa raz dostal do arabskej zeme a prišiel do temnice, v ktorej sedem rokov presedel, dcéra arabského kráľa, naňho upriamená, mu z nej pomohla na slobodu v nádeji, že bude jeho milou. On že nemal k nej náklonnosti nijakej, a temnica nebola mu tak proti vôli ako tá Arabkyňa; ale nechtiac v temnici za živa zhnúť, užil jej pomoci, vybavil sa zo žalára a ona utiekla s ním. Na slobode, ponúkajúc sa mu k láske, rozdráždila ho tým tak, že vezmúc meč, prebodol ju. Z tej príčiny, odpovedá matke, vykonáva toľké „zadužbine“. — I po skutkoch nie zlých, ale potrebných Marko robieva pokánie. Po vojne arabskej, do ktorej „po nevôli“, na žiadosť cisára tureckého išiel a v nej toľko ľudí o život pripravil, ide Marko na svätú horu Atos, tam berie na seba odev mníšsky a kajá sa zo zahynutia toľkých ľudí.

Marko Kraljević, ako ho piesne srbské predstavujú, je junák národu po duši i vôli, i ani čoby bol národu z oka vypadol. Prchlivý a v prchlivosti k prenáhleniu hotový, vždy však na lepšie upamätať sa dávajúci, čo pozoruhodne u Marka robieva matka, ktorú poslúcha — hrdinsky odvážny a nezlomný, pritom skromný, bez hľadania každého zisku, pokojný, spravodlivý a ľudský, po priestupkoch sa kajúci je on vzorom v niečom ešte zdokonalíť sa majúcim všetkého bohatierstva slovanského. A čo je znakom hlavným jeho slovanskej mysle, je to, že čo robí, robí z povinnosti osvedomenej, a ku ktorej ho sama jeho prirodzená náklonnosť neodolateľne vedie. To sa dáva znáť zo všetkých jeho skutkov, tak ako sú v piesňach vystavené. V spore o cárstvo hovorí pravdu podľa zákona, kníh starostavných, ale pieseň výslovne hovorí „Koljko Marko težio na pravdu“, a dáva tým znáť, že by mu ani matkinho napomenutia k tomu nebolo bývalo treba. Kosovku a ženy srbské oslobodzuje od hanby, lebo hanba kresťanstva a kresťanského Srbstva trápi jeho dušu. „Što si danas dočekalo tužno“ atď., ako si hovorí, ale spolu ľútosť v ňom vzbudzuje pohľad na tieto nešťastné — „Prosu suze niz lice junačko“. Chudobných a siroty odstrčiť od seba a nezaopatríť pokladá za nečlovečenstvo, za skutok nekresťanský, a takýchto odstrčených zaujme sa on sám a zaopatrí ich. „A meni je žao vrlo bilo, žao bilo dveju sirotice.“ Tam, kde by prirodzená náklonnosť a povinnosť oproti sebe stáli, rozhodne uňho povinnosť. V spore o cárstvo neprisudzuje otcovi prestol, ale súd vyrečie podľa pravdy.

Popri Kraljevićovi Markovi jest ešte v srbských piesňach celý rad junákov, vyznačených odvahou, hrdinstvom v boji a mužským pretrpením akýchkoľvek múk. Jeden z nich je Jurišić Janko, sediaci u Turkov v hlbokkej temnici tri roky, a vždy taký svieži, odvážny, ako na slobode. Pýtajúcemu sa cisárovi tureckému, ktorí to boli hrdinovia, čo Turkov tak zrážali na Kosovom poli, odpovedá mužne: jeden že bol Kraljević Marko, druhý Ognan, sestrenec Markov, a tretí, čo ich na kopije naberá a do rieky metal, že bol on. Zo smrti, od cisára mu predložených, vyberá si junáčku, aby bol do boja na zlom koni a so zhrdzavenou šablou s dvesto janičiarmi pustený, k čomu však neprišlo junáctvom jeho. I z hajdukov hrdinskou silou nadaných mnohí prišli do srbských piesní. Tak starý Vujadin, hajdúk, chytený s dvoma synmi a vidiaci už vežu, v ktorej pôjdu do temnice a na muky, dáva naučenie synom, aby nikoho nevyzradili, kto ich alebo chovával, alebo poklady im skrýval:

*„Vidite li proketo Lijevno,
Đje u njemu bijeli se kula?²⁷⁴
Ondje će nas biti i mučiti:
Prebijati i noge i ruke,
I vaditi naše oči čarne:
O sinovi, moji sokolovi!
Ne budite srca udovička,
No budyte srca junačkoga,
Ne odajte druga ni jednoga,*

²⁷⁴ veža

*Ne odajte ni jatake naše,
Kod kojich smo zime zimovali“ — atď.*

A Vujadin, podvržený predpovedaným mukám nezastenal, ani nikoho nevyzradil slovom.

Ale umrieť vo väzení, dať sa umoriť len tak bez hrdinského zámeru, to junákovi srbskému najťažšie prichodí. O tomto trpnom prestatí toho, čo sa uvalí naňho, platí srbské porekadlo „Tko se neosveti, taj se neposveti“. Vo väzení skadarskom sedia traja väzni, ktorí, predvídajúc skorú smrť, rozprávajú si, čo im bude najľútejšie opustiť. Prvý hovorí, že mu bude najľútejšie za starými rodičmi, ktorí už na seba zarobiť si nemôžu, druhý, že za ženou a tretí, že

*„dje sramotno poginut choćemo,
Bez ikake zamjene junačke.“*

Sotva si to dopovedali, vyvoláva ich Turek z väzenia ako na slobodu, jedného po druhom; prví dvaja padnú pri dverách jeho mečom; ale tretí povediac Turkovi, aby jeho drahé šaty nekrvavil, lež si ich radšej čisté vzal, lakomým ho na ne urobí, a vtom vytrhne mu meč, Turka poseká, i iných, a šťastne domov dôjde:

Zdravo podje, vesela mu majka!

Do takéhoto junáctva zamilovaný hrdina žiada si i po smrti len slýchať o ňom. Mladý Sekula na smrť odsúdený ujca pri sebe stojaceho o túto ostatnú vec prosí:

*„Već kad meni sudni časak dodje,
Ukopaj me na drumu²⁷⁵ široku,
Da s' naslušam trupka²⁷⁶ od konjica,
I jauka od dobrich junaka.“
To izusti, pa dušu ispusti.*

Dumy ukrajinské zároveň týmto ospevujú tiež skutky bohatierov kozáckych, najmä atamanov vyznačených: Chmelnického, Ničaja, Morozeňka atď., alebo aj iných mužov hrdinstvom znamenitých, ako: Dimitra Višroveckého, i v znášaní smrti ešte nepriateľov porážajúceho. Ale napospol sa poznamenať musí, že v nich jesto viac citovosti než v junáckych spevoch Srbov, a náklonnosti k dramatickému predstaveniu; dumy sú viac lyrické, a bohatierske spevy Srbov prosté, čistejšie epické.

Aký bol život junákov, taká je aj ich smrť; tým slávnejšia, čím znamenitejší bol bohatier. Význačná je smrť Markova. I pre sám dej, i pre nekonečnú krásu uvádzame v celosti pieseň, ospevujúcu Markovu smrť:

*Poranio Kraljeviću Marku:
U nedjelju prije jarkog sunca
Pokraj mora Urvinom planinom²⁷⁷.
Kada Marko bio uz Urvinu,
Poče njemu Šarac posrtati²⁷⁸
Posrtati i suze roniti,
To je Marku vrlo mučno bilo,*

²⁷⁵ cestu

²⁷⁶ dupotu

²⁷⁷ vrchom

²⁷⁸ potkýňať sa

Pa je Maro Šarcu govorio:
„Davor’, Šaro, davor dobro moje!
Evo ima sto i šeset²⁷⁹ ljeta,
Kako sam se s tobom sastanuo,
Još mi nigda posrnuo nisi,
A danas mi poče posrtati,
Posrtati i suze roniti:
Neka Bog zna, dobro biti ne će,
Choće jednom biti prema glavi,
Jali²⁸⁰ mojoj, jali prema tvojoj.“
To je Marko u riječi bio,
Kliče Vila s Urvine planine,
Te doziva Kraljevića Marka:
„Pobratime, Kraljeviću Marko!
Znadeš, brate, što ti konj posrće?
Žali Šarac tebe gospodara,
Jer ćete se brzo rastanuti.“
Ali Marko Vili progovara:
„B’jela Vilo, grlo te boljelo!
Kako bich se sa Šarcem rastao,
Kad sam proš’o zemlju i gradove,
I obiš’o Istok do Zapada,
Ta od Šarca boljeg’ konja nema,
Ni’ nada mnom boljega junaka?
Ne mislim se sa Šarcem rastati,
Dok je moje na ramenu glave.“
Al’ mu b’jela odgovara Vila:
„Pobratime, Kraljeviću Marko,
Tebe nitko Šarca ote²⁸¹ ne će,
Nit ti možeš umrijeti, Marko,
Od junaka ni od oštre sablje,
Od topuza ni od bojna koplja,
Ti s’ ne bojiš na zemlji junaka;
Već ćeš, bolan, umrijeti, Marko,
Ja od Boga, od starog’ krvnika.
Ako l’ mi se vjerovati ne ćeš,
Kada budeš visu na planinu,
Pogledaćeš s desna na lijevo,
Opazićeš dvije tanke jele,
Svu su goru vrhom nadvisile,
Zelenijem listom začinile,
Medju njima bunar voda²⁸² ima,
Ondje choćeš Šarca okrenuti,
S konja sjaši, za jelu ga sveži,
Nadnesi se nad bunar nad vodu,
Te ćeš svoje ogledati lice,
Pa ćeš vidjet, kad ćeš umrijeti.“
To je Marko poslušao Vile,

²⁷⁹ šest’desiat

²⁸⁰ alebo

²⁸¹ odňat’

²⁸² studnica

Kad je bio visu na planynu,
Pogledao s desna na lijevo,
Opazio dvije tanke jele,
Svu su goru vrchom nadvisile,
Zelenijem listom začínile;
Ondje Marko okrenuo Šarca,
S njega sjao, za jelu ga svez'o,
Nadnese se nad bunar nad vodu,
Nad vodom je lice ogledao;
A kad Marko lice ogledao,
Vidje Marko, kad će umrijeti,
Suze proli, pa je govorio:
„Laživ sv'jete, moj lijepi cv'jete!
Ljep ti bješe, ja za malo chodach!
Ta za malo, tri stotin' godina!
Zeman dodje, da sv'jetom prom'jenym.“
Pa povadi Kraljeviću Marko,
Pa povadi sablju od pojasa,
I on dodje do konja Šarina,
Sabljom Šarcu osiječe glavu,
Da mu Šarac Turkom ne dopadne,
Da Turcima ne čini izmeta²⁸³,
Da ne nosi vode ni djuguma;
A kad Marko posiječe Šarca,
Šarca konja svoga ukopao,
Bolje Šarca, neg' brata Andriju;
Britku sablju prebi na četvero,
Da mu sablja Turkom ne dopadne,
Da se Turci njome ne ponose,
Što je njima ostalo od Marka,
Da rišćanluk²⁸⁴ Marka ne prokune;
A kad Marko britku prebi sablju,
Bojno koplje slomi na sedmero,
Pa ga baci u jelove grane;
Uze Marko perna buzdovana,
Uze njega u desnicu ruku,
Pa ga baci s Urvine planine
A u sinje u debelo more,
Pa topuzu Marko besjedio:
„Kad moj topuz iz mora izišo,
Onda vaki djetić²⁸⁵ postanuo!“
Kada Marko saktisa²⁸⁶ oružje,
Onda trže divit²⁸⁷ od pojasa,
A iz džepa²⁸⁸ knjige bez jazije,
Knjigu piše Kraljeviću Marko :
„Kogodj dodje Urvinom planinom

²⁸³ nezhodí

²⁸⁴ kresťanstvo

²⁸⁵ chlapec

²⁸⁶ rozhádže

²⁸⁷ černidlo

²⁸⁸ vrecka

Medju jele studenu bunaru,
Te zateče ondje deli-Marka,
Neka znade, da je mrtav Marko;
Kod Marka su tri čemera²⁸⁹ blaga,
Kakva blaga? Sve žuta dukata,
Jedan ću mu čemer chalaliti²⁹⁰,
Što će moje tjele ukopati,
Drugi čemer nek se crkve krase,
Treći čemer kljastu²⁹¹ i slijepu,
Nek slijepi po svijetu chode,
Nek pjevaju i spominju Marka.“
Kada Marko knjigu nakitio,
Knjigu vrže na jelovu granu,
Otkuda je s puta na pogledu;
Zlatan divit u bunar bacio,
Skide Marko zelenu dolamu,
Prostrije je pod jelom po travi,
Prekrsti se, sjede na dolamu,
Samur-kalpak²⁹² nad oči namače,
Dolje leže, gore ne ustade.
Mrtav Marko kraj bunara bio,
Od dan' do dan' nedjeljicu dana,
Kogodj prodje drumom²⁹³ širokijem,
Te opazi Kraljevića Marka,
Svatko misli, da tu spava Marko,
Oko njega daleko oblazi,
Jer se boji, da ga ne probudi.
Dje je sreća, tu je i nesreća,
Dje nesreća, tu i sreće ima,
A sva dobra sreća iznijela,
Igumana Svetogorca Vaša
Od bijele crkve Vilindara
Sa svojijem djakom Isaijom.
Kad iguman opazio Marka,
Na djakona desnom rukom maše:
„Lakše, sinko, da ga ne probudiš,
Jer je Marko iza sna zlovoljan,
Pa nas može oba pogubiti.“
Gledec' kale²⁹⁴ kako Marko spava,
Više Marka knjigu opazio,
Prema sebe knjigu proučio,
Knjiga kaže, da je mrtav Marko.
Onda kale konja odsjednuo,
Pa privati za deliju Marka,
Al' se Marko davno prestavio.
Proli suze proiguman Vaso,

²⁸⁹ opasok

²⁹⁰ darovať

²⁹¹ chromému

²⁹² sobolový kalpak

²⁹³ cestou

²⁹⁴ mníšok, mladý mních

*Jer je njemu vrlo žao Marka;
Otpasa mu tri čemera blaga,
Otpasuje, sebe pripasuje.
Misli, misli proiguman Vaso,
Dje bi mrtva saranio Marka,
Misli, misli, sve na jedno smisli:
Mrtva Marka na svog' konja vrže,
Pa ga snese moru na jaliju,
S mrtvim Markom sjede na galiju,
Odveze ga pravo Svetoj gori,
Izveze ga pod Vilindar crkvu,
Unese ga u Vilindar crkvu,
Čati²⁹⁵ Marku, što samrtnu treba,
Na zemlji mu tjeło opojao,
Nasred b'jele crkve Vilindara
Ondje starac ukopao Marka,
Biljege²⁹⁶ mu nikakve ne vrze,
Da se Marku za grob ne raznade,
Da se njemu dušmani²⁹⁷ ne svete²⁹⁸.*

Oddanosť a láska k vlasti ukazujú sa alebo v činoch, citoch skutkami vyjavených, bez vyslovovania ich od osôb konajúcich; alebo len v púhej rozpálenosti, vylievajúcej sa do piesne, na ktorú často i nasleduje nejaký dej, ale prevažovaný citom, piesňou sa vinúcim, alebo vyjavuje sa láska k vlasti len v samých citoch, skadiaľ povstávajú piesne čisto lyrické. Vlast' skoro všetko to v sebe obsahuje, čo je rodencom jej na zemi najdrahšie, prirodzená vec teda je, že i k nej ozýva sa pieseň, a i naša slovanská. Slovania síce práve pre veľkú oddanosť rodinnému životu, pre popúšťanie uzdy citom v tejto i v inej príčine nestvorili za starodávna sami o sebe vlastní silných a dočkali sa ich skorého hynutia až na jedných, všetci; ale z druhej strany je isté, že vlastní v tom zmysle, ako sme ju hore určili, nikto nie je viac oddaný než Slovan. Preto i o nej zaznieva pieseň jeho. Piesne tieto sú rozličného druhu. Veľkosť a mohutnosť vlastní povzbudzuje k spevu jej na slávu. Ruská:

*Slava Bogu na nebie,
Slava!
Gosudarju našemu na sej zemlie!
Slava!
Štoby našemu Gosudarju nestarietsia,
Slava!
Jevo cvietnomu platiu²⁹⁹ ne iznašivaťsia,
Slava!
Jevo dobrym koniam ne izjezživaťsia,
Slava!
Jevo viernym slugarn ne izmienivaťsia
Slava!
Štoby pravda byla na Rusi,
Slava!
Kraše solnca svieta,*

²⁹⁵ číta, službu vykonáva

²⁹⁶ znaku

²⁹⁷ nepriatelia

²⁹⁸ nepomstia

²⁹⁹ rúchu

Slava!
*Štoby careva zolota kazna*³⁰⁰,
Slava!
Byla viek polnym polna,
Slava!
Štoby bolšim — to riekam
Slava!
Slava neslas' do moria,
Slava! Atd'.

Z Rukopisu kralodvorského:

Ha ty naše slunce, Vyšehrade tvrd!
Ty smiele i hrdie na priékre stoiieš,
Na priékre stoiieši všem cuzím postrach,
Pod tobú řeka bystra valié sie,
Valié sie řeka Vltava jara.

Slávna minulosť vlasti a jej úpadok rozpaľuje k spevu smutnému. Slovenská:

Nitra milá, Nitra, Ty vysoká Nitra,
Kdeže sú tie časy, V ktorých si ty kvitla!
Nitra milá, Nitra, Ty slovenská mati,
Čo pozrem na teba, Musím zaplakati.
Ty si bola niekdy Všetkých krajín hlava,
V ktorých tečie Dunaj, Visla i Morava.
Ty si bola sídlo Kráľa Svätopluka,
Keď tu panovala Jeho mocná ruka.
Ty si bola sväté Mesto Metodovo,
Keď tu našim otcom Kázal Božie slovo.
Teraz tvoja sláva V tóni skrytá leží:
Tak sa časy menia, Tak tento svet beží.

Oddialenosť od vlasti privodí k túžbe žalostnej. Maloruská:

Sedyt kozak na mohyli, taj dumku dumaje,
Na Ukrajinu pohlidaje, tiažeňko vzdychaje:
Ani viter ne vije, ni sonce ne hrije,
Jeno krajom kraj Dunaju trava zelenije.
Vysoka mohyla z vitrom hovoryla:
„Ne vij, vitre bujniseňkij, šobym ne ščornila!
Bodaj taja rička šuvarom zarosia,
Ščo mene molodoho v čužyj kraj zanesla“. Atd'.

A žalostný úpadok vlasti, bez nádeje jej vybavenia, privedie i k smrti zúfalej. Uvádzame sem patriacu krásnu jednu srbskú pieseň v jej celosti :

Još zorica ne zabijelila,
*Ni danica lica pomolila*³⁰¹,
A od dana ni pomena nema,

³⁰⁰ pokladnica

³⁰¹ nevystřčila

Pošetala Margita djevojka
U Srijemu po Slanom kamenu;
Rano šeta bosa po kamenu,
Rano šeta, tanko popijeva,
A u pjesmi kunijaše Rajka:
„Bog ť ubio! Rajko vojevoda!
Čim ty nastá na Srijem vojvoda,
Tako nama Turci dodijaše;
A dok bješe vojevoda Mirko,
Mi Turčina nigdje ne čujasmo,
A kamo li očima vidjasmo,
A danas nam dodijaše Turci,
Turski konji noge iskidoše,
Šetajući jutrom i večerom,
Na pločama³⁰² polje razniješe
Mećući se džide³⁰³ i lobuda.“
Tako pjeva Srijemka djevojka,
Ona misli, niko je ne sluša,
Al' to Rajko i sluša i gleda,
Pa doziva Margitu djevojku:
„Sele³⁰⁴ moja, Margito djevojko!
Nemoj kleti vojevodu Rajka;
Šta će kome učiniti Rajko?
Šta će sebe, šta li će Srijemu?
A šta li će u Sr'jemu Turcima?
Dokle bješe vojevoda Mirko,
Bješe tada mlogo vojevoda,
Po našijem redom gradovima;
Pa me čekaj, Margita djevojko,
Stani malo na kamenu Slanu,
Stani malo, da ti kažem pravo
Sve vojvode i gradove redom:
Na bijelom gradu Dmitrovici,
Ondje bješe starac Kuzun-Janjo,
Bješe njemu trista i tri ljeta;
Na Pocerju pokraj vode Save,
Ondje bješe Obilić Milošu,
Vezir bješe slavnome Lazaru;
Na onome Vijogradu stojnu,
Ondje bjechu dva Jakšića mlada:
Jakšić D Mitar s vojvodom Stjepanom;
Na bijelu gradu Smederevu,
Ondje bješe stari despot Djurdje
Sa njegova dva vrijedna sina:
Sa Stjepanom a i sa Grgurom;
A na onoj na ravnoj Resavi,
Ondje bješe vojvoda Stevane;
Na Stalaću na visokoj kuli,
Ondje bješe vojvoda Todore;

³⁰² kopytách

³⁰³ kopija

³⁰⁴ sestra

Na Kruševcu gradu bijelome,
Ondje bješe slavni knez Lazare
A sa sinom visokim Stevanom;
Na Prokuplju gradu bijelome,
Ondje bješe stari Jug Bogdane
S devet sina, s devet Jugovića;
Na bijelu gradu Kuršumliji,
Ondje bješe Banović Strachiña;
Na Toplici na vodi studenoi,
Ondje bješe Toplica Milane;
A na onoi ravnoji Kosajnici,
Ondje bješe Kosajčić Ivane;
A na Nišu gradu bijelome,
Ondje bješe vojvoda Staniša;
Na Timoku zlatnome potoku,
Tu bijachu dvije vojevode:
Jedno Bjelić, drugo Zlatnokosić;
Na Vidinu gradu bijelome,
Ondje bješe starac Vladisave;
A na ravnoji zemlji Karavlaškoj,
Ondje bješe Karavlach Radule;
Na Bukrešu gradu bijelome,
Ondje bješe bego Radul-bego
S' svojim bratom Mirkom vojevodom;
Na našem prostranu Srijemu,
Ondje bješe Mirko vojevoda;
Na bijelu gradu Vučitrnu,
Ondje bješe vojvoda Voine
Sa tri sina tri Voinovića;
Na Zagorju mjestu pitomome,
Ondje bješe Ljutica-Bogdane;
Na Pazaru gradu bijelome,
Ondje bješe Relja Krilatović;
Na Sjenici na ravnoji palanci,
Ondje bješe vojvoda Stevane;
A na onoi na Bosni ponosnoj,
Ondje bješe Boško Bošnjanine
A sa bratom deli Radivojem;
Na Travniku gradu bijelome,
Ondje bješe Brankoviću Vuče,
Vezir bješe slavnome Lazaru;
A na lomnoj³⁰⁵ na Chercegoviny,
Ondje bješe Cherčeže Stjepane;
Na bijelu gradu Piritoru,
Ondje bješe Momčilo vojvoda
S devet braće, s devet vojevoda;
Na Cetinji na vodi debelej,
Ondje bjehu dva bega golema:
Ivan bego i s njim Obren-bego,
Obadva su Turci poturčili;
Na onome lomnu Šekularu,

³⁰⁵ strmej

Ondje bješe Petar Šekularac;
A na Skadru na vodi Bojani,
Ondje bješe Vukašine kralju
I sa bratom Gojkom vojevodom
A sa bratom vojvodom Uglješom;
Na Prizrenu mjestu pitomome,
Ondje bješe Srpski car Stjepane
A sa sinom nejakim Urošem;
Na onome ravnom Dukadjinu,
Ondje bješe Leka Kapetane;
A na onom na Kosovu ravnu,
Ondje bješe vojvoda Mijajlo;
A na onoj na planini Staroj,
Ondje bješe Starina Novače
S Tatomirom i s Gruicom mladim;
Na Sofiji gradu bijelome,
Ondje bješe Grčiću Manojbo;
Na Kratovu gradu bijelome,
Ondje bješe Kratovac Radonja;
Na bijelu gradu Kumanovu,
Ondje bješe Kostadine bego;
Na Solunu gradu bijelome,
Ondje bješe vojvoda Dojčine;
Na Prilipu gradu bijelome,
Ondje bješe Kraljeviću Marko.
Pa ću l', sele, Margita djevojko!
Sve to bjechu naše vojevode,
Sve su bili, pa su preminuli,
Koji, sele, oni počinuše,
A koji li oni izginuše;
Danas toga nema ni jednoga,
Sam ostade u Srijemu Rajko,
Kao suvo drvo u planini;
Šta će sebe, šta li će Srijemu?
A šta li će u Sr'jemu Turcima? "
Pa izvadi nože od pojasa,
Udari se posred srca živa,
Mrtav pade na zemljicu crnu,
Rajko pade, Margita dopade,
Pišti ljuto, kako zmija ljuta:
„Braćo moja, Srpske vojevode!
Kako biste, kako preminuste,
A kako li roblje³⁰⁶ ostaviste!
Roblje vaše sve Turske podnožje,
Namastiri³⁰⁷ Turske pogrđice“;
Pa dovati Rajkove noževe,
Udari se posred srca živa,
Mrtva tužna pokraj Rajka pade.

A navzájom i vlast' žiali za svojimi synmi, ktorí sa vyznamenali. Maloruská:

³⁰⁶ ženy a deti

³⁰⁷ klášťory

*Oj, Moroze, Morožeňku! ty slavnyj kozače,
Za toboju, Morožeňku, Ukrajina plače...*

*Oj z za hory kaminnyi herdo vijsko vystupaje,
Po sam pered Morožeňko syvym konem vyhravaje;
Sklonyvže vin holovoňku svomu koniu na hryvoňku:
Bidnaž moja holovoňka! ot čužaja storonoňka!
Popid horu kaminnuju pokopany šanci, —
Oj, zlapaly Morožeňka v nedileňku z ranci,
Hoj, zlapaly Morožeňka, nazad ruky zviazaly,
Hej, nazad ruky zviazaly, do sudu viddaly.
Posadyly Morožeňka na tysovim stilci:
Znialy, znialy z Morožeňka šoukovuju³⁰⁸ soročku³⁰⁹,
Posadyly Morožeňka na vysokij mohyli:
„Hej, pohladaj sia, Morožeňku, po vsej Ukrajini!“
Ukrajina! mylij Bože, jak to herdo vijsko!
Proščajže my stara neni i ty lubaja³¹⁰ pričko!
Oj, Moroze, Morozojku, ty slavnyj kozače!
Za toboju, Morozojku, vsia Krajina plače! Atď.*

Na vlast', istými hranicami zavretú, nie je vždy obmedzený národ toho istého pôvodu. Povedomie príbuznosti národa i za hranice jednej vlasti vyjadruje sa tiež v piesňach slovanských, a najmä v srbských. V jednej z nich cár moskovský posiela dary cisárovi tureckému, a tento, nevediac, čo mu poslať navzájom a radiac sa mnohých, konečne mu posiela na radu carihradského patriarchu:

*Zlatnu krunu cara Kostantina,
Krstaš barjak Srpskog knez-Lazara,
I odeždu svetoga Jovana.*

Ale nad týmito darmi, cárovi moskovskému poslanými, ustrnie baša Sokolovič, a hovorí svojmu cisárovi:

*„Sultan-care, ogrijano sunce!
Bud ti posla hrišt'anska znamenja,
Za št' ne posla ključe od Stambola?
Poslije³¹¹ češ dať ich na sramotu
Ono ti je i držalo carstvo.“*

Upozornený sultán rozkazuje sluhom, aby poslov moskovských chytili a dary im odobrali, ale bolo už pozde. Dary spomenuté podľa všeobecnej viery u Srbov nachádzajú sa v Rusku. Iné piesne tohoto obsahu udávajú, že cárica „gospa Jelisavka“ (Alžbeta, ruská cárevná) sama žiadala tie veci od sultána, a najmä aby sa jej poslali:

*Zlatna kruna cara Simeuna,
I odežda svetoga Jovana,
Krstat barjak cara Kostantina,*

³⁰⁸ hodvábnu

³⁰⁹ košeľu

³¹⁰ milá

³¹¹ neskôr

*Zlatna štaka svetog oca Save,
Britka sablja Silnoga Stefana,
I ikona oca Dimitrija,*

a ona za tieto dary že mu dá pokoj za 30 rokov a ešte nadto zbožia na chovanie vojska na deväť rokov.

V jednej z novších piesní sa i povedomie Slovanstva ohlasuje. Peter Veľký, cár ruský, vedúc vojnu s Turkami, píše v nej Černohorcom, aby mu prišli na pomoc, hovoriac medziiným v liste v piesni uvedenom (list tento, poslaný po M. Miloradovičovi, nachodí sa ešte i teraz na Cetyní v Čiernej Hore):

*I uzdamse u višnjega Boga,
I u mišcu Srbskoga naroda,
Osobito slavna Crnogorca,
Da će meni bity u pomoći,
Da christanskij narod izbavimo,
I Slavensko ime proslavimo.*

— — — — —

*Vi ste s Rusma edinoga roda,
Iste viere, Slavenska jezika,
Bit' srodnii već neimamo kuda,
Kad k'o Rusi jeste i junaci,
No skočite ka' ste Crnogorci,
Pokliknite³¹² okružne christane,
Sve junake na stare nalike,
Pak na Tursku zemlju navalite.*

— — — — —

*Crnogorci kad' to razumieše,
Svi kliknuše a jedinoglasno:
Chvala da je Bogu velikome,
Tesmo knjige ove vidijeli
Od našega cara Slavenskoga,
Slavenskoga pak i Rištjanskoga.*

— — — — —

*A kad' čuo i za naše znade,
Evo naše sablje pri pojasu,
Evo naše puške u rukama,
Sad i vazda spravni i gotovi,
Svi jednako srca veseloga;
Ov čas ćemo udrity na Turke,
I što brže, to je nama draže,
Što li predje, to je nama sladje.*

— — — — —

*Neima toga, izvan samog' Boga,
Crnogorce tkobi ujarmio,
N' ako bi ich najpre pogubio,
No i to bi još mučnie bilo.*

Nado všetkým zemským zachvieva sa náboženstvo, spájajúce ľudstvo s Bohom. Ono vzbudzuje, utvrdzuje a posväcuje všetko dobré činenie ľudské, ako i všetky značnejšie príbehy života ľudského. Národ slovanský, taký vrúcne nábožný, i vo svojich svetských piesňach

³¹² zvolajte

vyjavuje myseľ túto, kladúc náboženstvo nad všetky zemské statky. Odchádzajúci deviaty Jugovićovci, bratia rodní, do osudnej bitky na Kosovo pole, nijakým spôsobom ani jeden z nich nedá sa zdržať doma od Milice, svojej sestry, manželky cára Lazára, pre útechu a pokoj jej, zostávajúcej doma osamote, ale odpovedajú na prosby sestrine jeden za druhým:

*„Idem, sejo, u Kosovo ravno,
Za krst³¹³ časný krvcu proljevati
I za vjeru s braćom umrijeti.“*

V inej piesni vladyka černoorský, vyvolávajúc do boja národ svoj proti Turkom, hovorí im:

*„Da junački Turke dočekamo
Radi svete vjere pravoslavne,
Rad' slobode mile i predrage,
Da mi našu krvcu prolijemo,
Da u robstvo Tursko neapanemo,
Jer je bolje, braćo, poginuti,
No slobodu svoju izgubiti,
I rišćansku vjeru ispustiti!“*

A Srb Štefan Jakšić, upadlý do tureckého rabstva, ani nijakými sľubmi, ani hrozbami, ani ponúkaním mu vezírstva nad viacerými krajinami, ani po ťažkých väzbách, ani ukrutnou tvárou sultánovou, ani chlácholivými rečami tureckých devíc od viery kresťanskej odvrátiť sa nedá, ale vždy i sultánovi i vezírovi i bašom opakuje:

*„Nigda ti se neću poturčiti,
Ni odreći od krsta mojega,
Ni Christovu vjeru pochuliti³¹⁴,
Da me sjedneš u tvoje stolove,
Da mi podaš blago od svijeta;
No za vjeru choću poginuti.“*

Srbský vojvoda Prijezda zas, vidiac, že do zajatia tureckého po nešťastnom boji upadnúť musí, volí si smrť dobrovoľnú a pýta sa manželky, po ktorej pre jej krásu už oddávna Turci páslí, čo ona urobí, a ona odpovedá:

*Suze roni Jelica gospodja:
„Volim s tobom časno poginuti,
Neg' ljubiti na sramotu Turke;
Ne ću svoju vjeru izgubiti,
I časnoga krsta pogaziti.“³¹⁵
Uzeše se oboje za ruke,
Pa odoše na beden Stalaća,
Pa besedi Jelica gospodja:
„O Prijezda, dragi gospodaru!
Morava nas voda odranila,
Nek Morava voda i sachrani.“
Pa skočiše u vodu Moravu.*

³¹³ kríž

³¹⁴ zašpinit'

³¹⁵ pošliapat'

Kliatba najľahšia národa nášho leží na tom, kto pre čokoľvek, či zo zisku alebo strachu, odpadá od svätej viery Kristovej.

Pozoruhodné je pritom, že v srbských piesňach i Kristus Pán, i matka jeho, i iní svätí uvádzajú sa ako osoby národu dobre známe. Vo zvláštnych piesňach vykladá sa krstenie Krista Pána od Jána Krstiteľa, pri ktorom:

*A gora se Christu poklonila;
A nije se nebo salomilo,
No andjeli nebo razklopiše,
Da gledaju, ka' Christa krstimo. Atď.*

Spôsob predstavenia v piesňach našich je plastický, nie opisujúci, ale živo uvádzajúci, malebný. Osoby a predmety zdajú sa stáť pred nami živé. Ani jedno národné básnictvo sa v tomto smere ani zďaleka nášmu nevyrovná, z čoho samého už súdiť možno, aká živá obrazotvornosť hrá v národe našom. Toto živé líčenie v uvedených už od nás piesňach všade bolo vidieť, preto sa teraz obmedzíme len na pár ukážok. „V Benešovi Hermanovom“ v Rukop. kralodvorskem:

*Aíta hnievi uchvatichu
Krutostiú obie stranie,
Vzbúřichu sie v utrobách
Rozezlených muž.
Rozohnichu zraky ieiú
Protiv sobie strašlivo,
Vstanu kyie nad kyie,
Kopie nad kopie — atď.*

V „Jaroslavovi“:

*Deň se rozhoříeva na poledne,
Křestiené padachu trapnú žižniú,
Vypražená ústa otviérachu,
Pievše chrapavie k materi božíi — atď.*

V „Čestmírovi a Vlaslavovi“:

*Stoiá hory v pravo,
Stoiá hory v levo,
I na iich vrcholi na vysokéi
Zírá iasné slunéčko.
Horami zdie otsud,
Horami tam otud
Tahú voie, bitvu v sobie nesú — atď.*

V „Zábojovi“:

*S črna lesa vystupuie skála,
Na skálu vystúpi silný Záboj,
Obzíra kraiiiny na vše strany,
Zamúti sie ot kraiin ote všech,
I zastena pláčem holubiným.
Sedie dlúho, i dlúho sie mútie — atď.*

A ďalej:

*Slunce přeide poledne,
I ot poledne iuž na pól k večeru;
I váleno iešče ni siemo, ni tamo ustúpeno,
I váleno zdie i váleno tamo ot Slavoie. Atď*

Ďalej:

*Hučie divá řeka,
Vlna za vlnú sie valé,
Hučiechu vši voi skok na skok,
Vše sie hnáše přes búřiucú řeku — atď.*

„Kytice“:

*Vieie vietříček s knížeckých lesów;
Bieže zmilitka ku potoku — atď.*

„Jahody“:

*Laskachom sie, milovachom,
Slunce na záchodie:
„Pojed', milý, ruče domów,
Slunéčko nám zaide.“*

Plný je takéhoto živého, plastického predstavenia Igor Svätoslavič, napr.: „Prysnu more polunošči; idut smorci mglami; Igorevi kniazia Bog puť kažet iz zemli Poloveckoj na zemľu Ruskuju, k otniu zlatu stolu. Pogasoša večeru zari: Igor spit, Igor bdit, Igor mysliju polia mierit ot velikago Donu do malago Donca. Komoň v polunoči“ — a preto i má krásu v sebe čarovnú, ktorá sa ľahšie dá cítiť než vypovedať.

Slovenské:

*Belehrad, Belehrad, turecké pomedzí,
Nejednej mamičky synáček tam leží;
Ktorý dorúbaný, ktorý dostriel'aný,
Ktorý, nebožiatko, koňmi došliapaný.
Tí trenčianski páni dívajú sa z brány,
Čo robí Janičko pod šibeničkami.
Čo by robil? visí! Keď zaslúžil, musí —
Zmokla mu košielka od studenej rosy. Atď.*

*Veje vetrík po doline,
Moja mladost' len tak hynie,
Moja mladost' i podoba,
Tak mi hynie ako voda:
Voda zhynie, druhá príde,
Moja mladost' už nepríde.*

Maloruská:

*Chodžu nudžu ponad bereh,
Tiažeňko vzdychaju:
Bidnaž moja holovoňka,*

Šo doli nemaju — atď.

*Oj, popid haj zeleneňki,
Chodyt Dobroš molodeňki,
Taj na nižku nalehaje,
Topircem sia pidperaje,
Taj na chlopci poklykaje. Atď.*

Srbské:

*Razbolje se Kraljeviću Marko
Pokraj puta druma junačkoga,
Više glave koplje udario,
A za koplje Šarca privezao,
Još govori Kraljeviću Marko — atď.*

*Vino pije Kraljeviću Marko
Sa staricom Jerosimom majkom atď —*

A podobným živým predstavením začínajú sa skoro všetky srbské junácke spevy:

*Momčić ide strančicom,
Nakiti se grančicom,
Pa pogleda niz brdo³¹⁶,
Kako Jana mete dvor:
„Oj, ty Jano, biser moj!
Otkud tebe prsten moj?“
„Dao mi ga bratac tvoj,
Ako Bog da, dever moj!“*

Ruská:

*Čto daleče, daleče, vo čistom polie
Stojala tut dubrovuška zelenaja,
Sredi jeja stojal zolotoj kurgan,
Na kurganie raskladen byl ogoneček,
Vozlie ogonečka postlan vojloček,
Na vojločkie ležit li dobroj molodec,
Pripekajet svoji ranuški bojevyja — atď.*

A preto nekonečne rado má naše básnictvo pochopy predmetné, zmenšené, zveličené, v slovesách prítomné časy, a vyhybuje, kde len môže, čiastkam reči nepredmetným, ku spojeniu slov slúžiacim.

Na zveličenie plastického, živého líčenia užíva ono okrem toho ešte jedného zvláštneho spôsobu. Uvedie najprv nejaký predmet z prírody význačný a do očí padajúci, a potom hovorí, že nie je to ten predmet, ale iný, ktorý menuje, čím poslednejší vyznačiť a tamtomu pripodobniť chce. Zhusta sa to robí v piesňach našich, napr. v srbských :

*Dva su bora naporedo rasla,
Medju njima tankovrcha jela;
To ne bila dva bora zelena,*

³¹⁶ vrch

*Ni medj njima tankovrcha jela,
Već to bila dva brata rodjena:
Jedno Pavle a drugo Radule,
Medju njima sestrica Jelica — atď.*

*Ne što cvili u Stambolu gradu;
Da l' je guja, da l' je vila b'jela?
Niť je guja, ni bijela vila,
No je junak Jurišiću Janko,
Ako cvili, i nevolja mu je. Atď.*

*Šta s' ono čuje na onoj strani?
Il' zvona zvone, il' petli poju?
Nyť zvona zvone, niť petli poju,
Već sestra bratu svom poručuje. Atď.*

V maloruskej :

*Oj, iz za hory, za zelenoji
Vychodytže nam čorna chmaroňka —
Ale ne je to čorna chmaroňka,
Ale no je to naperedoveć,
Naperedoveć, krasnyj molodeć — atď.*

A niekde ani nekladie, lež len zapiera doprosta predmet, čím však to isté, čo prvším spôsobom dosiahnuť chce, t. j. vyznačenie nasledujúceho a pripodobnenie ho k zapretému. Je to len skrátenie prvšieho spôsobu. Tak v dume maloruskej:

„Oj, todi to ne sivi tumany vstavali, to z horoda Azova tri brata z tiažkoj nevoli tureckoj utikali“ — atď. Ako by človek videl cválat' stepou bratov konných v kúrňave a v prachu, nesúcich sa ako hmla; ale duma hovorí, že to nebola hmla, a tým chce vlastne povedať, že sa podobne hmle niesli stepou v kúrňave.

Reč našich piesní je prostá, krátka, podávajúca jadro toho, z čoho pieseň povstáva, a v piesňach je málo obratov, bez úvah. Napospol toto je ráz všetkých našich piesní, a medzi nimi ešte v tomto smere vyniká Rukopis kralodvorský a za týmto hneď stoja srbské junácke spevy. Prostota a jadrnosť v piesňach našich každému na prvý pohľad do očí padá, preto prednášame len málo príkladov. V „Čestmírovi a Vlaslavovi“ v Rukopise kralodvorskom:

*Aita sie vale dým po diedinách!
I po diedinách stenanié
Zalostivých hlasóv.
„Kto sežže diediny?
I kto rozplaka vaše hlasy, kto?
Vlaslav?
Poslednié budi ieho vrastvo!
Pomstu i pahubu
Voi moi naň nesú.“*

V „Zábojovi“:

*Stúpi Záboi nainížeie dolóv,
Vze varito zvučno:
„Mužie bratrských srdec
I iiskrených zrakóv!*

Vám pieiu nainíže z dola piesň,
Ide z srdce mého, z srdce nainížeie
Pohrúžena v hoři.
Otčík zaide k otcem,
Ostavi v diedinie diétky svoie
I svoie lubice. I neřeče nikomu:
,Batio, ty mluvi k niem oteckými slovy.“ Atď.

„Ai, ty Záboiu, pieieš srdce k srdcu,
Piesnu z středa hoře iako Lumír,
Ký slovy i pieniém bieše pohýbal
Vyšehrad i vše vlasti:
Tako ty mie i všiu bratř.
Pievce dobra milujú bozi,
Piei, tobie ot nich dáno
V srdce protiv vrahóm“.

„Ai ty vraže, bies v tie!
Čemu ty našu krev piieši!“

Pritom i v rozsiahlejšom deji, napr. v „Záboji“, ako málo obratov, alebo v „Benešovi Hermanovom!“ Čokoľvek sa dovedie, stojí s celkom v tuhom zväzku, nedovedie sa nič iného zbytočného! Tak i v srbských junáckych spevoch. Každá okolnosť dovedená má príčiny svoje vcelku utkvéné, inej tam ani nezrieť. — Kto by o krátkosti a stručnosti reči piesní našich ešte ďalej presvedčovať sa chcel, toho odkazujeme na všetky piesne v prítomnom spise dosiaľ prednesené, lebo na ktorékoľvek iné vpravde národné.

Vonkajšia podoba piesní našich je verš, nerýmovaný alebo rýmovaný, tamten v staročeských, ruských, srbských a bulharských, tento v maloruských, poľských, českých, moravských a slovenských piesňach. Jedno i druhé v rozličných piesňach rozhodené je i v piesňach slovinských v Štýrsku, Krajnsku a Korutánsku, a zmiešané v tej istej piesni v lužických i vo mnohých dumách maloruských. Niektoré dумы, ako i od nás uvedená, sú bez všetkej podoby veršovej, a jednako výpovede na konci najviac sa znášajú, a v Igorovi Svätoslavičovi nieto stopy nijakých veršov. Podoba piesní nerýmovaných je iste staršia od druhej, a súdime z toho, že piesne tamtie, ako ešte podnes v Srbsku spevy junácke, a na Ukrajine donedávna dумы, dlhšie než na ďalšom slovanskom západe sa prispevovali k nástrojom hudobným, známym ešte za našich časov u Srbov v spôsobe guslí a tamburice, a u Malorusov v spôsobe bandury. V Rukopise kralodvorskom pripomína sa varyto, pri ktorom sa spievali piesne. Čo stratili piesne priebehom času hrou hudobnou, to si vynahradili na západe rýmom, napodobnením zvuku hudby, lebo piesne nie sú vlastne len k spevu, ale i k hudbe. Najprv sa všetky piesne istotne nielen spievali, ale i hrali, a len potom, keď hlasná hudba sama pre seba zostávala, priberali rým za náhradu straty. Pretvorovanie toto z nerýmovania do rýmov pekne vidieť v dumách maloruských, v slovinských i v lužických piesňach, v ktorých, ako sme už spomenuli, niektoré piesne alebo v iných niektoré verše sa znášajú, a v iných nie. I v srbských celkom nerýmovaných piesňach vidieť už v poniektorých snahu po rýme, asi že i tam už hudba nástrojová k piesňam pomaly prestáva.

Verše majú slabiky v rozličnom počte. Je ich v jednom po päť, šesť, sedem, osem, deväť, desať, jedenásť, dvanásť i viacej, ale najobľúbenejšie sú verše o ôsmich, desiatich, dvanástich slabikách. Junácke spevy Srbov sú skoro všetky vo veršoch desaťslabičných zložené. V týchto a v osmislabičných prestávka je napospol po štvrtej, vo dvanásťslabičných obyčajne po šiestej slabike.

Prízvuk sa vo veršoch šetrí, a kde dĺžka slabík silu prízvuku umenšuje, táto do povahy prichádza, čo z toho poznať, že poriadok ten, v akom slová vo verši stoja, je vymeraný a len s ujmou dobrozvučnosti verša sa prehodiť môže.

I tá zvláštnosť ešte pri piesňach našich pozornosti zasluhuje, že sa slová, na ktoré pieseň váhu kladie, často opakujú, a to na rozličnom mieste. Slovenské:

Morena, Morena, za kohos' umrela.

Hora, hora, vysoká si.

Dobrá noc, dobrá noc, ale nie každému.

Alebo:

Stojí lipka, stojí na poli zelená.

Čie to dievča, čie to, čo na vodu ide —

a opakúva sa nielen slovo prvé, ale i slová iné miesta zaujímavé, slová tie úhrnkom, na ktorých piesni zvláštne záleží. Je to spôsob paralelizmu. A i celé verše sa opakujú. Srbské:

*Sunce nam je na zachodu, brzo će nam zač,
A nevjesta na otchodu, brzo će nam poč,
Žali nevu stara majka, otkle ima poč,
Za to neve i ne haje, što je majci ž'o:
„Idem, majko, dobro moje, vrijeme je poč.“
Sunce nam je na zachodu, brzo će nam zač,
A nevjesta na otchodu, brzo će nam poč. Atď.*

Alebo:

*Pasla Mara pauniće
I bijele golubiće,
Na dan perce uzimala,
U v'jenac ga uvijala,
Prvijenca darivala.
Pasla Mara pauniće
I bijele golubiće — atď.*

Spievajú sa piesne slovanské všade, ako sme už spomenuli, pri všetkých príležitostiach i robotách poľných i domových, slávnostiach domácich, v spoločnostiach zábavných atď. Na poli pri robotách i pri domácich slávnostiach spievajú najviac ženské; v zábavách spoločenských sa obveseľujú nimi i mužskí. Ale výlučne mužskí spievajú u Srbov junácke spevy, a to takrečení slepci, ľudia slepí, pri svojich jednou strunou pretiahnutých gusliach. Zasadnúc si niekde na viditeľné miesto: na cestu, na rýnok pri trhoch v mestách a mestečkách, neďaleko kostola v nedeľu a vo sviatok, spievajú piesne junácke rad-radom, nadovšetko o Kraljevičovi Markovi, a okolo nich sa nazbiera na kopy ľudu, počúvajúceho v radostnom oduševnení deje ubehlych časov a svojich, v pamiatke potomstva žijúcich bohatierov. Pri odchode každý obdarúva slepca niečím, čo dovedna býva výnosným darom, takže slepci u Srbov nezakusujú nijakej núdze. I pri veselých početných spoločnostiach po dokonaní hostiny spievajú slepci pri všeobecnom tichu. Po Ukrajine až donedávna ešte, podľa svedectva poľských spisovateľov, chodievali takrečení banduristi, spievajúc dumy, najviac zo slobodných kozáckych časov, a zbierali dary za spevné spomienky vekov bohatierskych. A i na dvoroch veľmožov poľských zdržiavali sa banduristi za dávnejších časov, obveseľujú každú väčšiu spoločnosť spievaním starých dúm. Ale už ustali, a s nimi zamĺkajú pomaly i dumy. V spravodlivej bolesti nad ich hynutím pýta sa Bohdan Zaleski, „slávik Ukrajiny“, v jednej svojej básni:

*Co się stało?
Gdzie to naszych dum połowa?
Zaporożskich dziś tak mało!
A miłośna ta lubowa:
O trzech zorzach, trzech krynicach,
Siedmiu wodzach, stu dziewicach,
Rzekłbyś: że te dumy zlaty,
Przenuciwszy błogie chwile,
Przenuciwszy smutne straty,
Z ludźmi głuchną gdzieś w mogile!*

U nás na Slovensku spievajú slepci tiež piesne pri husliach, obľúbenom nástroji slovanskom, v čas trhov po mestečkách, alebo chodiac z dediny na dedinu, ale hlavne len o svojej slepote. Máme jedného na vzor opravdivých starých slepcov, Mateja Hrebendu menom, z Krokavy v Malom Honte. Starý vychudlý starec, ako nám dobre v pamäti zostal od vystúpenia svojho do zhromaždenia mladých podruhov slovanských v Prešporke, cestujúca v slepote svojej o palici po mnohých slovanských krajoch, spievava i skladáva piesne a zaoberá sa pritom rozširovaním národnej literatúry, v čom jeho ochotnosť a horlivosť je na počudovanie. Vidiac ho raz a znajúc z rozprávania druhov život jeho útrpný, ale poctivý a v nešťastí jeho napodív činný, chceme týmto spomenutím jeho medzi slepci slovanskými oddať úctu i mužovi v chatrnom odeve, ale väčšej poctivosti a činnosti od pre mnohých, do krásneho rúcha sa obliekajúcich a slová „národ a sloboda“ z jazyka až do zunovania nespúšťajúcich, ale uradovaných a dobre si hovejúcich vo svojom pohodlí.

Slovanské piesne, po všetkých našich plemenách a kmeňoch, ako každý po ich zostavení a prehliadnutí úplne sa presvedčí, sú výrastok toho istého pňa, rozmanitý síce, ale jedného pôvodu. Spoločný ten peň, na ktorom všetky naše piesne vyrástli, je jeden a ten samý hlavný sveta názor, jedna myseľ a jedny city, a vonkajší odev, do ktorého názory a city tie sú zaodeté, je, hoci v rozličných nárečiach, jedna a tá istá reč. Podivuhodná je podobnosť piesní slovanských vo všetkom, i v tom ešte, ako sa vzájomne dopĺňujú k celku básnictva národného. Čo chýbí jednému, má druhý, a to, zároveň plodom iných kmeňov, je založené na obecnej a spoločnej osnove básnictva nášho národného. Zrovnalosť piesní slovanských ide, ako sme niekolkoráz na to vo vysvetľovaní upozornili, až do málo od seba odchodnej podobnosti v niektorých, a do úplnej rovnakosti v iných piesňach, a to u plemien zemepisne od seba oddialených, napr. u Čechov a Rusov, Srbov a Malorusov, Slovákov a Srbov atď. A piesne naše pohybujú sa pritom v podobných obratoch, alebo práve v tých istých, ako mnohé piesne Slovákov a Malorusov, Srbov a Rusov atď. Toto všetko nestvorilo sa prípadkom, ani je nie vzájomne vypožičané, ale vdýchnutím toho istého ducha v piesne naše stalo sa tak. Vidieť zo všetkého toho najjasnejšie, že národ náš vo všetkých plemenách svojich dýcha jedným duchom, myslí jednou myslou a žije životom jedným.

Okrem spomenutého, všeobecne platného rázu piesní našich, zrovnávajú sa ony ešte v jednom smere, a to v istej zádumčivosti a v smutnom akomsi rozčúlení. I piesne do veselosti sa dávajúce upomínajú v nápevoch svojich vždy na bolesť, hoci i obsah jeho prázdny. Mnohí všelijako vysvetľovali ráz tento smútkový piesní našich, ale hlavne vykladali ho z nešťastných osudov národa nášho, žiaľ Bohu — a vina hlavne na nás, — dosiaľ vždy len trpevsieho, dosiaľ ešte len najviac k službe odsúdeného. Pravda je, že ani jeden národ toľko nevytrpel, toľko sa nenamozolil a nenatrápil, ako náš, i to dopúšťame, že nešťastné osudy národa uderia na výtvyry a celý život jeho pečať smútku; ale mal a má národ náš v niektorých kmeňoch svojich i časy veľké, časy šťastia a slávy, a tento smútkový ráz je obecný u nešťastných i šťastnejších kmeňov, je prenikavý, hlboký, ktorému, myslíme, samojedinou príčinou nemôže byť hoci ako dlho trvajúce nešťastie národa. Vdýchla ho iste, tak zavierame, do piesní našich i duša národa k smútku tomu sklonná. A sklonnosť táto podľa mienky našej pochádza z uvažovania sveta vždy premenlivého, a konečne predsa ducha hlbšieho, aký je iste v národe našom, neuspokojujúceho. Vojdi do samôt a pustatín, a zacnie sa ti tam, prejdi do hluku a blesku

sveta, i toho sa nasýtiš, oddaj sa bezrobotnosti, zunuješ sa, bývaj vždy v prácach, i od tých sa časom odvrátiš: slovom, úplné uspokojenie trvať môže len na chvíľku, a koľkože je takých v živote ľudskom! Neuspokojí nikdy svet ten celkom, a toto, myslíme, pri osudoch našich nešťastných zaznieva smútkom v piesňach národa nášho celého.

Nápevy piesní našich sú im napodiv prístojné, a človek nevie, čomu sa čudovať, či tej obrazotvornosti národa, ktorá také a toľké piesne stvorila, či tej obrazotvornosti, ktorá ich v takých prerozmanitých nápevoch svetom pustila! Ale je to spojené jedno s druhým. Zobranie, skúmanie a vystavenie piesní slovanských zo strany hlasu alebo nápevu ponechávame znateľom našim, v hudbe zbehlým.

Povesti slovanské vytekli z toho istého žriedla, z ktorého i piesne naše, ale hlavný ich názor je omnoho rýdzejší, starší, zachovalejší, než v piesňach. Názor tento je panteizmus, ktorý v národných povestiach slovanských má ešte panstvo neobmedzené. Hľadá on na nás zo všetkých stránok povestí: z divadla, na ktorom povesti sa snujú, i z dejov v nich vyložených. Patrí v nich prírode moc hlavná, samočinná, božská, proti ktorej je človek nízky a stúlený. V samoprvom stave národov, hlbším duchom obdarených, inakšie to ani byť nemôže. Tá ohromná príroda, najmä v Ázii a v Indii, kde i náš národ pôvod svoj vzal, jej vznešenosť, jej ozorné pôsobenie, tie úkazy, v ktorých sa čas po čase nad zemou vznáša, ako v blesku a hrome, vetroch a orkánach, porážajú myseľ človeka, nevyskúmanšieho ju ešte a nevediaceho rozoznať príčiny a účinky tých úkazov. Jemu na zem postavenému robí príroda to všetko sama, zo svojej vôle a moci, a preto i vidí v nej moc najvyššiu, ktorej sa korí. A keď ona raz touto mocou najvyššou v jeho očiach vládne, nič jej je potom nie už nemožné u človeka. On pripíše jej i úkazy, ktoré diať sa v nej ani nevidí, namyslí do nej tvory, ktorých v samej prírode nespatrieva, a povyoobrazuje si hmoty a útvory, akých v skutočnom svete nájsť nemožno.

Toto prírody vyvýšenie a zbožnenie, večná priemenlivosť v jej tvaroch a podobách, pritom však vždy úplná jednota, panteizmus, javí sa, ako hovoríme, vo všetkom v povestiach našich. Prirodené tvory a moci, hneď v svojich podobách, hneď ako osoby, panujú tu a delia sa o panstvo medzi sebou. Človek k slncu, k mesiacu, k vetrom, k skalám atď. prichodí, prosí sa im a radí sa, čo by ďalej robiť, kam by ďalej ísť mal po zámeroch svojich, a ony mu rozkazujú, radia alebo ho odstrkujú. Slnce si chodí ako mládenec po nebi, alebo letí koňmo, a večer ukonané naspäť matke do náručia padá, a takto ho človek na ďalekej púšti v lone materinom odpočívajúce nachádza; noc dlhým tmavým závojom odetá vystupuje podvečer z ďalekých pustých hôr a zaťahuje svet svojím závojom; vetry prebehujú ďaleké končiny, a keď sa dost' naviali, vracajú sa do bydlia a odpočívajú si; hory s horami, stromy so stromami a ľuďmi sa zhovárajú, a vtáci, najviac havrani alebo krkavci, vtáci zvlášť vedúci, vyprávajú si medzi sebou rady vyššie; zver rozličná: levi, myši a podobné pridružuje sa k človeku a pomáha mu zo svojej vôle v zámeroch atď. Padaním častým do zakliatia drží príroda tiež mocné panstvo nad človekom. V zakliatí stáva sa človek stromom, kameňom, zverom atď., a je v ten čas prírode úplne podmanený, nevládnuce sám so sebou, nerobiac nič zo svojej vôle, ale pohybujúc sa len ako stratený na rozkazy moci prirodených. Upadá do toho stavu vinou svojou alebo iného, a trvá v ňom často premnohé roky. Ale i bez viny a zo svojej dobrej vôle pretvoruje sa človek v prirodené tvory, stávajúc sa vtákom, kvetom, skalou, lúkou atď., ako i naopak predmety neživotné stávajú sa životnými. Z týchto prietvorov, ktoré sa v piesňach viac len ako hra obrazotvornosti javia, v povestiach však za naozajstné berú, poznať úplne názor panteistický. Pretvoruje sa človek v zmysle tomto obyčajne pred stíhajúcou ho zlou mocou, ktorá mu je už za päťami, aby ho nepoznala, ale zavedená prietvorom ho prebehla. No beda mu, ak stíhajúca zlá moc niečím sa na prietvor taký upozorní, lebo potom, poznajúc stíhaných, obyčajne ich do tých prietvorov zakľaje. Inakšie, keď stíhajúcej moci nijak do očí nepadnú a ona prebehne, z prietvoru zas menia sa na ľudí a idú ďalej svojou cestou. Prietvory takéto obyčajne ukazujú sa v obrazoch krásnych a umných. Stíhaní, najviac milý a milá, menia sa, on na šíp, ona na ružu, on na rybník, ona na kačku, on na lúku, ona na ružový krík, ona na kaplnku a on na pocestného, pri nej sa modliaceho, alebo, ako v českej povesti, v ktorej matka s dcérou i s jej milencom pred hrozným otcom utekajú, mení sa milenec na snehobielu brezu, milá na striebroperú volavku, a matka na šumivú sieť alebo rákosie atď. Mysli, vidiacej v prírode toľkú moc, ako sme uviedli, ostatne neskúsenej a ešte len hlavne v obrazotvornosti sa

pohybujúcej, navkladať do prírody tvorov a predmetov, akých nikde nieto, privlastniť jej síl, akých nemá, a tak udalostí neskutočných nastvárať neni nemožné. Nepýta sa myseľ na tomto stupni ešte po možnosti a skutočnosti svojich útvorov v svete, jej sú možné a skutočné, akonáhle ich obrazotvornosť, dost' malým niečím k tomu pohnutá, natvorila. Rozpomeňmeže sa v tejto veci na detinské naše časy, keď nám varovkyne a pestúnky povesti tieto za dlhých zimných večerov rozprávali: koľká bola naša pritom pozornosť a koľkú sme im prikladali vieru! To, čo detinskej našej mysli bolo možné a skutočné, bolo tým ešte viac myslí národa nášho v tom veku, v ktorom sa povesti tvorili, detinskejšieho oveľa od nás detí, vedených už od samej prvoti k známostiam všelijakým a poznávaniu pravého Boha. Tak teda stretáme sa v povestiach našich s horami zo samej medi, striebra, zlata, s vrchmi zo samého skla, s koňmi, ktoré sa ohňom chovajú a za chvíľu niekoľko sto míľ preletia (slncový kôň, slnko), s tvormi čudnými, ktoré do povetria sedemdesiatpäť centový budzogáň ako pierko vyhadzujú, so železnými mníchmi; stretáme sa v nich s cestovateľmi k slncu, mesiacu, k vetrom atď. putujúcimi; ukazujú sa nám v nich meče, ktoré samy rúbajú, citróny, z ktorých panny vyskakujú, zámky, ktoré sa na kuracej nohe krútia alebo na topoľoch stoja; ligocú sa v nich na vysokých vrchoch zámky sklené, pískajú píšťale, na ktorých hlas počuť rozkaz kopy vtákov sa zletujú, alebo hadi zo všetkých končín sa zlezú, a v okamžení vyrastajú stromy, tvoria sa zámky, a v chvíli zas spľasnú a miznú. Pridružujú sa tam pútnikom zveri zo svojej vôle, pomáhajú im i stromy, i skaly, i lávky; manželstvá sa uzavierajú medzi zakliatymi v medveďov, oslov, ryby, a pannami, a od rokov mŕtvi, potretí zvláštnymi kvapkami alebo masťami, ožívajú zas a žijú mnohé, nepočítané roky. Čo by bolo nemožné obrazotvornosti, v tie časy ešte u človeka nijakými úvahami suchého rozumu neúzdenej?!

Práve i preto, že v povestiach našich obrazotvornosť v úplnej je slobode, že nám predstavuje nie svet ten každodenný, zväčša suchopárny, sto a sto strasťami poprekrižovaný, ale svet bez všetkých rozumových úvah utvorený a maľovaný, zabávajú i tieto povesti myseľ jemnú, úvahami rozličnými neobťažujú a náruživostí prostú akosi kúzelnú, tým viac, že i divadlo, na ktorom sa dejú, tá ozorne zôkol-vôkol sa rozľahujúca príroda, jej hlukov a strastí ľudských prázdna samota, má veľkú príťažlivosť, i že deje, ktoré sa na tomto divadle predstavujú, nie sú bez významu mravného. Divadlom povestí sú obyčajne číre, ďaleké, pusté hory — akými ešte v tie časy, keď sa povesti tvorili, iste bola zem najviac prikrytá, — strmé vrchy, šumivé háje, kvetisté lúky a čarovné záhrady, údolia a doliny zelené, a v nich alebo v záhradách ticho sa kolembajúce jazerá, samotné v horách jaskyne a, ako sme už spomenuli, hory medené, strieborné, zlaté, sklené a iné divotvorné zámky atď.

Deje povestí majú svoj obsah mravný; pohnútky ich sú tie isté, ktoré vidíme v piesňach našich, lenže v povestiach v okrese omnoho užšom. Hlavná pohnútka dejov je láska rodinná, obyčajne láska sestry k bratom, bratov, a hlavne najmladšieho, k starším, detí k rodičom a týchto, hlavne matky, k deťom. Ale aj odpor lásky rodinnej, nenávisť macochina k deťom jej manžela, dáva pobúdku trýzneným a prenasledovaným, aby hľadali šťastie a skúsenosť v širokom svete. Okrem toho i sama chuť poznania a skúsenia sveta z dobrej vôle, odvaha a skusujúca sa sila, obyčajne najmladšieho opovrženého syna kráľovho, v povestiach popelvákom zvaného, že sa len v popole a hocikde poval'oval, vystrája do sveta a na pole dejov. A konečne i prirodzené nešťastné udalosti, ako v jednej slovenskej povesti stratenie sa slnkovho koňa, po čom celú krajinu tma zachvátila, a podobné veci bývajú pohnútkami dejov v povestiach našich. Ľudia ktorí sa dopustili skutku, prirodzene mravným citom, zatrateneho, ktorí zapreli cit rodinnej lásky a vydali svojich v nešťastie, — ako napr. v jednej českej povesti chudobní rodičia, nemohúc pre chudobu vyopatrovať deti, zanechali ich v pustých horách, skadiaľ úbohé nemohli domov potrafiť, ale zahynutiu tam boli vystavené; alebo ľudia, ktorí na chvíľku sa zabudnú, vyriekli slovo prirodzenomravným citom odporne, ako v českej povesti „Kvítko pěti bratrů“ otec nad synmi, z nešťastnej pol'ovky domov sa vracajúcimi; alebo ako v povesti slovenskej „Traja zhavranelí bratia“ matka nad synmi prostopášnymi, — padajú v prvej prípadnosti sami pod trest, a v druhej nešťastným slovom zastihnutých uvaľujú do nešťastia. Trest taký alebo toto nešťastie je obyčajne zakliatie, premena človeka v bytnosť čisto prirodzenú, v ktorej zakliati, zbavení svojej vôle, vykonávať musia rozkazy prirodzených mocí, cítia bolestne odlúčenie od svojich, trápia sa všelijako a prehrozne trpia.

Do zakliatia ostatne prichádza človek aj inakšími spôsobmi: zlosťou prirodzených, na človeka rozhnevaných mocností, alebo čarodejníkmi, ako v slovenskej povesti „Tri zakliate kniežatá“ padajú doňho pomstou čarodejníkovou. A stáva sa toto zakliatie slovom, alebo kúzelným, k tomu určeným nástrojom, ako napríklad prútom Ježibabiným, a býva rozličné. Niektoré sa vzťahuje na celý čas prebývania na zemi, iné len na niekoľko rokov, a tiež v priebehu svojom môže byť celkovité a neprestajné, alebo polovičaté a čas po čase prestávajúce. V tejto prípadnosti obyčajne trvá pol dňa, ako v slovenských povestiach o troch zakliatych kniežatách a troch zhavraných bratoch, riadiac sa napospol v priebehu svojom podľa slov pri zakliatí vyslovených, z čoho tiež vidno, koľká sa moc slovu už v prvotinách nášho národa privlastňuje. Od takéhoto nešťastia príbuzní zakliatych, obyčajne sestry alebo bratia, i deti rodičov, ktorí k nim majú veľkú lásku, idú ich oslobodzovať, ale to spojené býva s najväčšími, temer neprekonateľnými prekážkami a odpormi, a láska osloboditeľov prichodí do ohnivej skúšky. Osloboditelia musia mnoho, mnoho precestovať, na ceste premnoho vystáť, musia si u iných prirodzených mocností radu k odkliatiu svojich v najväčších nebezpečenstvách vyhľadávať, často mnohé roky v skúškach vydržať, trpezlivosť najväčšiu znášať hrôzy a strachu, práce všelijakej ťažkej, hladu a smädu a hlavne mlčaním dokázať, v uložený čas najviac pozorlivými byť atď., čo keď všetko šťastlivé povykávajú, obyčajne pomôžu svojim zo zakliatia a vracajú sa s nimi domov k nevýslovnej radosi všetkých. Podobné práce a nebezpečenstvá podstúpiť, rovnú pokoru pri odvahe dokázať musia i všetci iní podujímatelia v povestiach našich národných, lebo inakšie nedôjdu v podujatiach svojich nijakého šťastia. A nezištnosť: vykonanie dobrých skutkov bez všetkých nárokov, bez prijímania odmeny, v povestiach národných zvlášť sa zveľbuje.

Ind, aby sa s božstvom stotožnil, pohruzuje sa do hlbkej zádumčivosti bez všetkého myslenia, chce udušiť všetok svoj cit, zničiť všetku vôľu; alebo sa pripravuje o život, metajúc sa do riek alebo pod kolesá hrozného voza boha Višnu; alebo, ako jeho Jogi na rovnosť bramánsku k bohom sa namáhajúci, podstupuje krušné a pritom zbytočné práce a skúšky, idúce na zničenie všetkej osobnej živosti i jeho života; ale v prvotinách už slovanských, ešte vo vekoch povestí, človek, vykonávajúci prácu bohumilú, skutok dobrý, aby nešťastným pomohol, stratené navrátil, musí, pravda, podstúpiť práce, skúšky a nebezpečenstvá rozličné, a potrebuje sa len pri vykonávaní dobrého skutku v svojich žiadostiach a sklonnostiach zaprieť, nie v myslí a prirodzene ako Ind zničiť. Alebo musí, keď mestá i krajiny smútkom zastreté od pažravých rozličných potvor: hadov a drakov vyslobodzuje, odvalu a silu dokázať, aby zničil zlú moc. A takto sa i vykonávajú všetky skutky, dobré a šľachetné: prácou, odvahou, zapretím seba vo svojich žiadostiach a náklonnostiach, a najkrajšia ich koruna je neprijímanie za to odmeny. Takto cítil Slovan už v prvotinách svojich. Pochádza on pôvodom svojím síce z Indie, i jeho povesti snujú sa na názoroch tam čerpaných, ale koľký je rozdiel už v tom prvom cítení a zmýšľaní medzi Indom a Slovanom!

Samo zakliatie, bezpochyby len neskorší výtvor, ukazuje už na povyšovanie človeka nad prirodzené mocnosti.

Povesti, snované na najstarších názoroch Slovanov, na ich predstavách o božstve a svete, sú i v inom smere nie bez dôležitosti. Keby sa boli k nám všetky verne dostali, znali by sme bohovedu a svetotvorstvo našich najdávnejších predkov. Ale i z takých, aké sú, možno brať zrná k tomu poznaniu. Rozpráva sa v nich o troch kráľoch nad iných vyvýšených: o kráľovi ohňa, kráľovi vetrov a kráľovi mora (zrovňaj Triglava a indických Brahma, Višnu a Šivu); dozvedáme sa z nich o dvanástich chlapoch, ktorí na vysokom vrchu stoja a večný, nehasnúci oheň strážia (dvanásť znamení, cez ktoré slnce prechodí, dvanásť mesiacov); poznávame z nich príbuznosť moci vyšších, že Belena (Berena) bola dcéra Ježibaby, a vyššie už sme spomenuli, ako je v povestiach predstavené slnce, ako vetry atď. Udalosti nejaké historické v nich hľadať bola by práca lichá a k nijakým výsledkom nevedúca, lebo takých ani v nich niet, ale mnohé zrná z bohovedy a svetotvorstva starých Slovanov možno z nich vylúpiť. Preto sa i divíme, že ako z tohoto, tak z mravno-národného ohľadu Slovanstvo dosiaľ týmto povestiam tak málo pozornosti venovalo.

Reč povestí ako útvorov prastarých, istotne okrem reči najstaršieho pamätníka otcov našich, je neviazaná, výpravná a v rozprávaní svojom krátka, odmeraná. Krátke výpovede idú

jedna za druhou, preto vyhába sa reč príčastiam, výpovede zväzujúcim, a šetrí pritom maľovnosť a názornosť. Opakovanie slov zvučných, zvedavosť budiacich, názorných, najmä spočiatku povestí, rada má, a v priebehu zaokrúhlenosti sa pridŕža.*

Patria povesti k epickému druhu básnictva nášho prstonárodného a prevyšujú vekom svojím, ako to už i z obsahu i z vonkajšej ich podoby, vypravovacej a neviazanej reči, s istotou možno súdiť, všetko iné básnictvo naše národné. Básnictvo toto napospol rozpadá sa na epické, vekom staršie, a lyrické. K epickému druhu básnictva nášho patria: uvedené práve povesti, ruský Igor Svätoslavič, z Rukopisu kralodvorského: Čestmír a Vlaslav, Záboj a Slavoj, Beneš Hermanov, Oldřich a Boleslav, Ludiše a Lubor, Jaroslav, junácke spevy srbské a mnohé maloruské dумы. Epické básnictvo predstavuje deje, v lyrických piesňach vyslovujú spevci svoje city. Medzitým vo veľmi mnohých piesňach lyrických city spevcove pripojené sú k udalostiam, pre snadnejšie len a názornejšie vyslovenie citov tam uvedených; alebo uvádzajú sa udalosti menšie, ktoré vzbudzujú a vyludzujú ich zo spevca. Epika zabieha navzájom na pole lyriky, dávajúc nám vidieť vo zvláštnych obratoch alebo samého spevca, alebo osobu dejom pohnutú a v tomto pohnutí sa vyslovujúcu. Z týchto príčin, to jest z prebiehania jedného druhu básnictva nášho do druhého, ukazuje ono veľkú náchylnosť k dramatike alebo k vystaveniu činov, pochádzajúcich z vlastného cítenia, zmýšľania a rozhodnutia uvedených osôb, čo každému do očí padne, ktokoľvek sa len trochu po našich piesňach a spevoch poobzerá. Dramatika zaiste je spojenie oboch pripomenutých spôsobov básnictva: lyrického a epického; v nej sa predstavujú osoby tvoriace samy dej; naprotitomu v epike, kde na skutky podstatne vplývajú vonkajšie okolnosti a takrečeno ich rozvíjajú, predstavujú sa osoby viacej v deji. Najvernejšie epické slovanské básne sú okrem povestí: Igor Svätoslavič, Čestmír a Vlaslav, Beneš Hermanov, Jaroslav a srbské junácke spevy, z ktorých najmä posledné v epickej prostote starožitným vznešeným útvorom najbližšie k boku postaviť sa môžu.

Najstarším prstonárodným básnictvom slovanským sú, ako sme už spomenuli, povesti, siahajúce do vekov, po ktorých nám okrem nich a reči nijakých iných pamiatok nezostalo. Stvrďuje preveľkú starobu ich i obsah, i spôsob predstavenia, i rozprávania. Netreba sa tým dať myliť, že v povestiach uvádzajú sa názvy, vyznačenia, hodnosti časov novších, lebo pochopy staré, vyjdúc v priebehu časov z úžitku, s novšími sa mnohonásobne pozamieňali. Z druhého epického básnictva najstaršie sú niektoré spevy české Rukopisu kralodvorského, najmä: Snemy, Čestmír a Vlaslav, Záboj a Slavoj, osnované na nábožensko-pohanských predstaveniach a obyčajoch predkov našich, ktoré žijú tam v celej svojej sile, aká len z úplného presvedčenia skladateľov vyjsť mohla. Tieto spevy patria pôvodom svojím do deviateho a ôsmeho stoloetia. Za nimi nasledujú Beneš Hermanov, Oldřich a Boleslav, a najmladší z nich je Jaroslav, spievajúci dej, zbehnuvší sa len v trinástom stoloetí. Igor Svätoslavič je útvorom dvanásteho veku. Srbských junáckych spevov od štrnásteho stoloetia starších nemáme; málo pred pádom Srbska na Kosovom poli a potom niekoľko stoloetí po ňom tvoria sa najvýznačnejšie útvory toho druhu. Maloruské dумы pochodia hlavne z časov slobodného kozáctva. Reč najstaršieho vekom útvoru, povestí, je celkom neviazaná. Taká je i Igora Svätoslaviča. Druhé spomenuté hrdinské spevy zložené sú vo veršoch, ale nerýmovaných; len v dumách kozáckych zamieňajú sa nerýmované verše s rýmovanými. — Lyrika je napospol mladšia od hrdinských spevov, novší je i jej zovňajší oblek, ktorý s výnimkami je úhrnkom verš rýmovaný. Čím je básnictvo naše staršie, čím vernejšie sa drží spojenia s prírodou, tým je obyčajne i živšie a krajšie. Novšie hrdinské spevy Srbov ostávajú ďaleko za staršími, a tak i u iných kmeňov našich piesne novšie krásou starších nedostihujú. Zdá sa, že spevotvorný čas i u nás Slovanov už prechodí, a že musíme von z tohoto raja na pole samotvorných činov.

* Slovenské povesti vydal Ján Rimavský, žiaľ Bohu, že pri toľkom množstve dosiaľ len v jednom zväzku! Čo sa vyprávania týka, preukázal k tomu patrne schopnosti; a čítali sme niekoľko povestí v rukopise od vážneho starca Sam. Reussa, vyprávania ktorých bolo umelecky vyvedené. Večná škoda by bola, keby muž tento, tak nazrevší a vmyslevší sa do starín našich, odumrel svoje povesti nevydané, ktorých, ako počúvame, má peknú hotovizeň.

Keď sa obzreme po jednotlivých plemenách našich, aké je u ktorého básnictvo národné čo do verného zobrazenia ducha slovanského a prostoumeleckej krásy, teda prvenstvo bez odporu prislúcha starému básnictvu českému, za tým srbskému, maloruskému a ruskému. Z neho to poznať najlepšie, ako sa duch národa nášho, nedotknutý a neporušený ešte nijakým iným vplyvom, mimovoľným takrečeno dychom k svetu nesie, v čom krásu hľadá, čím sa najradšej zaoberá a kde sa najlepšie cíti. K tejto nedotknutosti a k rýdzosti ducha nášho v piesňach spomenutých plemien premnoho zaiste dopomohla i cirkev východná, nestavajúc sa nikde na závalu životu nášmu národnému, ale, naopak, skláňajúc sa k nemu, udržiujúc a napomáhajúc ho znamenite. Nie sú také verné, také rýdzo slovanské piesne iných, k západu európskemu viac schýlených a s ním mnohonásobne sa pomiešavších kmeňov. Česi hneď od prvoti života svojho dejinného, zameniť obrad slovanský latinským, odstúpili na bok od zväzku, rodinu slovanskú spájajúceho, zmohli sa síce v národ za čas kvetúci a sily veľkej, ale, nemohúc samojediní odolieť úžasným ranám, od západu na nich bez pretrženia sa sypúcim, padli, hoci po boji hrdinskom, a podľahli potom celkom vplyvom nedomácim, ktorými postieralo sa premnoho s ich niekedajšej rýdzosti slovanskej. Novšie ich básnictvo je nižšie, často akoby k vyrazeniu šprýmujúce a zjavne cudzími príklady presiaknuté. Vernejšie od tohoto je básnictvo slovenské a v niečom i moravské. Ani jedno síce nepohybuje sa vo vyšších vrstvách, ani v jednom neohlasujú sa dejstva plemien, národné povedomie z tohoto zreteľa už v obidvojom spí, ale Slováci boli tým šťastnejší od iných, že, žijúc v krajine, samosprávu obcí a žúp (stolíc) podržujúcej, v domácom svojom a spoločenskom živote užívali úplnej slobody, tvoreníu piesní hovejúcej. Hraničenie a mnohonásobné styky Moravanov so Slovákmi obživovalo tamtých, a potom na pomoci im boli i sídla, od západu vzdialenejšie. Básnictvo plemien, ešte ďalej k západu vystrčených: Slovincov v Štyrsku, Krajnsku a Korutánsku, Srbov v Lužiciach, samostatnosti svojej skoro ani po pamiatke neznajúcich a mnohonásobným vplyvom susedstva poprekrižovaných, je nielen doprosta nižšie, ale i vplyvom takým značne prejaté, hoci ku cti kmeňom tým pokladať sa musí, že básnictvo národné i také, aké je, aspoň pre pamiatku Slovanstva udržali. V celom našom básnictve piesní na spôsob nemeckých romancí niet, ale nájdú sa v slovinskom i v lužickom. Poliaci okrem krakoviakov nemajú práve nijakého iného národného básnictva, lebo spevy, na podobu tohoto tvorené, za také sa prijať nemôžu. Úkaz tento u Slovanov neobyčajný mnohí všelijako vysvetľovali, a menovite hrozným ujarmením ľudu, z ktorého, ako vedomo, roja sa všade obyčajne piesne národné, lebo ľud, neporušený cudzím vplyvom, najspôsobnejší je vysloviť všeobecnú myseľ národa. Vo veľkom utlačení, pravda, zle sa spieva, ale ľud i v iných krajinách slovanských žijaval vo veľkom, hoci predsa nie v toľkom, ako v Poľsku, sklúčení a smýkaní, a maloruský ľud, utrápený rovne ako poľský v niekdajšej poľskej krajine, zachoval, pravda, a má bohaté básnictvo národné: príčinu teda inde treba hľadať. Podľa mienky našej spôsobila nedostatok básnictva národného u Poliakov po prvé cirkev latinská, ktorá najmä v Poľsku hneď od uvedenia svojho proti všetkému národnému ako pohanskému ostro vystupovala, piesne, povesti a obyčaje ľudu ako nekresťanské odsudzovala a vykoreňovala, ba i do vymýtenia národnej reči, a to s veľkým úspechom, zameniť ju v celom verejnom živote latinskou, a túto i do domáceho života u všetkých od obecného ľudu vyšších dostrkujúc, sa chytila; po druhé neslýchaná sila zemianstva, po celej krajine a v každej skoro dedine usadlého, na rozličnoraké snemy, pospolitú rušenia (vojny), zájazdy ustavične sa krajom prehánajúceho a ľud o všetku samostatnosť i pokoj pripravujúceho; a po tretie vina je tomu myslíme, aj istá Poliakom akoby vrodená obyčaj. Čo by i bolo dojalo myseľ tohoto národa, nepustilo tam hlbších koreňov, a pri ustavičnom rušaní v Poľsku ani nemohlo. V krakoviakoch poznať chytré dojatú myseľ, ale i dojmu odrazu pozbavenú, a patrný je pritom pospech v ich skladbe, akoby sa piesne spievali len ukradomky a s chvatom. Chorváti v básnictve národnom tiež len malom sa môžu preukázať a žijú najviac zo spevov srbských, plemena od nich iste zvučnejšieho.

Zbierky slovanských piesní, ktorých sme pri zostavení prítomného spisu užili, sú tieto:
Rukopis kralodvorský, a jiné výtečnejší národní zpěvoprávné básně, vydán od Václava Hanky, v Praze 1835.

Igor Svätoslavič, hrdinský zpěv o tažení proti Polovcům, od Václava Hanky, v Praze 1821.

Srpske narodne pjesme, skupio ich i na svijet izdao Vuk Stef. Karadžić, knjiga prva, druga, tretja, u Beču 1841.

Pievanija Cernogorska i Chercegovaca, sobrana Čubrom Čoikovićem Cernogorcom (Milutinovićom), izdana Josifom Milovukom. U Budimu 1833.

Skazania Russkavo naroda, sobrannyja N. Sacharovym, kniga pervaja, vtoraja, tretia i četvertaja. Izdanie tretie. Sanktpeterburg 1841.

Pieśni Polskie i Ruskie ludu Galicyjskiego. Zebrał i wydał Waclaw z Oleska. We Lwowie 1833.

Pieśni ludu Ruskiego u Galicyi, zebrał Żegota Pauli, tom pierwszy, tom drugi, Lwów 1839, 1840.

Rusalka Dnestrovaja. U Budimie 1837.

Slovanské národní písně, sebrané Františkem Ladislavem Čelakovským. Díl první, druhý, třetí. V Praze 1825, 1827.

Písně národní v Čechách, sebral Karel Jaromír Erben, svazek první, druhý, třetí, v Praze 1842, 1843, 1845.

Národníe Zpiewanky čili pjsně světské Slowákůw w Uhrách, sebrané od mnohých, wydané od Jana Kollára. Djl prwý, djl druhý. W Budjné 1834, 1835.

Moravské národní písně, sbírka nová od F. S. (Fr. Sušila), v Brně 1840.

Narodne piesni ilirske, koje se pievaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj, i zapadnoj strani Ugarske. Skupio i na sviet izdao Stanko Vraz, u Zagrebu 1839.

Piesnički hornych i del'nych Lužiskich Serbow, wudate wot Leopolda Haupta a Jana Ernsta Smolerja. Orymi, 1841.

A povestí zbiěrky tieto:

Slovenskje povesti, usporjadau a vidau Janko Rimavský, v Levoči 1845.

Slovanka, sbírka národních pověstí, vydána Frantau Vrančevičem a Slavomírem Tomičkem, v Praze 1833.

Lás kavosťou slovného Hanku dostali sa nám okrem tých, ktoré máme, i iné dумы maloruské, menovite o úteku troch bratov z Azova, za čo tu, ako i za ochotne nám na použitie danú zbierku Sacharova, mužovi tomuto od nás vysoko váženému srdečne sa poďakujeme.

Medzi týmito zbierkami vyznačujú sa vkusným výborom piesní: srbská zbierka Karadžičova, muž a o národnú srbskú literatúru nesmrteľnými zásluhami vyznačeného, ruská zbierka Sacharova a slovného Čelakovského vybraná zbierka piesní všeslovanských. K lepším zbierkam patria: Žegotu Pauliho zbierka maloruských, Erbenova českých, Sušilova moravských pesničiek. Ján Kollár, bohužiaľ, i s Václavom z Oleska, hoci, najmä posledný, veľmi krásne a zaujímavé o národných piesňach rozprávajú, pomiešali do zbierok piesní národných i piesne uličné. I mnohé suché, miešané, maďarskoslovenské a latinsko-slovenské piesne, aké Kollár v úplnom zabudnutí na národné básnictvo do svojej zbierky primiesil, sú len bodľačie v záhrade básnictva nášho. Nejde o to, zbierky rozmnožiť, ale podať plody na nivách básnictva národného vyrastlé. V tejto veci kojíme sa nádejou, že obozretná ruka básnické sady naše očistí a mnohými ešte krásnymi, štepami rozhojní.

Napokon i to pripomínáme, že Čelakovský vlastnými útvormi napodobnil i ruské i české národné piesne. Napodobňovanie nič je nie v opravdovom zmysle umeleckého, lebo i pomysly i vnešnú ich podobu odinakial' vypožičiava, ale nie je bez zásluhy, lebo usnadňuje vmyslenie sa do ducha prstonárodného básnictva nášho, a z tejto príčiny patrí i Čelakovskému naša uznanosť. Plní sme zaiste toho presvedčenia, že spevci naši, tí, ktorí budú mať hýbať srdcom celého národa nášho, tí, ktorí budú v ňom prechádzať z pokolenia na pokolenie, musia vyspievať spevy svoje v duchu národa nášho, v útvoroch jeho mimovoľne vyjaveného. Má Slovanstvo už veľkých spevcov, a nadovšetko dvoch: Puškina a Mickiewiczza, ale jesto na ich útvoroch ešte dosť z cudzích vzorov a príkladov nasedaného, čo by sa vo zvláštnom ich rozobraní pekne pooddieľať dalo. My sme pritom tej viery, že pri toľkej obdarenosti básnickej, akú Boh nadelil národu nášmu, s rozmáhajúcim sa životom slovanským na všetkých stranách a v prípravách jeho k činom povstanú od tamých spevci ešte väčší a

oslávia i umenie naše i život. Pravidiel nijakých pritom predpisovať nemožno, géniovia po mnohých namáhaniach preniknú v hlbiny básnictva nášho a stvorí sa spevy duchom nekonečne obdareným i nekonečne cvičeným. Kedyže sa Slovanstvo dočká časov tých a kto budú povolání jeho?!

MIESTO ÚVODU

Po roku 1849-tom, čiže po kapitulácii maďarskej pri Világoši, keď Uhorsko dostalo sa pod Bachovskú vládu viedenskú, Ľudovít Štúr žil u svojho staršieho brata Karola, profesora a farára v Modre. Vo Viedni nemohli mu odpustiť verné, spravodlivé, slovansky dôležité reči jeho, povedané o Austrii na slovanskom zjazde v Prahe 1848-ho Bachovci všíli sa na Ľudovítovi Štúrovi, nepripustili ho k verejnému postaveniu, držali pod surovým policajným dozorom. Brat Karol umrel už 1851-ho, Ľudovít zostal v Modre na seba odkázaný, podporovaný kniežaťom Michalom Obrenovicom srbským, ktorý v tie roky žil v Ivanke pri Dunaji.¹

V takom položení, keď prišlo mu starať sa i o siroty po bratovi Karlovi, Štúr nemal možnosti vydať svoju štúdiu „*O národných piesňach a povestiach plemien slovanských*“. Z návrhu Jána Kalinčiaka, od 1846-ho profesora v Modre, vydavateľom spisu stalo sa České Muzeum v Prahe. Kalinčiak, ako vieme z vlastného životopisu jeho², i prepisoval prácu zo Štúrovho slovenského rukopisu pre pražské vydanie do češtiny. Vyšla 1853-ho: „*O národních písních a pověstech plemen slovanských. Od Ľudvíta Štúra*“, strán veľkej 16⁰ 148. Kalinčiak vyjadril sa, že on „prepracoval“ dielo Štúrovo do češtiny, ale správnosť vyžaduje povedať: „prepísal“. Vlastný rukopis Štúrov nezachoval sa, ale máme ho, podľa všetkého, v odpise J. Jaromíra Mayera, peknoduchého, horlivého slovenského učiteľa modranského, v odpise na dvoch miestach so znakom Štúrovej ruky, t. j. ním akoby odobrenom, uhodnovernenom. Pražské vydanie roku 1853 je nie „prepracovanie“, len prepísanie do češtiny.

Venovanie z tohto pražského vydania prejímame sem v úplnom znení, podľa modranského rukopisu, takto:

Jeho kniežacej Svetlosti Michalovi Obrenovičovi, synovi národa nášho mysl'ou i skutkami, v hlbkej úcte posväcuje spisovateľ.

Vaša Svetlosť! Vyberúc sa na pole básnictva nášho prostonárodného, tiahnuce sa širokými a ďalekými krajinami veškerých plemien našich slovanských, vystrojil som sa ta, trebas aj nevedome z Vašej strany, i s Vami a schodil som vo vznešenom sprievode Vašom celé to pole preširoké. I Vám zaiste, ako hodnoverné ústa povedajú, zvláštne ide k duši pieseň slovanská a „ťažko Vamá svuda bez svojega“. Baviac sa na poli tom kvetistom a, ako niekedy v detinstve na lúkách číreho poľa, v zábude na celý ostatný svet, kolimbajúc sa očami po kvetoch čarovnejšej krásy, myslieval som vždy, ako každý z nich zabával a utešil by i dušu Vašu. A preto, vrátiac sa z púti svojej, na ktorej obletovali ma duchy otcov a mimovoľne pridružovali sa k nám i duchy mužov širokým poľom slovanským s mnohonásobnou útechou už chodivších: Šafárikov, Hankov, Ševirevov, Bod'anského, Čelakovského, Vukov, Zaleského a iných, uvedomujem Vás o vznešenom sprievode Vašom a uvádzam v známosť vykonanú cestu svoju, aby, milo-li Vám tak bude, vydali Ste sa Sami na pole to a nabrali tam útechy, akej nepodáva život iný. Najde-li obluby v ňom duch Váš a útechy milostnej, ako o tom nepochybujem, bude mi to práce na púť moju vynaloženej odmenou dostatočnou. A ponúka ma posvätiť Vám dielo svoje i to, že city, ktoré obletuje s obľúbením pieseň slovanská, preberajú i dušu Vašu a že skutky, aké oslavuje, i o Vás vydávajú svedectvo. Málo mám k Vám slov, ale srdečných; na malé slov a na skutkoch i Vy prestávate radi. Vašej Svetlosti v Modre, v slovenskom kraji, v červni roku 1852, čítateľ najvrúcnejší Ľudovít Štúr.

*

¹ V tie roky i slavistické diela Miklosichove vo Viedni vychodili nákladom Michala Obrenoviča. (V. Jagić: Istorija slavianskoj filologii, str. 700.) O niečo pozdejšie v Obrenovičovi mal mecéna i Jozef Viktorin pri vydávaní slovenských spisov.

² Almanach Lipa II, 1862. str. 118

Vzácnu pamiatku slovenskú po Ľudovítovi Štúrovi, spis jeho *O národných piesňach a povestiach plemien slovanských*, teraz vydávame po slovensky, podľa rukopisu modranského. Slovenskému citu, slovenskej mysli knižka Štúrova môže byť len milá.

Zatracovanie Západu, ozývajúce sa v traktáte Štúrovom, v tie časy, v polovici 19. stoletia, bolo stanoviskom ruských slavianofilov; oni i tým usilovali sa zapáliť svojich za — Slovanstvo. Ako proti synovi Západu, Ľudovít Štúr príkre staval sa i proti Byronovi. V Slovanstve za svojich mladých rokov na Byrona boli sa zahľadeli najmä veľkí poeti ruskí, Puškin a Lermontov, no v poézii ich obidvoch toľko teploty citu, že nieto príčiny hľadať u nich nejakú nedobрую školu, nedobré účinky postranné.

Roku 1851-ho v rozjímaní o slovanských piesňach Ľudovítovi Štúrovi ťažko by bolo bývalo nezmieniť sa o Kráľodvorskom rukopise. On spomína ho a stavia vysoko. Prejavuje o ňom mienku, ktorú, ako o starodávnej pamiatke českej, bol si osvojil s takou zapálenou dušou v svojej prvej mladosti, v 1830-tych rokoch. Do 1851-ho bolo potom primálo času preorientovať sa mu. Veď i zatým ešte koľké časy nevedelo, neverilo sa, že Kráľodvorský rukopis je — nepravý...

V hlavnom diele slavistiky, v „Istoriji slavianskoj filologie“ (Petrohrad, 1910), V. Jagić (str. 251) napísal: „Medzi milovníkmi slovanskej národnej poézie Ľudovít Štúr zaujíma nie posledné miesto svojou srdečne napísanou štúdiou „O národných písniach a pověstech plemen slovanských“... S jemným poetickým čutím Štúr nakreslil obraz prírody, okružujúcej Slovana, i všetkých pomerov rodinného života, ako odrážajú sa ony v jeho duši a v jeho poézii. Nebolo to charakteristikou z prázdnych slov záležajúcou, ale povedané všetko potvrdzovalo sa príkladmi. Preto Štúrovo dielo nestratilo ani dosiaľ svojej prelesti.“

Žalujeme sa v posledné časy, že veľmi prestáva spev po slovenských krajoch. Knižka Ľudovíta Štúra, tak vrelo napísaná, mohla by byť upozornením, čo máme v národných piesňach svojich, a dotklivým napomenutím, aby sme sa pokúsili všemožne účinkovať proti zanikaniu slovenského spevu. Kde v slovenskej dedine prestane sa spievať, tam potom ukáže sa viac tuposti, viac surovosti.

J. Š.